

T.C MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO SİNEMA TELEVİZYON ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE RADYO
VE İKTİDAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PELİN AKDOĞAN

11 11 05 101

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ

DOÇ. DR. NAZAN HAYDARI PAKKAN

İSTANBUL, HAZİRAN 2013

T.C MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO SİNEMA TELEVİZYON ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE RADYO
VE İKTİDAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PELİN AKDOĞAN

11 11 05 101

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ

DOÇ. DR. NAZAN HAYDARI PAKKAN

İSTANBUL, HAZİRAN 2013

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca, değerli bilgileri ve birikimiyle yardımlarını benden esirgemeyen, yapıcı eleştirileri ve önerileriyle yönlendiren değerli danışman hocam Doç. Dr. Nazan Haydari Pakkan'a, fikirleri ve öneriyle bana her daim destek olan Doç. Dr. Cenk Demirkıran'a, tüm yoğunluğuna rağmen yardımlarını benden esirgemeyen Ahmet Sena Kutlu hocama, tüm bu süreç içerisinde, beni destekleyen ve moral veren arkadaşım, dostum Miray Aksulu'ya ve gülen yüzleriyle desteklerini benden esirgemeyen, maddi manevi daima yanımda olan, çalışmamı tamamlamamı heyecanla bekleyen sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Pelin Akdoğan

HAZİRAN 2013

ÖZET

Bu çalışma çok partili döneme geçiş ile birlikte, 1950 sonrası Demokrat Partinin meclis ve açılış konuşmalarında radyoya dair söylemlerinden ve icraatlarından hareketle, bir iletişim aracı olarak radyonun medya-iktidar ilişkilerindeki yerini tartışır. Radyoya dair söylemler “hegemonya”, “rıza üretimi” ve “devletin ideolojik aygıtları” kavramları çerçevesinde 1957 seçimleri, 6-7 Eylül Olayları ve Vatan Cephesi yayınları çerçevesinde ele alınır. Demokrat Partinin radyoyu iktidarının yeniden ürettiği ve güçlendirdiği bir araç olarak tanımlaması günümüz medya-iktidar ilişkilerinin tarihsel uzantılarını ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Partizan Radyo, Hegemonya, Devletin İdeolojik Aygıtları, Rıza Üretimi

ABSTRACT

This study discusses the prominence of the radio as a tool of communication in the media-government relationship with reference to the Democrat Party's rhetoric of parliament and inaugural speeches regarding the radio, and their practices after 1950 along with the transition to multi-party system. The rhetoric of the radio is studied within the scope of "hegemony", "manufacturing consent", "ideological state apparatus", 1957 elections, 6-7 September Events, and Vatan Cephesi publications. Democrat Party's defining the radio as a tool that was regenerated and empowered by their government states the historical background of today's media-government relations.

Key Words: Democrat Party, Partisan Radio, Hegemony, Ideological State Apparatus, Manufacturing Consent

KISALTMALAR

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurul
RTYK	: Radyo Televizyon Yüksek Kurulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTTAŞ	: Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi
Akt.	: Aktaran
C.	: Cilt

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
1. MEDYA VE İKTİDAR	7
1.1 Hegemonya ve Sivil Toplum	7
1.2 Devletin İdeolojik Aygıtları.....	12
2. TÜRKİYE'DE RADYO	16
2.1 Türkiye'de Radyonun Kuruluşu ve Kullanımı.....	18
2.1.1 İstanbul ve Ankara Radyoları	20
2.1.2 Tek Partili Dönemde Radyo.....	22
3. ÇOK PARTLİ DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE SİYASİ PARTİLER.....	35
3.1 CHP İktidarından DP'ye (1946-1960).....	35
3.2 27 Mayıs'tan 12 Mart'a (1960- 1971).....	38
3.3 12 Mart'tan 12 Eylül'e (1971- 1980)	41
3.4 12 Eylül'den Günümüze (1980-2013).....	45
4. ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE RADYO TARTIŞMALARI.....	52
4.1 Demokrat Parti İktidarı ve Partizan Radyo.....	62
4.1.1 Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Radyo: 1957 Genel Seçimleri	70
4.1.2 Rıza Üretimi ve Hegemonya: Vatan Cephesi	78
4.1.3 İkna ve Sesin Gücü: 6-7 Eylül Olaylarında Radyo	84
4.2 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve Yassıada Mahkemeleri.....	91

5.	27 MAYIS 1960'DAN GÜNÜMÜZE RADYO	96
5.1	Anayasal Düzenlemeler ve TRT	96
5.2	Tekelleşme ve Yandaş Medya	105
5.2.1	Özel Yayıncılığa Geçiş	105
5.2.2	Medyada Tekelleşme ve Yandaş Medya	109
6.	SONUÇ	112
7.	KAYNAKÇA	116

GİRİŞ

Kapitalist yaşam biçimini benimsediğimiz ve üretmekten çok tüketim üzerine yoğunlaştığımız günümüz Türkiye'sinde kitle iletişim araçları da, tüketim toplumunun bir parçası haline dönüşmüş, iktidarın yönettiği, maddi çıkarlar doğrultusunda, tek sesli bir düzenin temsilcileri haline gelmişlerdir. Egemen sınıfın medyayı yönlendirdiği holdingleşen düzende, ana akım medyanın yerini yandaş medya kavramına bıraktığı, tek tip bilgi akışı içerisinde, bağımsız, özgür yayın yapabilen ve sesini duyurabilen mecralara gün geçtikçe ihtiyaç artmaktadır. Oluşan yeni medya düzenini kırabilecek bir mecra olarak radyonun toplumsal işlevi, iktidar-medya ilişkileri bağlamında, tarihsel süreçte oynadığı rol üzerinden belirlenebilir.

İnsanın yalnızlığına ortak olan, hayal dünyasını genişleten, bilgilendiren ve eğlendiren, bir araç olarak tanımlanan radyo kitle iletişimi aracı olarak da önemli bir yere sahip olmuştur. Televizyonun icadı ve görselliğin ön plana geçmesiyle, radyo ikinci plana atılmış, “müzik kutusu” olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Radyo, birçok toplumda hala en güçlü mecradır. Birçok ülkede eğitim amacıyla kullanılmasının yanı sıra; rejime karşı olan ayaklanmalarda veya savaş gibi ulusal olaylarda bilinçlendirme, bilgilendirme görevi üstlenmesi; azınlıkların seslerini, ideolojilerini, düşüncülerini duyurabildikleri özgür, bağımsız bir yapı olması; ve en önemlisi, şirket yapılanmasına gerek olmadığı için holding veya devlet tekeline uzak yayın yapılan bir mecra olması nedeniyle radyo günümüzde de halen gücünü korumaktadır.

Medya çalışmalarında, Medya-iktidar ilişkisi her zaman önemli tartışmaların başında gelmiştir. İktidar, yapısı gereği hegemonyasını sağlamak, ideolojisini yaymak üzere bir aracıya ihtiyaç duyar. Bunu sağlayabilecek yegâne araç ise, kitle iletişim araçlarıdır. Gramsci, ideolojik hegemonya kuramında, iktidarı elinde bulunduran yani yöneten sınıfın, ideolojilerini yaymak, güçlerini ve konumlarını sağlamlaştırmak ve sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kullandıklarını belirtmektedir. İktidar, medya üzerinde egemenlik kurarak, hegemonik yapısının devamını sağlamakta, ideolojilerini rıza yoluyla kitlelere kendi ideolojileri olduğuna inandırarak zora başvurmadan empoze etmektedir.

İktidarı elinde bulunduranlar, ister seçimle iktidara gelmiş olsun, isterse bir dikta rejiminin başında olsun, medyayı kontrolleri altına alma, denetleme ve yönlendirme eğilimindedirler. Görsel-işitsel yayınlardan çok daha önce, radyo tek ve en önemli mecra olagelmiştir. Bunun ilk nedeni, kitlesele gücü, ikinci nedeni ise ucuz ve kurulumu kolay olmasıdır. Yazılı basın bölgesel bir güce sahipken, radyonun icadı kitleleri etkilemeye ve yönlendirmeye başlamış, gücü elinde bulundurmak isteyen iktidar sahipleri ise bu mecraya sahip olma, denetleme ve yönlendirme arzusu içine girmiştir. Nazi Almanya'sı bir dikta rejimi için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Radyonun, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler ve onun Propaganda Bakanı Goebbels tarafından nasıl bir silah haline getirildiği ve kitleler etkilemedeki başarısı yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Hitler ve Goebbels, inanılmaz sayıda ve çeşitlilikte kullanılan afişlerin yanı sıra, radyonun kitlelere kolay ulaşan ve etkileyen gücünü keşfetmişler ve radyoyu ideolojik bir aygıta dönüştürmüşlerdir. Radyonun propagandadaki gücünü fark eden Nazi Almanya'sı ve Batılı güçler radyoyu kullanarak psikolojik savaş başlatmışlar ve cepheden çok radyo yayınları sayesinde güç kazanmışlardır (Kuruoğlu, 2006, s.9).

Türkiye'de, radyo yayınları ilk olarak tek partili dönemde başlamıştır. Siyasi ortamın sakin olduğu bu dönemde, radyonun ideolojik işlevi ön plana çıkmamış, sadece bir eğlence aracı olarak değerlendirilmiştir. Radyonun toplumsal işlevinin ve yayın politikasının belirlenmesi için iki seçenek mevcuttur. Bunlardan ilki, "akşam işinden yorgun gelen ve her zaman gece kulübüne, bir çalgılı gazinoya gitme olanağı bulamayanları rahatlamak amacını güden burjuva radyoculuğu; ikincisi ise, çoğu kez toplu dinleme koşulları içinde halkı eğitecek, onu toplumsal sorunlarından haberli kılacak ve bilinçlendirecek nitelikteki radyo yayıncılığıdır" (Kocabaşoğlu, 2010, s. 109). Tek partili dönemde ağırlıklı olarak ilk işlevi yani eğlence işlevi ön plana çıkarılmıştır.

Çok partili dönem öncesi radyonun toplumsal işlevinin belirlenmesi, gerek kanunlarla gerekse yayıncılık anlayışı bakımından sınıfta kalmıştır. Çok partili dönemle birlikte tartışmalar, radyonun tek taraflı kullanımı ve ideolojik bir araca dönüşüm süresini başlatmıştır. 1946 yılından itibaren CHP hegemonyası altında olan radyo yayıncılığının, 1950 seçimleri sonrasında DP'ye geçişle başlayan süreçte, radyo "Partizan Radyo", "Vatan Cephesi" gibi kavramlarla anılmaya başlamıştır. DP

dönemi, radyo-iktidar ilişkisinin başlangıcı olmakla birlikte, 27 Mayıs askeri müdahalesine uzanan süreç, radyonun rolü açısından önemli bir tabloyu gözler önüne sermektedir. Radyo, hangi ideoloji ve rejime hizmet ettiğine bağlı olarak, bir silaha dönüşebilmekte, kitleleri gücüyle manipüle edebilmektedir.

Günümüzde var olan tekelleşen medya düzeni, ekonomik çıkarlar doğrultusunda yandaş medya kavramını oluşturmuş, iktidarı eleştiren yayınlar, toplumsal olaylar ve benzeri durumlarda medya haberleri üç maymunu oynar durumu gelmiş, getirilmiştir. “Kamuoyunun bir olayın bütün yönlerini bilme ve bu bilgiden sağlam bir seçim yapma hakkı, kitle iletişim araçlarının gittikçe daha az sayıda elde toplanmasıyla iyice tehlikeye düşmüş bir tür özel sansür ortaya çıkmıştır” (Tılıç, 2001, s.9 akt. Kuruoğlu, 2006, s.4). Radyonun içinde barındırdığı özerk yapı, iktidar yanlısı medya gruplarının oluşturduğu yandaşlığı kırabilir güçtedir. Bu nedenle Türkiye kapsamında radyonun tarihsel süreçte oynadığı rol çok önemlidir.

Bu çalışma, radyonun günümüzde potansiyel alternatif bir mecra olarak öneminin vurgulanması amacıyla, medya-iktidar ilişkileri bağlamında tarihsel uzantıları araştırır. Çok partili dönemle birlikte, Demokrat Parti iktidarının radyoya dair söylemleri ve radyo politikaları üzerinden, partizan radyodan yandaş medyaya uzanan süreci ele alır. Çok partili yaşam itibarıyla ilk olarak radyonun, iktidarla olan ilişkisini, Türkiye'nin siyasi gelişmelerinin yaşandığı dönüm noktalarıyla irdeleyerek, tarihsel süreçte radyonun edindiği kimlik üzerinden günümüzdeki konumunu belirlemek amaçlanmıştır. Günümüzde oluşan yeni medya düzenini, kırabilecek güçlü mecra olarak radyo belirlenmiş, tarihsel süreçte oynadığı rol üzerinden, medya-iktidar ilişkisi sorunun çözümü hedeflenmiştir.

Demokrat Parti, Türkiye’de yirmi üç yıllık tek parti dönemini sona erdiren bir parti olmasının yanı sıra, kuruluşuyla radyonun ideolojik bir araç olarak kullanımını başlatan, her söyleminde radyonun önemini, sesin gücünü ve kitlesel gücünü özümseyerek, söz hakkı tartışmalarını başlatan bir parti olması nedeniyle önemlidir. Dönemsel olarak, söylemleri üzerinden incelenen DP, kurulduğu dönem itibarıyla radyo yayınlarından söz hakkı istemiş, bağımsız ve eşit şartlarda faydalanılması gerek bir mecra olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Ancak, iktidar koltuğuna geçtikten sonra söylemlerinde tam tersi bir tutum sergilemiş, partizan ve sansürcü bir politika izleyerek, medya-iktidar ilişkisi bağlamında radyo üzerinden hegemonik

yapısının devamını sağlamak için çeşitli icraatlara başvurmuştur. DP iktidarı, ilk olarak diğer partilerin radyodan faydalanma hakkına son vermiş, 1957 seçimleri, 6-7 Eylül Olayları ve Vatan Cephesi yayınlarıyla radyo yayınları üzerinden sert bir tutum izlemiştir.

Yöntemsel olarak, DP döneminin radyo politikasının analizi için, iktidar ve muhalefet partilerinin radyo ile alakalı konuşmalarına başvurulmuştur. Birincil kaynak olarak, Muammer Aksoy'un "Demokrat Parti ve Partizan Radyo" isimli çalışmasından faydalanılmıştır. Aksoy, CHP'li ve DP'li milletvekillerin meclis konuşmaları dahil radyo ile alakalı olan konuşmalarını, birebir şahit olduğu dönemsel bakış açısıyla ele almış ve "demokratik, anti-demokratik, süper anti- demokratik" başlıkları altında toplamıştır. Aksoy'un çalışmasından faydalanılmasının ilk nedeni, Türkiye'de bulunan arşiv yetersizliği nedeniyle konuşmaları detaylı olarak ulaşmanın zorluğudur. İkinci nedeni ise, Aksoy'un çalışmasının DP'nin iktidar olduğu bir dönemde kaleme alınmış olmasının yanı sıra, 1961 Anayasasının sözcülüğünü yapmış olan Aksoy, hem bir hukuku hem de siyasetçi gözüyle DP'nin meclis konuşmalarını büyük bir titizlikle ele almıştır. DP'nin radyo politikalarının ardından, 27 Mayıs askeri müdahalesine uzanan süreçte radyo ve Yassıda Mahkemelerinde görülen davada DP'lileri yargılandıkları "Radyo Davası" dahilinde aldıkları cezalar ve bir devrin sona ermesiyle sonuçlandırılmıştır.

Birinci bölüm, tezin kuramsal çerçevesini oluşturup, radyoya dair söylemlerin incelenmesi için bakış açısı sunar. Bu çerçevede ele alınan, Gramsci ve Althusser, yönetici sınıfın ideolojisini aktarırken ne tür yollar izlediği sorusunun cevabını vermekte, medya- iktidar ilişkisi bağlamında kuramsal bir çerçeve oluşturur. Gramsci devleti sivil toplum- politik toplum olarak kategorize etmiş, yönetici sınıfın devamlılığını sağlaması için, ideolojisini sivil toplum denilen özel organizmalar bütünlüğüne aktararak hegemonyasını sağladığını iddia etmiştir. Hegemonya kavramı, sivil toplumu oluşturan kurum veya kuruluşların üzerinden sağlanmakta, bu yapılanmanın en etkili mecrası olarak da, kitle iletişim araçlarını göstermektedir. Hegemonyanın sivil toplum üzerinden sağlanması, zora başvurulmadan, kitlelerin rızasını alarak gerçekleşmektedir. Althusser, devletin ideolojik ve baskı aygıtları olduğunu, baskı aygıtlarının zoru, ideolojik aygıtlarında ikna yolunu seçerek hareket ettikleri ayrımını yapar ve kategorize ettiği katmanlara epistemolojik bir tanım getirerek, kitle iletişim mecralarını devletin ideolojik aygıtlarının içine dahil eder.

Türkiye bağlamında, Gramsci ve Althusser'in oluşturduğu kavramlar, çok partili yaşam itibarıyla ortaya çıkan iktidar-muhalefet ilişkilerinin radyo üzerindeki yansımalarıyla değerlendirilecektir. 1950 sonrası DP iktidarının egemen sınıf olduğu süre boyunca, radyo üzerinden uyguladığı tahakküm kurma mücadelesinin, irdelenmesi amacıyla "Demokrat Parti ve Partizan Radyo" başlığı altında yer alan, radyo kaynaklı icraatlar, "hegemonya", "rıza üretimi" ve "devletin ideolojik aygıtı" kavramları çerçevesinde ele alınacaktır.

İkinci bölüm, tek partili dönemden çok partili döneme kadar olan süreç içerisinde, CHP iktidarı tarafından radyoya bakış açısı ve kullanımı ele alınır. Radyo, CHP iktidarı tarafından, eğlence aracı olarak konumlandırılırken, diğer ülkelerde propaganda aracı olarak kullanılması, Türkiye'deki radyonun işlevinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu bölümde ayrıca, Türkiye'de radyonun kuruluşu ve kimlik arayışlarına değinilir. Çok partili yaşama geçiş ve sonrası açısından ön bilgilendirme niteliği taşır. Çok partili yaşamla birlikte, radyo tartışmaların merkezinde yer alan bir güç bir mecraya dönüşmüştür. İdeolojik aygıt olarak kullanımı ve iktidarın hegemonik yapısının devamı için yapılan radyo yayınları, Türkiye'nin hem siyasi hem de iletişim tarihine damgasını vurmuştur.

Tezin üçüncü bölümü, Türkiye'nin siyasi skalasını ortaya koyar. Tek parti döneminden, çok partili döneme geçiş ve sonrası, özellikle Türkiye'de yaşanan siyasal dönüm noktalarını kronolojik sırayla inceler. Türkiye'nin toplumsal ve siyasal olaylarında ideolojik görüşü her ne olursa olsun, ele geçirilmek istenen ve siyasi arenanın odak noktası haline gelen, mecra fark etmeksizin daima medya olmuştur. Çok partili dönemle birlikte radyo-iktidar ilişkisine dönemsel olarak bakmak, iktidarın tanımlanması açısından önem taşır.

Dördüncü bölümde, Demokrat Parti'nin radyo politikası üzerinde durulur. Birinci bölümde alınan "hegemonya", "rıza üretimi" ve "devletin ideolojik aygıtları" çerçevesinde söylemleri üzerinden analiz edilip, medya-iktidar ilişkisinin radyo politikası üzerinden nasıl şekillendiği ve radyonun günümüzde bulunduğu durumun tarihsel uzantıları tartışılır.

Tezin son bölümünde, ilk olarak, 27 Mayıs Askeri Müdahalesinin ardından günümüze uzanan süreç içerisinde, özellikle radyo ve televizyonun Türkiye'nin siyasi gelişmelerinin yaşandığı tarihler başta olmak üzere, iktidarlara olan ilişkisi ele

alınmış, anayasal düzenlemelerle kanunlaştırılan radyo ve televizyon yayınları ve TRT'nin kuruluşuna değinilir. İkinci olarak, 1980 sonrası dışı açılım politikaları sonucunda oluşan tekelleşme ve onun getirisi olarak da son dönemde sıkça duyduğumuz yandaş medya kavramı ele alınır.

1. MEDYA VE İKTİDAR

İktidar ve medya ilişkisi bağlamında, medyanın elinde bulundurduğu kitlesel güç nedeniyle, iktidardan yani egemen sınıftan bağımsız düşünülemez. Medyanın ideoloji aygıtı olarak, iktidarın hegemonyasını rıza yoluyla sürdüren bir araç haline gelmesi hem günümüz Türkiye'sini hem de yakın geçmişimizi anlamlandırmak için detaylı olarak incelenmesi gereken bir konudur. Egemen sınıfın ideolojik aygıtları kullanarak, toplum üzerinde hegemonyasını sürdürmesi ve bunu baskı yoluyla değil, ikna (rıza) yoluyla yapması gerekmektedir. Antonio Gramsci, hegemonya kuramında (kavramında), iktidarı elinde bulunduran egemen sınıfın, ideolojilerini yaymak, güçlerini ve konumlarını sağlamalarını için, medyaya ihtiyaç duyduklarını söyler. Ancak içinde bulunduğu koşullar nedeniyle, medyayı gazete ve dergilerle kısıtlı tutar. Gramsci, hegemonyayı oluşturan alan olarak "sivil toplum"u belirlemiştir. Louis Althusser ise, Gramsci'nin "politik toplum-sivil toplum" ayrımından yola çıkarak, ideolojiyi ve devletin ideolojik aygıtlarını kesin bir çizgiyle ayırarak, epistemolojik bir tanım getirmiştir. Althusser'e geçmeden önce, Gramsci'nin hegemonya kuramını, daha iyi anlamak ve medya üzerinde anlamlandırmak için, hegemonyayı oluşturan etmenleri incelemek gerekmektedir.

1.1 Hegemonya ve Sivil Toplum

İtalyan Komünist Partisi kurucusu, Antonio Gramsci, önde gelen Marksist düşünürlerin başında gelmektedir. Gramsci, Marx'ın "Altyapı-Üstyapı", Lenin'in "Proletarya Hegemonyası"na ve Hegel'in "Sivil Toplum" kavramına farklı açılardan yaklaşmış, iktidar ve güç ilişkisi üzerine paylaşımlarda bulunmuştur.

Karl Marx toplumsal yapının iki katmadan oluştuğunu savunmuştur. Bu katmanlar; Altyapı ve Üstyapı'dır. Tarihsel materyalizm, toplumun manevi(ideolojik) yaşamını ifade etmek için "Üstyapı" kavramını kullanırken, üretim ilişkilerinin temel teşkil ettiği ekonomik ilişkilere de "Altyapı" ismini verir. "Üstyapı; siyasal, hukuksal, kültürel vb. toplumsal-ideolojik bilinç ve kurum biçimleridir. Üstyapı, altyapının üzerinde yükselir" (Turan, 2011, s.152). Marx'a

göre; “Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur” (Marx, 1979, s. 25 akt. Turan, 2011, s. 152). Ancak Gramsci özellikle üstyapı kavramı üzerinde durmuştur. Üstyapı siyasal toplum ve sivil toplumun birleşmesinden oluşmaktadır. Gramsci, ortaya attığı kavramları kesin çizgilerle ayırmaz. Siyasal toplum (kaba kuvvet ve sivil toplum (hegemonya) iç içe geçmiş kavramlardır ve bu kavramlar devleti oluşturmaktadır (Çoban, 2013, s. 61). Gramsci, devleti şu şekilde formüle etmiştir; “Devlet = siyasal toplum + sivil toplum yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya” olarak tanımlar (Gramsci, 2012, c.3 s.218). Gramsci’nin ortaya attığı kavramlar geneli itibariyle iç içe geçmiş, birbirinden ayrı düşünilemeyen kavramlardır;

“Şimdilik, iki büyük ‘kat’ kurulabilir üstyapılarda; ‘sivil toplum’, yani halk dilinde ‘özel’ denilen örgütler bütünlüğü katı olarak adlandırılabilir kat ile, ‘politik toplum’ ya da ‘devlet’ katı; egemen grubun tüm toplum üzerinde uyguladığı ‘hegemonya’ işleviyle, kendini devlette ya da ‘hukuksal’ hükümette dışavuran ‘doğrudan egemenlik’ ya da buyurma işlevine karşılık düşerler bu katlar. Örgütlenme ve bağlantı işlevlerinin ta kendileridir bu işlevler” (Gramsci, 1986, s. 318 akt. Çoban, 2013, s. 61).

Gramsci, Marx’ın altyapı- üstyapı kavramının yerini sadece üstyapıyla sınırlı tutar ve iki tane üstyapı olduğunu ve bu yapıların iç içe olduğunu savunur. Gramsci için sivil toplum önemlidir ve politik toplumla arasındaki bağı tutan, hegemonyanın oluşmasını sağlayan kitlenin aydınlar olduğunu söyler. Gramsci *Hapishane Defterleri*’nde “aydın” kavramını şöyle açıklamaktadır; “Aydınlar dendiğinde, yaygın biçimde bu terim ile gönderme yapılan saflar değil fakat genel olarak, ister üretim alanında, ister kültür alanında, isterse de siyasi yönetim alanında olsun, geniş anlamında örgütleyici işlev gören tüm toplumsal kitle anlaşılmalıdır” (Gramsci, 2011, c.1, s.166). Kısacası Gramsci, aydınları, sivil toplum yoluyla hegemonyayı sağlayacak kitle olarak algılar ve ikiye ayırır;

“Aydınlarla üretim arasındaki ilişki, esas toplumsal gruplarda olduğu gibi doğrudan değil dolaylıdır ve bu dolayımı iki tür toplumsal organizasyon sağlar; (a) Sivil toplum, yani, toplumdaki bağımsız

örgütlerin toplamı; (b) devlet. Aydınların, toplumdaki baskın grup tarafından yönetilen “hegemonya”da ve devlet ile cisimleşen toplum üzerindeki “tahakküm”de bir rolü vardır ve bu rol tam olarak “örgütsel” ya da bağlayıcıdır. Aydınlar, bir grubun toplumsal hegemonyasını ve o grubun devlet tahakkümünü örgütleme işlevine sahiptir” (Gramsci, s. 220, c.2).

Kısacası, Gramsci’nin ortaya attığı sistemler bütününde aydınlar önemli bir yere sahiptir. Özellikle sivil toplum içerisinde yer alan kesim, hegemonyanın oluşmasında ve rızanın üretilmesinde büyük rol oynamaktadır. Gramsci hegemonya kavramını, politik toplum sivil toplum kavramlarından yola çıkarak oluşturur. Gramsci’ye göre devlet, politik toplum ve sivil toplumun birlikteliğinden oluşmaktadır.

Politik toplum, egemen sınıfın diğer toplumsal katmanlara, yürürlükte olan üretim modeline uygun davranması için uyguladığı zorlama, baskı aygıtıdır (Özbek, 2011, s.122). Sivil toplum iktidarını korumak ve yeniden üretmek için ‘rıza’ya dayalı bir yöntem izlerken, politik toplum yani devlet ise daha çok baskı (ordu, polis vs.) aygıtlarını kullanmaktadır (Çoban, 2013, s. 53). Gramsci sivil toplum kavramını, Hegelci yaklaşımdan almış, ancak Hegel’in tersine olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Hegelci dildeki “sivil toplum”, “zaruri” değildir; yani o tamamen tarihsel ve rastlantısaldir. Katolik dünya görüşünde devlet, tek başına Kilisedir ve o evrensel ve doğaüstü bir devlettir (Gramsci, 2012, c.3, s.165). Gramsci için sivil toplum önemlidir ve hegemonyanın oluştuğu alandır.

Hegemonya, “bir devletin, toplumsal bir kümenin ya da liderin öteki devlet, küme ya da kişi üzerindeki egemenliği” (Odyakmaz ve Acar, 2008, s.54) olarak tanımlanmaktadır. Siyaset bilimi, literatüründe Gramsci’ye atfedilen hegemonya kavramı, sadece siyasal bilimde değil, diğer toplumsal bilimlerde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Gramsci, hegemonya kavramını oluştururken, Lenin’den etkilenmiştir. “Lenin geliştirdiği sınıf önderliği düşüncesini çalışan sınıfın gücüne ve politik özgürlük mücadelesine dayandırır, onun hegemonya anlayışı proletaryanın devlet erkini ele geçirmek için mücadelesine ve devlet yönetimini ele almada başrolü

oynamasıyla ilişkilendirilebilir” (Çoban, 2013, s. 57). Devrim için proletaryanın egemenliği ele geçirmesi, hegemonyayı sağlaması şarttır;

“Proletarya, ancak proletaryanın hegemonyasının bilincinde olduğu ve bu fikri uygulamaya soktuğu ölçüde devrimcidir. Bu görevin bilincinde olan bir proleter, köleliğe karşı başkaldırmış bir köledir. Sınıfının önder olması gerektiği düşüncesinin bilincine varmamış ya da bu düşünceyi kabul etmemiş bir proleter, bir köle olarak kendi konumunu kavramamış bir köledir; olsa olsa bir köle olarak durumunu iyileştirmek yolunda kavga veren bir köledir, ama köleliği alaşağı etmek uğruna kavga veren biri değildir” (Lenin, 1990, s. 225 akt. Çoban, 2013, s. 58).

Gramsci'nin hegemonya anlayışı, ahlaki, politik ve aynı zamanda kültürel bir anlam taşımaktadır. Lenin'in hegemonya kavramı ise, proletaryanın burjuva üzerinde egemenlik sağlamasıyla kısıtlıdır. Politik toplum, baskı aygıtlarını kullanarak güç sağlamaya çalışır. Ancak Gramsci'ye göre; hiçbir iktidar sadece güç kullanarak iktidarda kalmaz. Bunun için ilk önce hegemonyanın sağlanması şarttır.

“Bir sınıf iki şekilde egemendir; bu sınıf hem “yöneten” sınıftır hem de “egemen” sınıftır. Bu sınıf, müttefik sınıfları yönetir, muhalif sınıflara egemen olur. Dolayısıyla, bir sınıf iktidara gelmeden de “yöneten” olabilir (olmalıdır da); iktidarda olduğunda egemen olur fakat “ yöneten” olmaya da devam eder ” (Gramsci, 2011, c.1 s. 171).

Hegemonyanın sağlanması, “rıza”nın üretilmesine bağlıdır ve zor kullanmadan oluşan bir süreçtir. Gramsci hegemonya kavramını, “ bir grubun diğer bir grup üzerinde tahakküm kurma mücadelesi olarak tanımlamış, yönetici sınıfın tahakkümünü zor kullanma ya da daha etkili bir şekilde rızayla sağlanması olarak belirtmiştir ” (akt. Çoban, 2013, s. 60). Hükümet gücünün ele geçirilmesinden önce dahi bir “siyasal hegemonya” mevcut olabilir olmalıdır da; siyasal önderliği ya da hegemonyayı hayata geçirmek için de, tek başına hükümetten kaynaklanan iktidara ve maddi güce güvenilmemelidir (Gramsci, 2011, c.1, s.170). İktidarın hegemonyasını sürdürebilmesi için yeniden üretmesi gerekmektedir. Bu da rızanın üretilmesine bağlıdır. Sivil toplum alanıyla kurulan hegemonya, ikna yoluyla,

kitlelerin rızasıyla oluşur. Sivil toplum, okullar, aile, kilise, medya vb. araçları kapsamaktadır. Rızanın üretilmesi ve hegemonyanın sağlanmasında kitle iletişim araçları büyük bir öneme sahiptir. Gramsci, hapisane şartlarında elde ettiği gazete ve dergilere eleştirel bir yönle bakmış, özellikle hegemonyanın sağlanmasında yazılı materyallerin önemini vurgulamıştır. “Bir devlet gazetesi konsepti mantıksal olarak (oligarşik bir azınlığın toplumun bütünü gibi davrandığı) despot ya da (belirsiz bir halkın kendini hükümet olarak gördüğü ve buna inandığı) demokrat şekillerdeki liberal olmayan (yani sivil toplumun siyasi toplumla birleştiği) hükümet yapıları ile ilişkilidir” (Gramsci, 2012, c. 3, s. 192). Devlet gazetesi, ideolojisini hegemonik yapı içerisinde rıza üretimi yoluyla yayar ve doğrudan hükümetin sesini kitlelere empoze eder. “Hakim sınıf kontrolünde tuttuğu zenginlikleri ve toplumda işgal ettiği pozisyonu korumak, sürdürmek ve sürekli hale getirmek için kendi dünya görüşünü, felsefesini, bilimini, kültürel ve ahlaki değerlerini topluma mal eder” (Gramsci,1997 akt. Yaylagül, 2010, s.110). Kısacası, hakim sınıf hegemonyasını medya, aile, okul ve din yoluyla yayar ve topluma kendi fikriymiş gibi sunar. İktidar yani yöneten sınıf, rızayı üreten sınıftır. Bu anlamda iktidar, hegemonyanın sürekliliği için rızayı sürekli olarak yeniden üretmek zorundadır. Hegemonyanın yeniden üretilmesi içinde iletişim araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

“Gramsci’nin hegemonya kavramı (ve kuramı) medyaya uygulandığında görülür ki medya, okuyuculara/ izleyicilere/ dinleyicilere egemen sınıf değerlerini aktaran bir araçtır” (Yaylagül, 2010, s. 114). İletişim araçları, ideolojilerin yayılması, hegemonik yapının korunması açısından, iktidarın (yönetenlerin) önemli bir parçasıdır.

Antonio Gramsci, “üstyapı”, “sivil toplum”, “politik toplum” kavramlarıyla siyasi ve toplumsal yapıyı derinlemesine incelemiş, politik toplumu baskı aygıtı, sivil toplumu ise hegemonyanın rıza yoluyla sağlanması olarak nitelmiştir. Hegemonyanın sağlanması, rızanın üretime bağlıdır ve yeniden üretilmek zorundadır. İktidar, hegemonyasını sürdürmek zorundadır ve bu yüzden rıza üretimini sürekli olarak tekrarlamak durumundadır. Bunun içinde, toplumun içinde yer alan kitlesel hareketlere mecburdur. Rızanın üretilmesi, ideolojinin yayılması ve hegemonyanın devamı için, iletişim

araçları en ön sırada yer almaktadır. Sivil toplumu oluşturan, okullar, aile, dinsel mekanlar ve topluluklar, Gramsci'nin aydın dediği topluluklar rızanın üretilmesinde, hegemonyanın sağlanmasında büyük bir öneme sahiptir.

Gramsci, "ideoloji" kavramı üzerine çalışmamış, sadece ideolojinin kökeni üzerine düşünmüştür. Gramsci'ye (2012) göre; "İdeoloji fikirler bilimi anlamına gelmektedir ve tarihsel açıdan incelenecekse bir üstyapı olarak incelenmelidir" (c,2, s. 192). "Gramsci için ideoloji zorunlu bir parçası olduğu sosyal biçimleşmiş gibi, kompleks, karmaşık ve çelişkili bir örneğe sahiptir (...)" (Hall, Lumley, Mclenan, 1983, s. 145 akt. Çoban, 2013, s. 40) Louis Althusser ise, ideoloji kavramı üzerinden durmuş, Gramsci'nin hegemonya kavramından yola çıkarak Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) kavramıyla epistemolojik bir tanım yapmıştır.

1.2 Devletin İdeolojik Aygıtları

Louis Althusser, üretim ilişkilerinde egemen olan yapının altyapı, devlet çevresinde ve alanında egemen olan yapının da üstyapı olduğunu söyler. Bu yaklaşımı, Marx'ın yaklaşımıyla benzerlik gösterir. Marx'ın yaklaşımına göre; "Üstyapı; siyasal, hukuksal, kültürel vb. toplumsal- ideolojik bilinç ve kuramlar biçimiyken, altyapı; ekonomik ilişkiler ve üretim ilişkileriyle biçimlenir" (Turan, 2011, s.152). Althusser, toplumun iki yapısını bina örneği ile açıklar; " Herkes tüm toplumların yapısının üzerine üstyapının iki katının yükseldiği bir temeli (altyapı) olan bir bina olarak tasarlanmasının kolay bir mecaz, mekâna ilişkin bir mecaz olduğunu kolaylıkla kabul edilebilir: Bu bir topiktir. Her mecaz gibi bu mecaz da, bir şeyi gösterir, bir şeyle ilgili bir fikir verir. Neyi? Şunu: Temele dayanmasalardı üstkatların tek başına başlarına havada durmayacaklarını" (akt. Çoban, 2013, s. 45). Althusser'in yaklaşımına göre, altyapı olmadan üstyapı oluşamaz ve bu iki kavramda birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlardır ve biri olmadan diğer bütünlüğü sağlayamaz. Althusser, Gramsci'nin altyapıyla üstyapı arasında kalan "sivil toplum" kavramını kabul etmez. "Althusser ... Gramsci'nin " sivil toplum " kavramını kullanımına karşı çıkmakta ve bunun Marxist kuramsal lügatçeden çıkarılması gerektiğini söylemektedir" (Hall, Lumbey, Mclennan, 1985, s. 40 akt. Çoban, 2006, s.99).

Althusser, sivil toplum kavramını reddetmesinin nedeni, devletle sivil toplum arasında bir ayrım yoluna gitmeyip, belirlediği tüm ideolojik aygıtlara “devletin” aygıtları olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Althusser, Gramsci’nin “sivil toplum” kavramını reddetse bile, devletin baskı ve ideolojik ayrımını yaparken, Gramsci’nin oluşturduğu iki kavramdan yola çıkmaktadır.

İdeoloji kavramı karmaşık ve geniş bir sorunsaldır. Althusser ideolojiyi, tarihi olmayan bir kavram olarak değerlendirir. “ (...) İdeoloji prensip olarak (ekonomik mücadelenin cereyan ettiği) yapı ile karmaşık üst yapı alanını bir araya getiren, birbirine tutturulan ‘ harç ’ olarak kabul edilir” (Hall, Lumley, McLennan, 1985, s. 145 akt. Çoban, 2013, s. 40). Althusser, ideolojiyi tarihi olmayan bir süreç olarak tanımlar. Althusser’e (2003) göre; “İdeolojinin tarihi yoktur ve ideoloji katıksız yanılısamadır, katıksız düşür, yani hiçliktir. Tüm gerçekliği kendi dışındadır ve her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabilir. İdeoloji ancak somut özneler için vardır ve ideolojinin bu hedefi de ancak özne sayesinde, özne kategorisi ve işleyişi sayesinde imkan kazanabilir.” (s. 79-80, 99) Althusser, bireyi özne olarak adlandırır ve bunu bir örnekle açıklar; Kapı çaldığından biz “ Kim o? ” diye sorarız, kapı çalan ise “ Benim! ” diye cevap verir. Bizde hemen (“O kadının” ya da “O erkeğin”) geldiğini anlar, kapıyı açarız. Bu örnekle, hepimizin zaten- hep birer özne olduğumuz sonucu ortaya çıkar ” (Althusser, 2003, s. 101). “ İdeoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin, imgesel bir ‘tasarımlanmasıdır’ ” (s. 187). Toplumun her kesiminde, gündelik olaylarda dahi, bireyler öznelere dönüşür ve ideolojinin yeniden üretiminde rol oynarlar. “Özneler toplumsal pratiklerle ideolojiye eklenir ve ideoloji bu özneler üzerinden yeniden üretilir. İdeoloji, öznelerin “ideolojiden söz ettiğimiz zaman bilmemiz gerekir ki, ideoloji insanların tüm etkinlik-lerinin içine kayar, sızar ve o, ideoloji, insan yaşamının ‘yaşanmış ’ı ile aynı şeydir” (Althusser, 2004, s. 104 akt. Çoban, 2011, s. 103). Egemen sınıf ideolojilerini, özneler yoluyla yayarlar. Bunun içinde Devletin İdeolojik Aygıtlarına (DİA) ve Baskı Aygıtlarına ihtiyaçları vardır.

Althusser, üstyapı kavramına devletin baskı aygıtlarını ve ideolojik aygıtlarını da ekler. Gramsci’den etkilenen Althusser, baskı aygıtıyla, ideolojik aygıtları kesin çizgilerle birbirinden ayırır. Gramsci’nin ve Althusser’in ortaya attığı kavramlar, hem medya açısından hem de iktidarların incelenmesi açısından önemli referanslardır. Althusser’e (2003) göre; “Devletin öteki ideolojik aygıtları, üretim

ilişkilerinin yeniden- üretimini ancak tek bir koşulla, yani bir bakıma kendi müdahaleleri sayesinde, üretim ilişkilerinin işleyişini gerçekleştirmek koşuluyla sağlarlar” (s. 121). Devletin baskı aygıtları zora başvururken, ideolojik aygıtları ikna yoluna gider ve egemen güç devletin ideolojik aygıtı üstünde hegemonyasını uygulamadan iktidarı elinde tutamaz.

“Devletin İdeolojik Aygıtları, devletin baskı aygıtıyla aynı şey değildirler. Marksist kuramda, devlet aygıtının şunları kapsadığını anımsatalım: Hükümet, İdare, Ordu, Polis, Mahkemeler, Hapishaneler, vb. ki bunlar bunan böyle bizim devletin baskı aygıtı adını vereceğimiz şeyi oluştururlar. Baskı sözcüğü, söz konusu devlet aygıtının hiç olmazsa en uç noktada (çünkü örneğin, idari baskı fiziksel olmayan biçimlere de bürünebilir) “ zor kullandığını” belirtir. DİA’lar şu şekildedir; “ Dinsel DİA, Öğrenimsel DİA, Aile DİA’sı, Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem), Sendikal DİA, Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor), Haberleşme DİA’sı (basın, radyo- televizyon vb.)” (Althusser, 2003, s. 168- 169)

DİA’lar toplumun içinde yer alan kurumlardır ve mutlak hegemonyayı ikna/ rıza yoluyla gerçekleştirirler. Devletin Baskı Aygıtları ise, daha çok zor kullanarak, egemenliği sağlamaya çalışır. “Devlet aygıtı devlet başkanlığını, hükümeti ve yürütme erkinin aracı olan idareyi, silahlı kuvvetleri, adaleti, mahkemeleri ve imkanlarını (hapishaneler, vb.) kapsar” (Althusser, 2003, s. 134). Egemen sınıf sadece baskı yoluyla iktidarda kalmaz. Hegemonyanın devamı için, DİA’lara ihtiyaç duyar. Çünkü, “Egemen ideolojinin yeniden- üretimi yolunda verilen mücadele tamamlanmamış ve hep sınıf mücadelesi yasasına göre uygun olarak yeniden başlaması gereken bir mücadeledir” (Althusser, 2003, s. 131). Yeniden üretimin gerçekleşmesi şarttır. Çünkü gerçekleşmezse, muhalif kesimin geliştirdiği karşı hegemonya ile egemenlik statüsü sona erer.

“Devlet, devletin baskı aygıtı ile Devletin İdeolojik Aygıtlarının devlet iktidarının altında bir araya gelmesidir. Devlet aygıtı ile Devletin İdeolojik Aygıtlarının birliği ise, devlet iktidarını elinde bulunduranların sınıf siyaseti ile sağlanır; devlet iktidarını ellerinde bulunduranlar, devletin baskı aygıtını kullanarak doğrudan, devlet

ideolojisinin, Devlet İdeolojik Aygıtlarında gerçekleşmesi ile de dolaylı olarak sınıf mücadelesi içinde etkin olurlar” (Althusser, 2003, s. 58).

Gramsci'nin, “Devlet = politik toplum + sivil toplum” formülü, Althusser'in “Devlet=Devletin Baskı Aygıtı + Devletin İdeolojik Aygıtı” formülüne benzemektedir. Farkı, Althusser, sivil toplum kavramını kabul etmemekte, onun yerine genel olarak devlet kavramını kullanmaktadır. Her iki düşünürde, egemen sınıfın iktidarını korumak için, ideolojiyi (hegemonyayı) yeniden üretmenin gerekliliğini savunurlar. Bunu yapabilmek içinde, DİA'lara ihtiyaç duyarlar. Özellikle, Haberleşme DİA'sı egemen sınıfın en çok tercih ettiği aygıttır. Çünkü, iktidar hegemonik yapısını yaymak için, iletişim ve etkileşime ihtiyaç duyar ve medyada bunu zor kullanarak değil, rıza yoluyla gerçekleştirir. “Medya, toplumun sürekli değişen koşullarına uygun olarak ideolojik yeniden üretimini gerçekleştirmesi ve bu ideolojiyi toplumu oluşturan bireylere ulaştırarak ve onların bu düşünceleri sahiplenmesini sağlayarak, ideolojik hakimiyeti ve denetimi sağlar” (Çoban, 2013, s.131). Gramsci, döneminin koşulları ışığında iktidarın hegemonyasını yaymak için gazete ve dergi gibi yazılı basına gerek duyduğunu savunurken, Althusser, Haberleşme DİA'sı ile daha geniş bir tanım yapmıştır. Her iki düşünürde, iktidar ve medya arasındaki ilişkiye dönemsel olarak yaklaşmış ve kavramlarıyla günümüz medyasını anlamamıza yardımcı olmuşlardır.

2. TÜRKİYE'DE RADYO

İlk yaygın kitle iletişim aracı olan gazete ve dergileri, sinema, radyo, televizyon ve günümüz mecrası internet takip eder. Gazete ve dergilerin basım ve yayım masraflarının fazla olması, eğitim düzeyi az olan ve okuma-yazma bilmeyen toplumlarda, bilgi akışının sağlanamamasına neden olmuştur. Radyonun icadı, dönemsel olarak bakıldığında, yeni bir asrın başlangıcı niteliğindedir. Radyonun kulağa hitap etmesi, az masraf gerektiren ve kitlelere ulaşan bir araç olması, kısa sürede önem kazanmasına neden olmuştur. Özellikle günümüzde, televizyon ve ardından internetin ortaya çıkmasıyla birlikte “müzik kutusu” adıyla anılmaya başlasa da, halen radyonun önemli olduğu toplumlar mevcuttur. Örneğin, “Afrika ülkeleri gibi okuma yazma oranının düşük olduğu, ekonomik ve coğrafi nedenlerle gazete ve televizyonun çok da yaygın olmadığı ülkelerde radyo hala en güçlü kitle iletişim aracıdır” (Kuruoğlu, 2006, s.2). Radyonun yaygınlaşmasıyla birlikte, eğlence, bilgi alma, eğitim gibi konular önem kazansa da özellikle İkinci Dünya Savaşıyla birlikte, propaganda aracı adını almaya başlamış, dünyada yaşanan gelişmeler, Türkiye’de radyonun nasıl kullanılması gerektiği ve toplumsal olarak nasıl bir kimliğe bürüneceği sorularına cevap aranmaya başlanmıştır.

Radyonun teknik olarak icadının ardından, 1906’nın Noel akşamı, bir Kanadalı olan Reginald Fessenden ilk defa uzun mesafeye konulu radyo yayını gerçekleştirmeyi başarmıştır(<http://www.fessenden.ca/fessenden.htm>). Birinci Dünya Savaşı sonrasında düzenli radyo yayınlarına başlanmasına değin geçen süre içerisinde radyo, daha çok amatörlerin elinde gelişti ve 20. Yüzyılın ilk çeyreği kapanırken, radyo, bir iletişim aracı olarak, insanlığın yaşamındaki yerini almıştı (Kocabaşoğlu, 2010, s.31). Amatör yayıncılığının içeriğini, müzik ve konuşmalar oluşturuyordu. Uzun mesafelere erişim imkanı sağlayan radyo, ülkelerinde ilgisini çekmeye başladı. 1920’de ABD’de özel sektöre ait ilk radyo istasyonu düzenli yayınlara başladı ve daha sonra İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği’nde 1922, Almanya’da 1923, Türkiye’de ise 1927 yıllarında düzenli olarak radyo yayıncılığı başlamıştır. Ülkelerin coğrafi, politik ve ekonomik konumu, radyonun farklı

amaçlarla kullanılmaya başlamasına neden olmuştur. Bazı ülkelerde, eğlence özelliği kullanılırken, bazı ülkelerde eğitim ve enformasyon amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, bu özelliklerinin yanında, radyonun gücünü farkına varan Sovyetler Birliği ve Almanya gibi ülkeler, radyoyu ideolojilerini yaymak ve propaganda yapmak amacıyla kullanmaya başlamışlardır. Propaganda, sözlük anlamı olarak; “Örgütlü inandırma etkinliği; çeşitli inandırıcı ya da ikna edici araçlarla fikirlerin ve değerlerin yayılması” (Mutlu, 2004, s.239) anlamını taşımaktadır. Kısacası propaganda, kişiyi ya da kişileri ikna etmek olarak tanımlanabilir. Ancak, propaganda amacına bağlı olarak, toplumun yararına olabileceği gibi zararına da olabilir.

Radyonun önem kazandığı yıllar, dünyanın önemli olaylarının yaşandığı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına denk gelmesi radyonun, propaganda amacıyla bir silaha dönüştürülmesine neden olmuştur. Huriye Kuruoğlu (2006), radyonun savaş zamanlarındaki gücünü şöyle tanımlamaktadır; “Propaganda, nasıl ki bir savaşın kazanılmasında bir silah kadar önemliyse, sözcükler de propaganda için temel silahtır” (s.21). Radyonun gücünü farkına varan Hitler ve onun Propaganda Bakanı Goebbels, ellerinde olan tüm iletişim araçlarını, kitleler üzerinde ideolojilerini yaymak ve propaganda yapmak amacıyla kullanmışlardır. “Nazi Almanyası’nın Propaganda Bakanlığı, bir taraftan dışarıda kendi ideolojilerinin propagandalarını yaparken, ülke içinde ve komşu ülkelerde karşı yayın yapan radyo istasyonlarının yayınlarını engellemeye çalışıyorlardı” (Kuruoğlu, 2006, s.15). Kısacası, Hitler ve onun Propaganda Bakanı, radyoyu hem kendi vatandaşlarını yönlendirmek, hem de savaş boyunca cephede savaşan diğer ülkelerin askerlerine ters psikolojik uygulamak amaçlı olarak kullanılmıştır. Savaş yıllarında, yoğun olarak ideoloji yayma amaçlı kullanılsa da, bazı ülkelerde savaşın yıpratıcı yanlarını yok etmek ve moral vermek amacıyla da kullanılmıştır. Örneğin, Amerika 1941 yılında uğradığı Pearl Harbour Baskının ardından, radyoyu morali bozulan halkına moral vermek ve eğlendirmek amacıyla kullanmıştır. Ancak Amerika da, Pearl Harbour Baskınından sonra, radyoyu propaganda amacıyla kullanmaya başlamıştır.

Kısacası, radyonun ortaya çıkışı, gelişimi ve gücü, birçok ülke tarafından farklı kullanımına sebep olmuştur. Ağırlıklı olarak, ideolojileri yayma, doğru ya da yanlış bilgilendirme yoluyla manipüle etme gibi işlevlerle kullanılması, özellikle savaş yıllarına damgasını vurmuştur. Türkiye’nin radyo ile tanışması diğer ülkelere

nazaran daha geç gerçekleşmiştir. Birçok ülkenin tarihi açısından, önemli bir yere sahip olan radyo, Türkiye açısından da önemli bir yere sahiptir. Özellikle, Türkiye'nin siyasi hayatında edindiği yer, günümüz iktidar- medya ilişkisi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konu, bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir. Ancak daha önce, 1927 yılında radyo yayınlarının başlaması, tek partili dönemde toplumda nasıl konumlandığı ve hangi işlevlerinin ön plana çıktığı, çok partili yaşama sonrası konumu ve işlevini anlamlandırmak için önemlidir.

2.1 Türkiye’de Radyonun Kuruluşu ve Kullanımı

Türkiye’de radyo yayınlarını ilk gerçekleştirenler, diğer ülkelerde de olduğu gibi amatörler olmuştur. “1920’lerde ve daha sonraki yıllarda Türkiye’de amatör radyoculuk daha çok bir alıcı yapmak ve çeşitli istasyonları dinlemek biçiminde anlaşılmış ve uygulanmıştır” (Kocabaşoğlu, 2010, s.33). Uygur Kocabaşoğlu’na (2010) göre; “Radyo, Türk toplumunun yapısı içinden ve o toplumun dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkmış bir teknoloji ürünü değildir. İletişim aracı olarak radyoya gereksinme duyacak örgütlenme, ticaret, ulaştırma vb. toplumsal kurumlar gelişmiş olmadığı gibi teknik bir aygıt olarak radyoyu üretecek sanayi de ortada yoktur. Türk toplumuna “ ithal edilmiş” demek yanlış olmayacaktır” (s.33). Bu nedenle, radyo alıcıları ve vericileri uzun yıllar pahalı olduğundan, amatör yayıncılık anlayışı, Türkiye şartlarında alıcı yapmaktan öteye gidememiştir.

Türkiye’ de radyo işletmeciliği 21 Şubat 1924 tarih ve 406 sayılı Telsiz ve Telefon Kanunu’na göre kurulmuştur (Devran, 2011, s.11). Posta “Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi, Ankara ve İstanbul’da birer telsiz telgraf istasyonu kurulması amacıyla teknik bir komisyon oluşturmuş ve Milli Müdafaa ve Bahariye Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan teknik komisyon bir şartname hazırlayarak istasyonların yapımını ihaleye çıkarmıştır. İhaleyi, Fransız TSF şirketi kazanmıştır” (Kocabaşoğlu, 2010,s. 34). Türkiye’deki yetersizliğin sonucu olarak ihaleyi, batılı bir şirket kazanmıştır. Bu da, 1926 yılında kurulacak, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketinin (TTTAŞ), Fransız olduğuna dair bir izlenim bırakmıştır. Oysa ki, TTTAŞ ulusal bir şirkettir. “Ankara ve İstanbul’da 1925 yılında yapımına başlanan, 1927 yılında hizmete sokulan, güçleri 20-250 KW arasında değişen telsiz telgraf

vericileriyle Moskova, Berlin, New York, Viyana, Londra ve Tahran gibi merkezlerle bağlantı kurulmuştur” (PTT Magazin, Şubat, 1957, s. 11 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.34).

İçişleri Bakanlığı, 1926 yılında radyo işletmeciliğini 10 yıl süreyle Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketine vermiştir. Şirketin kurucuları, İş Bankası adına Genel Müdür Mahmut Celal Bayar, Anadolu Ajansı adına Siirt Milletvekili Mahmut Soydan ve Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü Taray ile tüccar Sedat Nuri İleri ve Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay’dır (Kocabaşoğlu, 2010, s.38). Kurulan şirketin kurucularına bakıldığında, dönemin tek partisi olan CHP Milletvekillerinin olması, radyonun devlet eliyle yönetileceğinin ispatı niteliğindedir.

Radyo istasyonunun kurulmasında Mustafa Kemal Atatürk’ünde büyük bir etkisi olmuştur. Uygur Kocabaşoğlu, Türkiye’nin ilk radyocularından Hayreddin Bey’in (Hayreden) bir anısı şöyle aktarmaktadır;

“Kendisine bu teşebbüsten bahsetmişler, ‘aleti getirin de dinleyelim’ demiş. Bir gün kendi yaptığım alıcıyı alıp Orman Çiftliğine götürdüm. İstasyon ararken tesadüfen karşımıza Rus Radyosu çıktı. Atatürk, Sofya’da ataşe iken az çok Rusça’ya kulağı dolgundu. Dinledi, dinledi, birden herkesi susturdu: ‘Efendiler, bakın propaganda yapıyorlar.’ dedi. Derhal istasyonun kurulmasını emrettiler” (Aslan, PTT Magazin, 1957, c.1, s. 11 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.48).

Radyonun Türkiye’de, daha yeni yeni tanınmaya başlandığı dönemlerde, daha öncede belirtildiği gibi radyo, Sovyetler Birliği, Almanya gibi Türkiye’ye coğrafik olarak yakın olan ülkelerde, propaganda amacıyla kullanılmaktaydı. Propaganda gücünü farkına varan Mustafa Kemal de derhal kurulması için emir vermiştir. Geçte olsa, radyo yayınları kısa bir zaman sonra başlamıştır.

2.1.1 İstanbul ve Ankara Radyoları

Türkiye’de yapılan ilk yayınlar İstanbul Telsizi’nin anteninden çıkmıştır. TTTAŞ’nin İstanbul’daki vericiyle yaptığı ilk deneme yayınların birisi 1927 yılı Mart ayı başlarında yer almıştır. İstanbul Büyük Postahanesi’nin kapısı üzerine yerleştirilen bir vericiden halka müzik dinletilmiştir. İstanbul Telsizi’nin düzenli yayına geçmesi 1927 yılının Mayıs ayı başlarında olmuştur. Ancak, Uygur Kocabaşoğlu’na (2010) göre; “ İstanbul Telsizi’nin düzenli yayınlara başladığı günün kesin tarihi hakkında çeşitli gazeteler arasında görüş birliği yoktur”. Bunun nedeni, Türkiye’de yaşanan arşiv yetersizliğidir. Bu durum sadece radyo için geçerli değildir. Birçok kurum ve kuruluşta, arşivlerin yok olması, sular altında kalması gibi sorunlar meydana gelmektedir. Özellikle, teknolojinin gelişmemiş olduğu, bilgisayar ve internet ortamının olmadığı dönemlerdeki kayıtlara, belgelere ulaşmak nerdeyse imkânsız hale gelmiştir. Meltem Ahıska, Basın Yayın Genel Müdürlüğü üst düzey yetkililerinden biriyle yaptığı “kayıt dışı” görüşmeyi şu şekilde aktarmıştır;

“Bu kurum, sesli olsun, yazılı olsun, düzenli bir arşiv tutmaz; eski malzemelerin çoğu ya ihmal ya da yeni gelen yöneticilerin temizlik merakı nedeniyle yok olmuştur; yeni yönetici gelir, temizleyin burayı, kaldırın bunları der, bütün eski plaklar, arşivler atılır”(Ahıska,2005, s.55).

Görüşmeden anlaşılacağı üzere, Türkiye’de durum oldukça vahimdir. Konu dahilinde olmasa da, özellikle arşivlerin yok olmasına/edilmesine dair, detaylı bir inceleme yapılması, gelecek nesiller açısından önem taşımaktadır.

Ankara’da ise deneme yayınları, Ankara Palas’ın bodrum katında başlamıştır (Ahıska, 2005, s.111). Ankara’da da ilk radyo yayınların ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi yoktur. İstanbul ve Ankara radyolarının bu vahim durumunu hem arşiv yetersizliğine hem de dönemin kitle iletişim sağlayan basınını yani gazetelerin, yerini alacak, daha hızlı, daha güçlü bir aracın gelişini halkla yeterince paylaşamaması olarak görebiliriz. Bir ülkede, bir ilkin gerçekleşmesi haber değeri yüksek bir olaydır. “(...) itiraf etmek lazım gelir ki, gazetelerimiz telsizle hiç meşgul olmadılar, Osmaniye istasyonunun neşriyata başlamasından bile Kadıköy sebze hali veya tramvay şirketinin yeni arabaları kadar bahsetmediler” (Necip Celal,1927, s. 2 akt.

Kocabaşoğlu, 2010 s.56). Aslında eskinin, yeniyi görmezden gelmesi alışageldik bir durum. Her yeni gelen, eskiyi yerinden edecek düşüncesi, gazetelerin radyoyu önemsememesi gibi bir sorun oluşturmuş, zaten sorunlu olan arşiv tutma işlemimizi, en azından bu konuda zora sokmuşlardır. Tabi ki bu durum, Ankara Radyosu açısından daha da kötü durumdadır. Gazetelerde Ankara yayınlarından pek söz edilmezken,1928 sonlarına doğru basın, İstanbul yayınlarını düzenli olarak vermeye başlamıştır (Ahıska, 2005, s.112).

Radyo işletmeciliği alan TTTAŞ'nin amacı kâr elde etmektir. Abonelik üzerinden kar elde olacak olan şirketin, radyoyu topluma benimsetmesi gerekiyordu. Bunun içinde, radyoyu bir eğlence aracı olarak tanıtmayı gerektirmekteydi. Nitekim, Telsiz dergisinde radyo sürekli olarak, “çok zevkli, ucuz ve bedii eğlence vasıtası” olarak tanıtılmıştır (Telsiz, S.1, 1927, s.2 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.160). Toplumun birçok kesimi, radyoyu zaman harcamadan dinlenebilen, yalnızlığı gideren bir eğlence vasıtası olarak görmeye başlamıştır. Radyo yayınlarının düzenli olarak başlamasının ardından, farklı görevler üstlenmeye başlamıştır. Özellikle, Cumhuriyetin ilanının ardından, modernlik ve batılı yaşam tarzını benimsetmek adına da radyo etkili bir şekilde kullanılmıştır. Türkiye’de özellikle 1927’den itibaren radyo, milletin sesi olma özelliğinin yanında, demokrasinin bir getirisi olan modernleşme sürecinde de batılı yaşam tarzı benimsetilmeye, radyo oyunları ve programlarıyla, batılı müzik tarzlarıyla bu süreci hızlandırma görevini üstlenmiştir.

TTTAŞ'nin yaklaşık 10 yıl süren radyo yayıncılığı uygulaması gerek işletmecilik, gerekse yayıncılık yönünden başarılı olamamıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 174). Bunun sonucunda tepkiler almaya başlanmıştır. Avrupa ülkelerindeki özel radyolar da devlete geçmeye başlamıştır. Türkiye’de radyo 1936 yılında doğrudan devlet yönetimine geçmesinden sonra, “Devlet Radyosu” kavramı da Türk siyasal hayatına girmiştir. (Kocabaşoğlu, 2010: 407) PTT Genel Müdürlüğüne ise, yönetme ve yayın yapma görevi verilmiştir.

1927 yılından 1946 yılına kadar olan süreçte radyo Türkiye’de milli kimliği oluşturma görevini üstlenmiştir. Bu konuyu detaylı olarak irdeleyen Meltem Ahıska “*Radyonun Sihirli Kapısı Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*” kitabında; “Bu dönem radyonun “milletin sesi” olarak algıladığı en belirgin yıllar” olduğunu vurgulamıştır. Ancak, “Turgut Özakman’a göre 1950’den sonra radyo milletin sesi olmaktan çıkıp

partizan bir özellik kazanmıştır” (Ahıska, 2005, s. 47). Bu söylemden yola çıkarsak Demokrat Parti'nin en önemli etkilerinin başında radyonun milletin sesi olma özelliğini sonlandırmasıdır.

2.1.2 Tek Partili Dönemde Radyo

Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra Türkiye'de radyo yayınlarının başlaması, demokrasinin, modern yaşam biçiminin daha fazla kitleye ulaşması için mükemmel bir araç haline gelmiştir. İktidarın radyoya bakış açısı ise aydınların radyo yayınlarına ilgisi sonucunda değişmeye başlamıştır. TTTAŞ şirketinin ortaklarından Fatih Rıfkı Atay'ın Rusya'yı ziyaretinin ardından bu ilgi daha da yoğun hale gelmiştir. Fatih Rıfkı Atay Rusya dönüşünde yazdığı bir yazıda şöyle söylemektedir; “Rus ihtilalcileri radyo ve sinemaya umulmaz terbiye hizmetleri vermişlerdir. Radyonun sesleri en uzak köylerin izbalarında duyulur... Radyo yalnız oynamaz, şarkı söylemez ve konuşmaz. Bazen kuvvetli, bazen de biricik terbiye vasıtasıdır. Büyük bir genişlik içine dağılmış milyonlarca insanı kültüre, malumata ve sanata doğru götürmektedir “(Gönenç, 1981, s. 4 akt. Devran, 2011, s.13). Bu yazıdan anlaşıldığı gibi radyonun sadece müzik için değil fikirleri yaymada da aktif olarak kullanılabilceği sonucu ortaya çıkıyor. Aydın kesimin, radyoya ilgisi özellikle 1934 yılında yoğunlaşmış gazetelerde özel radyo sayfaları düzenlenmeye başlanmıştır. Radyo, 1934 yılında Matbuat Umum Müdürlüğüne denetlenmeye başlanmış, aynı yılın sonlarına doğru Türk müziği yasaklanmış ve yerini caz, opera gibi yabancı müziklere yer verilmeye başlanmıştır. Kısa süre sonra ise bu yasak kaldırılmıştır.

Radyonun kullanımı konusunda, iki farklı düşünce önerisinde bulunulmuştu. Bunların ilki, radyonun partinin elinde olması ve devrim ilkelerini hem içerde hem dışarıda yaymasıydı. İkincisi ise radyonun bir eğitim ve kültür kurumu olarak yayınlarına devam etmesi yönündeydi. Bu dönemde radyo teknik açısından yeterli imkâna sahip değildi. Bu da her iki görüşünde etkili olmasını engellemiştir (Devran,2011, s.16).

Hükümet ideolojisinin yayılması açısından radyoda daha etkin olmak istemiş bunun sonucunda da Mayıs 1934'de kabul edilen yasa ile Matbuat Umum Müdüriyet Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'la, radyo yayıncılığı yetkisi devletin eline geçmiştir. “Bu yasayı, demokratik hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir baskı rejimi kurulması çabalarının bir parçası saymak doğru olacaktır” (Kocabaşoğlu, 2010, s. 152). Bu dönemde çıkarılan Telsiz Kanunu'nun üçüncü maddesinde “(...) Devletin umumi ve askeri emniyet ve asayişin gerekli kıldığı hallerde her türlü telsiz tesisatına (radyo alıcıları dahil) hükümetin el koyabileceğini hükme bağlamaktadır” (İlal, 1972, s. 79 akt. Devran 2011, s.17). Bu madde özellikle amatör radyoculara iyi gözle bakılmamasına yol açmıştır. Devlet bu tutumunu ancak 1950 yılından sonra yumuşatmıştır (Devran, 2011, s. 17).

Türkiye'de radyo, kuruluşundan itibaren sistematik bir düzene oturtulamamıştır. Bunun ilk nedeni elbette ki, alıcıların ve vericilerin, Türkiye şartlarında pahalı olmasıdır. İkinci neden ise, radyo en baştan “eğlence aracı” olarak görüşmüş, kurulan şirketin (TTTAŞ), maddi kazanç kapısı haline getirilmeye çalışılmıştır. 1934 yılına kadar, Türk Telsiz Telefon A.Ş tarafından idare edilen (edilmeye çalışılan) radyo, aydın kesim tarafından da “Radyo eğlencelidir, radyo lüktür, radyo olmasa da olur, radyo eğlendirmekten başka bir işe yaramaz, radyo yaymaları (yayımları) halkın keyfi için çalışmalıdır” (İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Radyoyu Ülküleştirmek Lâzımdır”, Yeni Adam, S. 8, 19 Şubat 1934, s.7 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.111) denilerek, “müzik kutusu” haline getirilmeye çalışılmıştır. Eğlence aracı olarak görülmesi, özellikle şirketin kâr elde etmek için ortaya attığı bir kılıf niteliğindedir.

Telsiz ve telefonun özelliklerini anlatan 1928 yılında yayınlanmış olan kitapçıkta şöyle denmektedir: “İstanbul'un büyük telsiz telefon istasyonu stüdyosunda her akşam bir ahenktir gidiyor. Saz dinlemek için ta bilmem nerelere gitmek, avuç dolusu paralar sarf etmek... Kalabalık, havası bozuk salonlarda, tiyatrolarda zevk edeceğim, keyif süreceğim diye kahrolmak çekilir şey değil; değil mi?” (Şemsi, Gençlere Telsiz Telefon Hocası, İstanbul, 1927, s.4 akt. Ahıska, 2005, s.114).

Radyonun tanıtılması ve bu yolla şirketin kâr elde etmesi için, radyo eğlenceyi eve getiren, dışarıda harcanan paranın çok daha azı ile aynı keyfin yaşanabileceği, sadece eğlence için var olan bir araç olarak tanıtılmaya başlanmıştır. ABD'den yaklaşık yedi yıl, bazı Avrupa ülkelerinden dört beş yıl sonra, Türkiye'nin sınırlarını

da aşan bu “asrın mucizesi” , ilkin tamamen bir eğlence aracı olarak değerlendirildi (Kocabaşoğlu, 2010, s.108). Telsiz dergisinin radyo ile ilgili bir başka görüşü ise yine radyonun eğlenceli bir vasıta olduğu doğrultusundaı. Telsiz dergisi telsiz telefonun, “ bu çok zevkli, ucuz ve bedii eğlence vasıtasının” ¼lkemizde tanınıp yayılmasına hizmet etmek amacını güdüyordu (Telsiz, S. 1, 30 Haziran 1927, s. 2 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 108). Ahıska’ya göre (2005); “Radyonun ucuz ve medeni bir eğlence aracı olarak gör¼lmesi ve bunun diğer Batı kentleriyle aynı düzlemde hayal edilen İstanbul’un eğlence hayatıyla birlikte düşün¼lmesi Türkiye’de radyonun ve daha büyük ölçekte modernliğin algılanışıyla ilgili bir yol ayrımını gösterir” (Ahıska, 2005, s.114). Radyonun, bir eğlence aracı olarak etiketlenmesinde, hem “Batı”nın radyoyu nasıl gördüğüyle bağlantılı bir etiket olsa da aynı zamanda, TTTAŞ’nin yaşadığı maddi sıkıntılarla da doğrudan bağlantılııdı.

İstanbul Telsizi 3 Aralık 1927 gecesinden başlayarak yayınlarını durdurmuştur. İlkin bu duruma Osmaniye vericisindeki bir bozukluğun yol açtığı haberi yayılmışsa da, daha sonra asıl nedenin Şirket’te ki parasal bunalım olduğu öğrenilmiştir (Vakit, 7 Aralık 1927 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 64). Yine aynı şekilde, İstanbul Radyosu, 1932 yılının ilk yarısında 5-6 ay kadar süreyle çalışmamıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 69). Şirketin yaşadığı maddi sıkıntıları atlatabilmesi için, devlette yardım elini uzatmışsa da bu geçici bir çözüm olmuştur. TTTAŞ 1927 yılında İstanbul dışında 15’i il ve birisi de ilçe merkezinde olmak üzere 16 acentelik açmıştır (Telsiz, S. 2, 7 Temmuz 1927, s.4 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 79). Bu acenteliklerin nedeni, daha çok abone kazanmaktı. Ancak Şirket, bu konuda da başarılı olamamıştır. TTTAŞ 1935 yılını zararla kapamış olmasına karşın, Hükümete başvurarak 1936’da sona erecek olan imtiyaz süresinin uzatılmasını istemiş olmasına rağmen radyoyu doğrudan denetimi altına almak isteyen Hükümet tarafından bu istek reddedilmiştir (Kocabaşoğlu, 2010, s. 70).

İstanbul ve Ankara radyolarında, 1927- 1934 yılları arasında, müzik yayınlarının diğer yayınlara oranı %70- 95 arasında değişmekteıdi (Kocabaşoğlu, 2010, s.110). Bu oranda, müzik yayınlarının denetlenmesine ve “Batılı” müzik kültürünün yaygınlaştırılmasına neden olmuştur. Radyo yayınların büyük bir kısmı müzik yayınlarında oluşuyordu. Bu da, Türk müziğinin eleştirilmesine sebep olmaya başlamıştır. Özellikle, radyonun bir “Batı” aracı gör¼lmesinden dolayı, Türk müziği “geri ve yozlaşmış” olarak gör¼lmeye başlanmıştır. Ahıska’ya (2005) göre;

“1920’lerin Türkiye ortamında, radyo başka dünyaları temsil eden yabancı bir nesne durumundaydı” (Ahika, 2005, s. 107). Radyo, modernliği temsil eden ve Batılı yaşamın bir parçası olarak nitelendirilen bir araç konumundaydı ve Türk müziği bu konuma ters düşüyordu. Hakimiyet-i Milliye gazetesinden bir yazar Türk müziği şu sözlerle eleştirmekteydi; “Hele ince saz kısmı büsbütün yürekler acısı, evlere şenlik bir şeydi. Zurnanın en çatlağından, darbukanın en patlağına kadar... Sesin en cıyıklısından, gazelin en öksürüklüsüne, tıksırıklısına kadar (...) Neler, ne bangırtılar dinlemedik (...)” (Aka Gündüz, “Radyo İşimiz”, Hakimiyet-i Milliye, 2 Şubat 1934 akt. Kocabaşoğlu, 2010, 124) Hükümetin görüşleri de yazarın görüşlerini destekler nitelikteydi. Zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, “Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilât ve Vazifeleri Kanunu’nun” Millet Meclisi’ndeki görüşmeleri sırasındaki görüşleri şu şekildeydi;

“Şarkılar kahvelerden çıkıp, radyolara, plaklara intikal ettikten sonra devletin vazifesinin daha büyük olması lâzım gelmiştir (...) Bizim bazı alaturka şarkıları dinlemek için kulakların çok nasırlaşmış olması lâzımdır. Hele şimdi, cinsi hevesleri tahrike çalışmayan şarkılar nadir işitiliyor” (Aydın Tarihi, S.6, 1- 31 Mayıs 1934 s. 32 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 125).

Alaturka-alafranga tartışmaları, halkevleri tarafından da desteklenmiştir. Halkevleri’nin amacı, resmi ideolojiyi yaymak ve benimsetmektir. Kocabaşoğlu’na (2010) göre; Halkevleri’nin 1931 yılından sonra hız kazanan devrim propagandasının bir aracı olduğu kadar CHP’nin birer organı rolünü oynadığı da bir gerçektir (s.151). CHP yönetimin bir uzantısı olduğu düşünölen halkevleri de, Türk müziğinin kısıtlanmasını ve yeni çözüm önerileri getirilmesi önerisini sunmuştur.

1934 Kasım ayı içinde Ankara Halkevi’nde verilen konferansta amaca daha çabuk varmak için önerilen, müzik akademisi kurmak, müzik öğretmen okulları açmak, Filarmoni Orkestrasını geliştirmek, illerde salon orkestraları kurmak, halka açık bando konserleri düzenlemek gibi önlemlerin yanı sıra, “alaturka musikiye boykotaj ilan” etmek önerisi yer alıyordu (Aydın Tarihi, S. 13, 1- 31 Aralık 1934, s. 473-474 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 127).

Kısacası, Türk müziği, geri kalmış, dinlenilmemesi gereken bir müzik türüydü. Batı müziği, dinlenmeli ve Batılı yaşam tarzı belirlenmeliydi. Kocabaşoğlu (2010) Türk müziği tartışmalarındaki görüşleri üç kümede ele almıştır; ilk görüş göre; tek ve biricik müzik “Batı” müziğidir. Türk müziği terk edilmeli, yerine “Batı” müziği benimsenmelidir. Çünkü Batı müziği çok seslidir. İkinci görüş, Türk müziği büsbütün başka bir müziktir ve en mükemmel müzik Türk müziğidir. Türk müziği bizim için yeterlidir. Üçüncü görüş ise, Batı müziğinin tüm araçlarından yararlanarak Türk müziğinin iyileştirilmesini (ıslah ve terakki ettirilmesi) ileri sürenlerin görüşüdür (Kocabaşoğlu, 2010, s.115-116). Tüm tartışmaların sonunda, ilk görüş desteklenmiş ve eleştirilerin sonunda Kasım 1934’de Türk müziğinin radyoda yayınlanması yasaklanmıştır.

“Müzik Devrimin” ardından Kültür Bakanı Abidin Özmen, Türk müziğini geri ve buluyor ve tamamen yok edileceğini şu sözlerle açıklıyordu; “‘alaturka’ denen musiki hem duyguları hem de tekniği itibariyle geri bir musiki idi, bugünkü bizim olamazdı, onun evvelâ mekteplerden, şimdi de radyodan kalktı, yarın da hayattan kalkacaktır (...)” (“Musiki Davası”, Yeni Adam, S. 46, 15 Kasım 1934, s.2 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.128) Ancak Türk müziğine getirilen tüm kısıtlamalara rağmen, 1936 yılında yeniden radyolardaki yerini almıştır.

Radyonun ilk olarak bir eğlence aracı olarak konumlanmasının ardından, ortaya çıkan alaturka-alafranga müzik tartışmaları sonlanmış olsa da radyonun, sadece bir müzik aracı olması özellikle aydınlar tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Milli kimliğin oluşumunda ve Batılı yaşam biçiminin benimsetilmesi aşamasında da büyük bir öneme sahip olan radyonun, eğlence vasfı yerine “kültür ve eğitim” aracı olarak öneme sahip olduğu farkındalığı oluşmaya başlamıştır. “Radyo kültür kesimini yükseltebilir, radyo her şey öğretebilir, kısacası radyo en yeni bir inkılâbın en büyük ve en güçlü işçisi olabilir” (İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), a.g.m., s.7 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 113). Baltacıoğlu’nun bu sözleri, radyonun artık bir “ müzik kutusu” olarak görülmemesi gerektiğini vurgular niteliktedir. Ancak, müzik yayınlarının tartışmasının ardından bu sefer radyonun işlevine ve toplumsal olarak nasıl konumlanacağı tartışmaları başlamıştır. Ahıska’ya (2005) göre; Radyo, Batı modernliğini ve gelişimini bizzat teknolojik seslenme biçimiyle temsil etmeye çalışırken, aynı zamanda sadece millete ait sayılan milli-kültürel “mesajların” da yayılma aracı olarak görülmüştür. Aynı zamanda bir “kitlese” eğitim aracı olarak ele

alınıyordu ama dinleyici üzerinde herhangi bir etkiye sahip olması için de eğlenceli olması gerekiyordu ve yayıncılığın tanımında radyonun “kitlelere” konuşması yatıyordu, fakat seçkinler kendi değerlerini ve yaşayış biçimlerini modernliğin kıstasları olarak yaymak istiyorlardı (...) (Ahıska, 2005, s. 103-104).

Türkiye’de radyoya bakış açısının değişmesinin nedenlerinin başında, özellikle Almanya, İngiltere, Sovyetler Birliği gibi ülkelerde radyonun ideolojiyi yayma aracı olarak kullanılması gösterilebilir. Telsiz dergisi, ABD’de yayımlanan radyo dergisinden bir alıntı yayınlanmıştır; “Radyo basit, bir gramfon gibi masalarımızın üstünü süslüyor. Bu gün gramfonun yerini dolduran bu basit alet, yarın bir kütüphanenin boşluğunu da dolduracak bir ehemmiyette olacaktır” (Telsiz, S. 6, 4 Ağustos 1927, s.1 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 109). Radyonun ideolojiyi yaymada bir araç kullanılması, özellikle devletin ilgisini çekmeye başlamıştır. Kocabaşoğlu’na (2010 göre; “1934’lerde radyoya sihirli bir “öğretmen” ve “terbiyeci” niteliklerinin atfedilmesine yol açmıştır. Bu tutum, iktidarın ve aydınların üst yapı kurumlarındaki kimi değişikliklerle toplum yapısını değiştirebileceklerine, o günkü ve bugün de geçerli olan deyimle “çağdaş uygarlık düzeyinin ötesine” geçirebileceklerine olan inançla da uyum içindeydi” (s.113). Radyo uzun bir süreçten sonra, eğlence aracından, öğretmen ve terbiye aracına terfi etmiştir. Radyonun geçirdiği değişim, Hükümetinde dikkatini çekmeye başlamıştır. Ancak yinede, 1934 yılına kadar, siyasal iktidarın her fırsata mikrona çıktığına dair bir bilgi yoktur ama çeşitli sebeplerle mikrofon başına geçen konuşmacılar her fırsatta Devlet ve Parti büyüklerini yüceltici övücü sözlere yer vermişlerdir (Kocabaşoğlu, 2010, s. 133). İktidarın bu durgunluğu ve radyoya olan mesafesi ilerleyen dönemlerde fazlasıyla değiştiğine göreceğiz.

Türk radyolarının bir eğlence aracı olarak konumlanması, şirketin mali sıkıntıları gibi olumsuzluklarında eklenmesiyle radyonun devletin denetimi altına geçmesini kolaylaştırmıştır. İlk olarak devlet resmi ideolojiyi yaymak ve benimsetmek görevini verdiği Halkevlerini, radyo alıcılarıyla donatmayı amaçlamış ve böylece daha geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemiştir. 1934 yılı itibariyle CHP, radyoya değer atfetmeye başlamış, eğlence işlevi ötesinde olduğu kanaatine varmıştır. İlk olarak pahalı olan radyo alıcılarının ucuzlaması ve radyonun yaygın bir mecraya dönüşmesi yolunda adımlar atılmıştır. CHP’nin radyoyu değerlendirme çalışmaları kurultayda şu sözlerle yer bulmuştu; “Parti, radyoyu milletin kültür ve politika terbiyesi için en değerli

vasitalardan sayar. Kuvvetli verici istasyonlar kuracağız. Alıcı makinelerin kolay ve ucuz tedarikini temin edeceğiz” (CHP, CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s 73 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 153). Daha güçlü istasyonların kurulması, Türkiye şartlarında pahalı olan radyonun ucuza tedarik edilmesi, daha fazla dinleyici kitlesi demektir ve iktidar radyonun gücünü yeni keşfetmiştir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, 26 Mayıs 1934 yılında kabul edilen ve 1 Haziran 1934 yılında yürürlüğe giren Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilâtına ve Vazifelerine Dair Kanunla kültürel ve ideolojik alanı kontrol altına alınması planlanıyordu (Kocabaşoğlu, 2010, 152). Radyo bu kanunla birlikte devlet denetimine girmiştir. Radyonun daha önce belirttiğimiz işlevlerine bir yenisini daha eklenmiş ve “ideolojiyi yayma aracı” olarak görülmeye başlamıştır ve artık “Radyodan resmî ideolojiyi “tamim etmek, köylere kadar prensiplerimizi yaymak” görevi beklenmektedir” (Zabıt Ceridesi, Devre 4, İçtima 3, C.22, 1934, s. 274)

İdeoloji sözlük anlamı olarak, “siyasal ya da toplumsal bir öğretiyi oluşturan, siyasal ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler dizgesi- bir döneme ya da topluma ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançların bütünü-toplumsal bir durumu yansıtan düşünceler dizgesi- insanların varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam biçimleriyle ilgili tasarımların tümü” olarak tanımlanmaktadır (Odyakmaz ve Acar, 2008, s. 58). Bu tanımdan yola çıkacak olursak, iktidarın radyoyu elinde bulundurma isteğini ve politikasını yaymak için “ radyo”ya niçin ihtiyaç duyduğunu/ duyacağını daha iyi anlıyoruz. Ancak, radyonun “ideolojiyi yayma aracı” olarak kullanılmasından önce, radyonun eğlence aracı olarak görülmesi, yoğun eleştirilere neden olmuştur. Aydınlar ve eleştirmenler tarafından, farklı fikirler ortaya atılmıştır. Daha öncede bahsettiğimiz “öğretmen ve terbiye aracı”da bunlardan biridir. Genel düşünceleri toplamak gerekirse radyo;

- “- Radyo devletleştirilmelidir.
- Üniversite ve Yüksek okullarımız radyoyu korumalıdır.
- Okul ve radyo beraber çalışmalı beraber yürümelidir (Nüvit Osmay, “ Radyolarımız”, Yeni Adam, S.88, 5 Eylül 1935 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 162).
- Ülkeye bir radyo bilimi kazandırılmalıdır.
- Radyo kültürleştirilmelidir.

- Ciddi bir radyo dergisi çıkarılarak, radyonun her yönüyle ilgili bilgiler verilmelidir” (İsmail Hakkı Baltacıoğlu), “Türk radyosundan Ne Bekliyoruz?”, Yeni Adam, S. 45, 8 Kasım 1934, s.2 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.162).

Burhan Belge'nin Radyo dergisindeki bir yazısında dediği gibi, “Radyo son derece demokratik bir cihazdır. Adeta, halkın kendisi için icad edilmiş gibidir (...) demezler mi ki, ‘milletler layık oldukları hükümetler tarafından idare olunurlar?’ Tıpkı bunun gibi, bir memleketin radyosu, aynen, onun fikir, sanat ve kültür sahasındaki seviyesi sayılacaktır” (Radyo, cilt 3 sayı 28, 15 Mart 1944, s.1 akt. Ahıska, 2005, s.104).

Görüşlerin hepsi, radyonun “eğlence” işlevinden daha fazlası olduğuna yöneliktir. TTTAŞ'nin yönetimde olan radyo, mali sıkıntılar, halka benimsetme çabaları gibi nedenlerle “eğlence” işlevini ön plana çıkarmış olsa da, özellikle Avrupa ülkelerindeki propaganda gücü nedeniyle, devletin denetimi altına girmeye başlamıştır. Ortaya atılan tüm bu görüşlere rağmen, Ahıska'ya göre (2005) radyo, “sınıfsal” nedenlerle birinci yoldan yürümeyi seçen Türk Radyosu yozlaşmış, millileştirilene kadar bir eğlence aracı olmaktan öteye gidememiştir (s.115).

1934 yılında çıkarılan kanunla hükümetin radyo ile daha yakından ilgilendiğini ve radyoyu “devletleştirme” yolunda ilk adımı attığını biliyoruz. Ancak, radyonun devlet denetimi altına girmesi, 1936 Ağustos'unda çıkardığı bir kararnameyle olmuştur. Kararname, “(...) 8 Eylül 1936 tarihinden sonra Ankara ve İstanbul Radyosu'nun işletilmesi Posta Telgraf Telefon İdaresince temin edileceğinden (...) çalıştırılacak memur, müstahdem ve işçiler için gerekli kadroların” ayrılmasını ön görmektedir ve bu kararname, 1940 yılında “Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair” 3837 sayılı yasa çıkana dek, radyo yayını yapacak örgütü belirleyen tek hukuksal belge olmuştur (Kocabaşoğlu, 2010, s.176). Kocabaşoğlu'na (2010) göre; “devlet tekelinde ve yönetiminde radyo” biçiminde tanımlanan yeni bir dönem başlamış oluyordur (s.171). Şirketin (TTTAŞ), sözleşmesinin bitmesi ve uzatılmaması üzerine, İstanbul Radyosu, TTTAŞ'ye hazırlanan program kalıbına göre, son yayını 7 Eylül 1936 akşamı yapmıştır. PTT gözetiminde hazırlanan programa göre yapılan ilk yayın ise, 9 Eylül 1936'da gerçekleşmiştir (Kocabaşoğlu, 2010, s.196). Radyo PTT'nin yönetimine verilmeden

önce, radyonun nasıl daha iyi olacağına dair bazı fikirler ortaya atılmıştır. Özellikle vericileri güçlendirme, abone gelirleri gibi teknik düzenlemelerin yanında, TTTAŞ yönetiminin radyo üzerindeki denetiminin kesilmesine dair öneriler yer almıştır ve bir proje hazırlanmıştır. Bu projeye göre;

- Ankara’da güçlü bir “milli istasyon” ve yurt dışı yayınlar için bir kısa dalga vericisi kurulacak,
- İstanbul Radyosu “ıslâh ” edilecek,
- Yayınlar ve programlar iyileştirilecek,
- Radyo alıcıları ucuzlatılacak,
- Gelecek yıllarda İstanbul’da ve Doğu illerinden birinde de birer verici istasyonu yaptırılacaktır (Tan, 22 Haziran 1936; Cumhuriyet, 22 Haziran 1936 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 175).

Nitekim radyonun devlet yönetimine geçmesinin ardından, Ankara’da yeni bir vericiyle yeni bir radyoevi açılmıştır. Marconi Şirketi tarafından 1936 yılında yapımına başlanan Ankara Radyosu, üç aylık deneme yayının ardından, 28 Ekim 1938 yılında törenle açılmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s.190). Yeni Radyoevinin kurulması, hükümetin radyoyla yakından ilgilenmeye başladığını göstermektedir. 1938 yılından itibaren, Resmi bayramlarda, ülkenin yaşamındaki önemli günlerde Devletin ve Partinin önde gelen isimleri, Devlet Başkanı, Başbakan ve Bakanları radyo mikrofonlarını giderek artan oranda kullanmaya başlamışlardır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 221-222).

Radyo yayınların ilk kurulduğu dönemlerde ağırlıklı müzik yayınları yaptığını değinmiştik. Türk müziğinin yasaklandığı dönemlerde ağırlık söz yayınlarına verilmişti. Ancak, söz yayınlarının küçük bir kısmını oluşturan haber bültenlerinin sunuluş biçimi içler acısı bir durumdaydı. Kocabaşoğlu’nun (2010) tespitine göre; “Radyo haber bültenlerinin tek kaynağı devletin resmî organı olan Anadolu Ajansı idi ve basına haber sağlamakla görevli olan ve gazetelerin haber diline göre yayın yapan AA’nın bültenlerinin hiçbir değişikliğe uğramadan radyo mikrofonlarından yayınlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz” (s.133). Radyonun devlet denetimine geçmesinin ardından, haber bültenlerinde çeşitli dillerde de yayın yapılmaya başlamıştır ve ilk dış yayınlar bu dönemde gerçekleşmiştir. “Radyolarımızın dış ilişkilerinde bu dönemde görülen asıl önemli gelişme, Türkiye’nin Batılı kapitalist

lkelerle gelişmeye başlayan ilişkilerinde radyonun da katkıda bulunması ve İkinci Dünya Savaşı boyunca Mihver Devletleriyle Müttefiklerin Türkiye ile ilişkilerinde radyonun da yerini almış olmasındır” (Kocabaşoğlu, 2010, s. 227). Radyonun İkinci Dünya Savaşı sırasında, oynadığı etkin rol, Türkiye’de radyoya olan bakış açısını değiştirmiştir ve radyonun gücünün daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaş’ının propaganda ortamından rahatsız olan hkmet, 3222 sayılı Telsiz Kanunu ile bazı değişiklikler yapmıştır. Kanunun görüşülmesi sırasında Milli Müdafaa Vekaleti adına konuşan sözcü, “(...) radyoların ne müthiş bir silah, ne müthiş bir casusluk ve ne müthiş bir propaganda vasıtası olduğu malumdur (...) binaenaleyh bu kadar müthiş bir cihaza karşı elbette milli müdafanın ve memleketin istihfaz-ı nefsiyle alkadar olan Devletin icra kuvvetinin bu mesele üzerinde çok hassas olması lâzım geleceği gayet tabiidir (...)” (Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 2, C. 19, 1937, s. 30). Radyonun savaş sırasında, oynadığı etkin rol CHP hükümetinin de ilgisini çekmiş ve tedbir almaya zorlamıştır. Sadece radyo üzerinde değil basın üzerinde de tedbirler alınmaya başlamıştır. “1939 yılında II. Dünya savaşının başlamasının ardından, dış haberler ve i haberler konusunda kısıtlamalar getirilmiştir. Haberlerin, Anadolu Ajansından gönderildiği gibi yayımlanması, Varlık Vergisini destekleyici yazılar yazılması, askeri mahiyette yayınların yapılmaması, dış haberlerin sadece Matbuat Müdürlüğü ve Anadolu Ajansının gönderdiği şekilde yayınlaması gibi kısıtlamalar getirilmiştir” (Pektaş, a.g.e, s. 35 akt. Tokmak, 2007, s. 29) .

Savaşın yoğun propaganda ortamı, PTT’nin yayın işletmeciliindeki tecrübesizliği ile tüm basın, yayın ve propaganda araçlarını tek elde toplamaya zorlamıştır. PTT Genel Müdürlüğü’nden radyo, İçişleri Bakanlığı’ndan basın, Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğüne kurulmuş ve bu mdrlğe bağlanmıştır. Bunun nedeni şu şekilde açıklanmaktadır; “ (...) belli başlı propaganda vasıtalarını bir elde toplamak, bunları sıkı bir surette murakabe altında bulundurmak ve böylece Türk halkını, muzır propagandalardan korumak, milli menfaatlerimize uygun ve milli görüşün ifadesi olan haberleri milletimize duyurmak üzere...” (Hasan Refik Ertuğ, Radyo İşetmeciliği, s. 25 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 231) İlerleyen yıllarda bu yasal düzenleme yeterli bulunmamış ve 16 Temmuz 1943 yılında 4475 sayılı Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilatı yasanı yrrlğe girmiştir. Kocabaşoğlu’na göre (2010) bu yasanın radyo açısından önemi; “bir yandan radyonun daha belirgin bir yasal statüye kavuşması ve yeni işlevsel birimlerin

kurulmasına olanak vermesi, öte yandan hükümetin radyo yayınlarını daha sıkı denetlenmesi ve radyo alanına daha fazla girmiş olmasıdır” (s.238). Radyonun gücünü ve önemi anlayan hükümet radyo üzerindeki denetimlerini daha da arttırmıştır. 4475 sayılı kanunla yapılan yeniliklerden en önemlisi; yasanın 20’nci maddesi “Radyolarda yapılacak her türlü söz yayınları ya doğrudan doğruya merkezde veya verilecek hususi selâhiyet üzerine mahallerinde tetkik olunup programlara alınıp alınmamaları kararlaştırılır (...)” (Kavanin Mecmuası, C. 25, 1943, s. 663 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 238). Değiştirilen bu yasayla birlikte, Umum Müdürlüğü’ne söz yayınlarına sansür uygulama yetkisi verilmiştir. Radyo yayın politikasının belirlendiği Matbuat Umum Müdürlüğü, Başbakanlığa bağlıdır ve bu yasayla birlikte, devletin radyo üzerindeki baskısı artmıştır. Müzik yayınları içinde durum çok farklı ilerlememiştir. Kocabaşoğlu’na (2010) göre; radyonun öteki programlarında olduğu gibi, müzik yayınlarında da Hükümet ve Partinin (CHP) önde gelenlerince yapılan uyarı ve yönlendirmelerin müzik politikasında etkili olduğu söylenebilir” (s.263).

Haberler ve Siyasi içerikli radyo programlarından birkaçı; *Radyo Gazetesi*, *Pazar Gazetesi*, *Dış Politika İcmali*, *Günün Meseleleri* vb. adlar altında sürdürülen haber programlarıdır. Bu programların genel özelliği, iç ve dışa karşı Devletin resmi görüşünü açıklıyor olmasıdır. Bu programlardan en önemlisi *Radyo Gazetesi*dir. Bunun ilk nedeni, 27 Mayıs askeri müdahale sonrası Yassıda duruşmalarında ele alınacak konulardan birisi olmasıdır (Kocabaşoğlu, 2010, s.275). *Radyo Gazetesi*, 1940 yılının Ekim ayından başlayıp 1960 yılına kadar yayını sürdürmüştür ve radyo programları açısından büyük bir öneme sahiptir. *Radyo Gazetesi*’nin kuruluş nedeni, İkinci Dünya Savaşıdır. *Radyo Gazetesi*’nin kuruluş amacı *Radyo Dergisi*’nde Kocabaşoğlu’nun (2010) aktarımıyla şöyle açıklanmıştır; “İkinci Dünya Harbinin olaylarından her yirmidört saatin payına düşenleri, Ankara’ya uzak ve yakın oturan bütün dinleyicilerimize, bunları tahliller, tahminler ve gerekli bilgilerle süsleyerek vermek” (Radyo, C.1, S.2, 15 Ocak 1942, s.10 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 274) *Radyo Gazetesi*’nin amacı, İkinci Dünya Savaşı’nın yoğun propaganda ortamında, Türkiye’ye karşı yapılan propagandaların önüne geçmek, dinleyicilerine kendi bakışıyla dış ve iç haberleri vermektir. Nitekim savaş öncesi ve savaş boyunca kitle iletişim araçlarından yararlanarak Türkiye’yi etkilemeye çalışan ülkelerin başında Nazi Almanya’sı geliyordu ve Alman radyoları günde yedi kez 15’er dakikalık

Türkçe yayımla, Türkiye üzerinde güç sağlamayı amaçlıyorlardı (Kocabaşoğlu, 2010, s.296). *Radyo Gazetesi*'nin başlama sebebi de Türkiye'ye yapılabilecek propagandaları önlemektir. Ancak iktidarın el değiştirmesinden sonra, Demokrat Parti'nin bir uzantısı olmuştur. Bu konuya DP-Radyo ilişkisini irdelerken değineceğiz. Radyo yayınlarında yer alan diğer programların amacı ise dünya olaylarını dinleyiciye aktarmaktı. Radyonun en önemli sorunlarından biri, geri dönüşümünün (feedback), güçlükle sağlanmasıdır. Kocabaşoğlu'na (2010) göre; "Radyonun dinleyici ile ilişki kurup, ondan besleyici yankı almasının çeşitli araçlarından birisi radyo dergileridir" (s.247). Türkiye'de de bu süreci sağlamak adına, 1941 yılından itibaren, Radyo Dergisi (Mecmuası) yayın hayatına başlamıştır. Daha önceleri, radyo yayınlarının yeni başladığı dönemlerde, radyonun tanıtılması ve eğlence aracı olarak konumlandırılması adına TTTAŞ tarafından Telsiz dergisi çıkarılmıştır. Telsiz dergisinden sonra çıkarılan ilk ve son dergi ise Radyo Dergisi olmuştur ve 15 Aralık 1941 yılından başlayarak Aralık 1949 yılına kadar 96 sayı çıkarmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 248). Radyo Dergisi'nin sahibi Matbuat Umum Müdürlüğüydü ve derginin amacı, radyo dinleyicisiyle radyo yönetimi bir araya getirmektir. Dergide, Türkiye'ye ve yabancı ülkelere ilişkin radyo istatistikleri, Ankara Radyosu'nun haftalık programları, radyoya ilişkin haberlerin yanı sıra devletin ve radyo yönetiminden sorumlu kişilerin görüşlerine de yer verilmiştir. (Kocabaşoğlu, 2010, s. 248) Radyo Dergisi bir döneme ışık tutması açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle, devletin ve radyoyu yönetenlerin fikirlerini yazdığı, yeniliklere dair bilgi veren bir derginin çıkarılması, radyodan ne bekleniyor sorusuna cevap alabilmek adına büyük bir öneme sahiptir. Ancak, 1940'lı yıllarda dinleyici ve yönetim arasında bir bağ kurup kurmadığına dair bir bilgimiz yok. Ancak, Kocabaşoğlu'na (2010) göre; "Türkiye gibi geçmişine ilişkin bilgi ve belgeleri saklamakta titizlik göstermeyen bir ülkede, radyo tarihinin belirli bir dönemine ışık tutması açısından, çok büyük değer taşımaktadır."

İkinci Dünya Savaşı Türkiye'nin özellikle Sovyet Birliği ile ilişkilerinin bozulmasına yol açmış, bu da Türkiye'nin başka ittifaklar arama çabalarını doğurmuştur. Türkiye için İkinci Dünya savaşının sonucu, iç politikada çok partili yaşamı desteklemiş, dış ilişkiler de ise Batı devletleriyle yakın ilişkiler içine girmesine neden olmuştur. "Savaş sırasında ve savaşın hemen sonrasındaki Türk dış ilişkilerinde, bir yandan çeşitli siyasal-ekonomik baskıları karşılamada, diğer yandan

yeni ittifaklar ve dostluklar arayışında radyo işlevsel bir araç niteliğine bürünmüştür” (Kocabaşoğlu, 2010, s. 292). Bu noktada ortaya çıkan sonuç ise radyonun “siyasi” işlevinin önem kazanmış olmasıdır. Tek partili dönem süresince radyo farklı işlevlerde kullanılmış olsa da, İkinci Dünya Savaşındaki etkin rolü ve Türkiye’de değişen siyasi yaşam sonucunda “siyasi” tarafı ağır basan önemli bir güç haline bürünmüştür. Türkiye’nin çok partili döneme geçişle birlikte, yeni bir çehre kazanan siyasi yaşamı beraberinde radyoya da yeni işlevler yükleyecek ve başta iktidar olmak üzere, partilerin tahakküm üzerine kurulu düzenlerinde, gücü simgeleyen bir mecra haline gelecektir. Türk siyasi tarihi açısından çok partili dönem ve sonrası başta olmak üzere, siyasi gelişmelerin yaşandığı ve dönüm noktaları niteliğinde olan asker müdahaleler, yeni yapılanmalar, iktidar ve muhalefet değişimleri, radyo başta olmak üzere medyayı da süreç içinde etkileyecek oluşumlardır. Bu nedenle, öncelikle Türk siyasi yaşamında yer alan siyasi partiler, seçim dönemleri, askeri müdahalelerin yer aldığı tarihsel sürece kronolojik bir sırayla ele alınacaktır.

3. ÇOK PARTLİ DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE SİYASİ PARTİLER

3.1 CHP İktidarından DP'ye (1946-1960)

Cumhuriyet Halk Partisi 9 Eylül 1923 yılında, Halk Fırkası adıyla Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. Parti, 10 Kasım 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. Atatürk'ün vefatından sonra, yapılan kurultayda, parti tüzüğüne “Atatürk'ün partinin bânisi (kurucusu) ve ezelî başkanı”, cumhurbaşkanı seçilmiş olan İnönü'nünse “ parti'nin değişmez genel başkanı” olarak işlenmiş, genel başkanın ancak “ölümü, görev yapmasını engelleyecek bir hastalık ve istifa” durumlarında değişebileceği kabul edilmiştir (Grolier International Americana Encyclopedia, C. 4, s. 188). Cumhurbaşkanlığına ve CHP Genel Başkanlığına, İsmet İnönü geçmiştir. CHP, 23 yıl boyunca tek parti olarak iktidarda kalmıştır. Çok partili döneme geçilmesinin arka planında bazı iç ve dış etkenler mevcuttur. Dış etkenlerin başında, 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı yer almaktadır. Türkiye, savaş süresince tarafsız kalmışsa da, savaşın bitimine doğru San-Fransisco Konferansı'na katılmak, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı kolayca imzalayabilmek amacıyla Müttefik güçlerin yanında Almanya'ya savaş ilan etmiş ve Batı âlemine demokratikleşme sözü vermiştir (Börtücene, 1999, s. 67). Çok partili dönemin ilk adımı, Nuri Demirbağ Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla bir parti kurmak için valiliğe başvurmuştur. (Eroğlu, 1990, s.5). Nitekim 5 Ekim 1945 günü MKP kurulmuş ancak “Kuzu Partisi” adıyla anılmaya başlanan bu partinin, içinde deneyimli siyasetçilerin bulunmaması ve mecliste temsilcisi bulunmaması nedeniyle etkili bir parti olamamıştır (Börtücene, 1999, s.68). Milli Kalkınma Partisinin etkili bir parti olmaması nedeniyle, çok partili döneme geçilmesinin ilk gerçek adımı Demokrat Parti olarak belirlenmiştir. Kocabaşoğlu'na (2010) göre; “Gerek tarım kesimindeki, gerekse –tarımdaki gelişmeye bağlı olarak- sanayi ve hizmet sektörlerinde meydana gelen gelişmeler dışa bağımlıdır, yani Türkiye'nin emperyalist dünya sistemiyle bütünleşmesiyle ilişkilidir” (s.307). İsmet İnönü, 1

Kasım 1945 yılında yaptığı konuşma ile çok partili döneminin başlangıcını şöyle ifade etmiştir;

“(…) Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. [Antidemokratik] maddelerin iyileştirilmesinde; partiler teşkilinde, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir (...) Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir (...)” (Eroğlu, 1990, s.5).

Dış etkenlerin haricinde, çok partili dönemin başlamasının ve Demokrat Partinin kurulmasının asıl nedeni Toprak Kanunu Tasarısıdır. 14 Mayıs 1945 tarihinde görüşülmeye başlanan tasarı; “ (...) 5.000 dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı tanımakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini (17. Madde)” aynı zamanda “... Kamulaştırmalar gerek bedel üzerinden değil arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılacağını (21. Madde)” (Eroğlu, 1999, s. 9) öngörmekteydi. Öngörülen kanun tasarısı, milletvekillerinin büyük tepkisini çekmiştir. 12 Haziran 1945 günü dört milletvekili; Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü “ Dörtlü Takrir” adı verilen bir önergeyi Meclis Grubu’na sunmuşlardır (Börtücene, 1999, s. 68). Verilen önergede; “kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkân verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması” (Eroğlu, 1999, s. 11) isteklerinde bulunulmuş ancak CHP Meclis Grubu bu önergeyi kabul etmemiştir. Yaşanan bu tartışmalar, yeni partinin kurulmasına bir adım olmuştur. Aralarında Adnan Menderes, Celal Bayar gibi isimlerinde bulunduğu dört kurucu, Demokrat Partiyi 7 Ocak 1946 yılında hayata geçirmişler, partinin genel başkanlığına ise Celal Bayar’ı uygun görmüşlerdir. DP’nin genel ilkeleri; liberalizm ve demokrasi olarak belirlenmiştir. “Liberalizm, hem hürriyetler açısından, hem de iktisadi düzen olarak kabul edilmiş”, demokrasi ise, “(...) partinin kuruluş gayesi olarak” ilan edilmiştir (Eroğlu, 1999, s. 13). 1946 yılında Demokrat Parti’nin kurulmasıyla birlikte, Sosyal Adalet Partisi (1946), Çiftçi ve Köylü Partisi(1946), Millet Partisi (1948-1953) gibi birçok parti siyasi arenadaki yerini almıştır. Yirmi yedi yıl boyunca tek parti olarak statükosunu sürdüren CHP, 1950 seçimlerinde iktidar konumunu kaybetmiş, iktidar

koltuğunu DP'ye bırakmak zorunda kalmıştır. DP'nin iktidara gelmesi halkın seçimiyle gerçekleşmiştir. Eroğul'a (1999) göre; "Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri, halkın ayağına gelmeye başlamışlar; devlet adamları, politikacılar, propagandacılar oy toplayabilmek için çamurlu köy yollarını aşındırır olmuşlardır" (s.51).

Çok partili yaşamla birlikte tek parti hegemonyasına son verilmiş, çok sesliliğin olduğu siyasi bir ortamda, halkın güvenini kazanıp oyunu almak şart olmuştur. 2 Mayıs 1954 yılında yapılan seçimlerde ise, DP 4,1 milyon oyla 488 milletvekili çıkarırken, CHP 3,5 milyon oyla 31 milletvekili çıkarmıştır (Börtücene, 1999, s. 71). DP'nin özellikle radyo üzerinde uyguladığı sansürcü politika, iç ve dış etmenlerle birleşince, CHP ile arasındaki gerginlik artmıştır. DP'nin katıldığı son seçim olan 27 Ekim 1957 günü yapılan seçimler sonucunda, DP % 47, 70, CHP ise % 40, 82 oranında oy almış, DP barajın altında kalmıştır (Eroğul, 1990, s. 126). DP'nin 1950 ve 1954 seçimlerdeki başarısı, yerini büyük bir hüsrana bırakmış ve DP iktidarını panikletmiştir. Muhalefete karşı sert bir politika izleyen parti, radyo üzerinden uyguladığı sansürcü politika'nın yanı sıra "Vatan Cephesi" programıyla da hala halkın tercih ettiği bir parti olduklarının ispatı çabasına girmişlerdir. İktidar ve muhalefet arasında yaşanan tartışmalar, 12 Nisan 1960'ta CHP ve genel olarak muhalefet hakkında "Tahkikat Komisyonu" adı verilen komisyonla Meclis soruşturması açılmasıyla had safhalara ulaşmıştır (Kaya, 2008,s.40). "Tahkikat Komisyonu'nun gerekçesi şu şekildedir; "CHP'nin taraftarlarından bazılarını silahlandırdığı ve orduyu siyasete karıştırmak istediği, demokrasinin fikri ve manevi temellerini tahrif ettiği, müesseseleri baskı ve tehdit yolu ile işlemez hale getirdiği, bir kısım basın da hakikatleri tahrif ederek yalan neşriyatta bulunduğu, memleketin, siyasi içtimai, iktisadi, mali hayatını tehlikeye maruz bıraktığı" (Tansel, 1960, s. 11 akt. Kaya, 2008, s.28) nedeniyle komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Komisyonun kabulünün ardından, CHP başkanı İsmet İnönü yaptığı konuşmadan ötürü cezalandırılmış, 12 oturum süresince Meclisten uzaklaştırılmış, bunun sonucunda, siyasi gösterilerin yasaklanmış olmasına rağmen İstanbul ve Ankara'da gençlik örgütleri eylemler yapmaya, DP'ye karşı ayaklanmaya başlamışlardır. İyice gerilmiş olan siyasi ortamda, basın ve öğrencilerinden tepkileri, darbe ortamını hazırlamış ve tüm bunların sonucunda, 27 Mayıs 1960 günü, Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından,

Türkiye'nin ilk askeri darbesiyle DP'nin siyasal yaşamına son verilmiştir. Cemal Gürsel 28 Mayıs'ta devlet ve hükümet başkanlığı, TSK Başkomutanlığı ve Milli Savunma görevini üstlenmiştir.

3.2 27 Mayıs'tan 12 Mart'a (1960- 1971)

27 Mayıs 1960 günü, Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında, çeşitli rütbelerdeki 36 subaydan oluşan bir komite tarafından yönetime el konmuş, ertesi günü ise partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. İsmet İnönü Devlet başkanı Cemal Gürsel ile yaptığı bir görüşmede, "MBK'ya her türlü güvenceyi vererek, orduya egemen olunmasını, ordu ve yönetimin ayrılmasını, seçimlerin en kısa sürede yapılmasını ve sivil yönetime geçişi istemiştir" (Börtücene, 1999 s.76). MBK yönetimi, devirdiği iktidar partisinin önderlerinden başlayarak, DP'ye yatkınlıklarıyla bilinen yüksek rütbeli bazı subayları ve sivil idarecileri dahi tutuklamış ve Yassıada'da kurulan mahkeme tarafından yargılanmalarını sağlamıştır. Dahası, MBK içinde de karışıklıklar mevcuttur. MBK içindeki karışıklılığın nedeni ise, iktidarı bir an evvel sivillere bırakmak isteyenlerle, bunun CHP'ye haksız bir çıkar sağlayacağını düşünenler arasında çıkan çatışmalardır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.7, s. 1981). Komite içinde yaşanan çatışmaların sonucunda, Orgeneral Cemal Gürsel, 13 Kasım 1960 sabahı, MBK'yı feshettiğini, yeni bir MBK'nın kurulduğunu ilan etmiş ve başta Alparslan Türkeş olmak üzere komite içinden bulunan ve "14'ler" diye adlandırılan grubun tasfiyesine karar vermiştir (Börtücene, 1999, s. 76). Alparslan Türkeş'in planladığı "Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Planı", Milli eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, basın ve radyonun yönetime el konulması hedeflenmiş ancak tasfiyenin ardından, Türkeş yurtdışına gönderilmiştir (Börtücene, 1999, s. 76).

1961 yılının Şubat ayında, siyasal partilerin faaliyetlerine geçmelerine izin verilmiş, CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) yanı sıra, Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi yeni partilerde kurulmuştur. 15 Ekim 1961 yılında ihtilal sonrası ilk seçimler gerçekleşmiş, seçim sonrasında MBK'nın görevi de sona ermiştir. 15 Ekim 1961 yılında yapılan ilk seçimde, CHP 153, AP, 158, YTP 65, CKMP 54 milletvekili

kazanmış, Devlet Başkanı Cemal Gürsel koalisyon hükümetini kurma görevini, İnönü'ye vermiştir (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 7, s. 1812).

Seçimler öncesinde, Anayasasının tasarısı, 9 Temmuz' da halkoyuna sunulmuş, oy vermeye hakkı olan %83'ün katıldığı referandumda, tasarı %39,6 Hayır'a karşılık, %60,4 Evet ile benimsenmiştir (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.7, s. 1982). Böylece, 1961 Anayasası, 21 Temmuz günü Resmi Gazete'den ilan edilmiştir. 1961 Anayasası, "bireysel hak ve özgürlüklerden çok, toplu (kolektif) hak ve özgürlükleri (dernek, toplantı, sendika, grev, toplu sözleşme gibi) güvence altına almıştır" (Tanör, 1999, s. 105).

25 Ekim 1961'de Meclis'in açılmasıyla birlikte, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına, Suat Hayri Ürgüplü Senato Başkanlığına, Fuat Sirmen de Meclis Başkanlığına seçilmiş ve İnönü başkanlığında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk karma hükümeti olan CHP- AP koalisyonu kurulmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 7, s.1982).

AP'nin af kampanyası sonucunda, yaşından dolayı müebbet hapis cezasına mahkum edilen, eski cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1963 Martı'nda Kayseri Cezaevi'nden şartlı olarak tahliye edilmiştir (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 7, s. 1983).

1965 seçimlerine, Süleyman Demirel başkanlığında giren AP oyların % 59'unu alarak büyük bir başarıya imza atmış, TBMM'de çoğunluğa sahip olması nedeniyle AP beş yıl boyunca siyasete egemen olmuş, DP'nin mirasçısı gözüyle bakılan AP iktidarı sürekli komünizm aleyhtarı propaganda yaparak sol eğilimli katman ve gruplara, sol örgütlere ve sendikalara baskı uygulamıştır (Börtücene, 1999, s. 78-79). Börtücene AP dönemi şöyle özetlemektedir;

"Köylerden kentlere göçün neden olduğu, geri dönüşü olmayan hızlı bir değişim sürecinin yaşanıyor olması; bu değişim sürecini daha da hızlandıracak, başta temel hak ve özgürlükler olmak üzere, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda düzeni tümüyle yeniden yapılandıran anayasanın sağladığı olanaklar sayesinde toplumun sınıfsal ayrışma sürecinin önü alnamaz biçimde gelişmesi; Avrupa'nın yeniden inşa sürecinin yarattığı insangücü talebinin göç

hareketini yurt dışına da taşımış olması; CHP'nin önceki koalisyonlar dönemi iktidarında anayasanın öngördüğü reformlar gereğince sendikal örgütlenme; toplu sözleşme, grev haklarına ilişkin gerçekleştirildiği yasal düzenlemeler; AP iktidarının, Menderes'in “ Plan mı, Pilav mı” sloganının bir seçim malzemesi gibi kullanılmış olsa bile, Anayasa'nın devlete bir görev olarak verdiği “kalkınma planlarını” yapmak ve onları uygulamak zorunda kalması ve bu planlar yoluyla, gerek alt yapı yatırımlarının güçlenmesi gerek sanayinin hızla güçlenmesi sayılabilir” (Börtüçene, 1999, s. 78).

1964 yılında siyaset yapmak üzere Türkiye'ye dönen Alparslan Türkeş, 1965 baharında tasfiye edilen on arkadaşıyla, CKMP ve Ağustos ayında yapılan parti kongresinde parti başkanlığını elde etmiş, partinin başına gelmesinin ardından eski üyeleri tasfiye ederek, aşırı milliyetçi ve militan bir parti programı uygulamaya başlamıştır (Börtüçene, 1999, s. 80). Partinin adı daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir.

1969 seçimleri öncesi, Türkiye siyasetinde çok sesliliğin oluşumu, ideolojik ayrımların iki keskin uca dönüşmesi, anti-emperyalist nitelikte yapılan öğrenci eylemleri ve görüş ayrılıkları siyasi ortamın ısınmasına neden olmuştur. 1969 başlarında, ABD Büyükelçisi R. Kommer'in otomobili öğrenciler tarafından yakılmış, 16 Şubat'ta Taksim'de meydana gelen “ Kanlı Pazar” olayında ise, 6. Filo'ya karşı gösteri yapan solculara sağcılar saldırmıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 7, s. 1985). Siyasi gerilimlerin ışığında, 12 Ekim 1969 yılında yapılan seçimlerinde, AP % 46,5 oy alırken, CHP % 27,5 civarı oy almış, AP 256, CHP ise 143 milletvekilini meclise sokmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 7, s. 1986).

3.3 12 Mart'tan 12 Eylül'e (1971- 1980)

Türkiye siyasetinde “12 Mart” diye adlandırılan dolaylı askeri darbe dönemi, genelkurmay başkanı ve dört kuvvet komutanı beş generalin gerçekleştirdikleri muhtıra ile başlar (Börtücene, 1999, s.82).

12 Mart 1971 günü radyonun 13.00 haber bülteninde okunan, genelkurmay başkanı ve dört kuvvet komutanı imzalı muhtıra şöyledir;

“Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak umudunu kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür” (Velidedeoğlu, 1990, s. 44).

Güvensizlik oyu almadan çekilmeyeceğini belirten Süleyman Demirel, muhtıra karşısında, bu müdahalenin Anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmayacağını söyleyerek görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, c.7, 1986). Muhtırayla birlikte, siyasi partiler kapatılmamış, yeni bir hükümet kurma çabaları başlamıştır.

26 Mart 1971 günü, CHP'den istifa eden Nihat Erim, Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığında, on dört teknokrat ve (beşi AP'li, üçü CHP'li ve MGP'li) sekiz siyasetçiyle ilk kabinesini kurmuş; 321 güvenoyuyla kurulan ilk partilerüstü hükümet, ülkede yaşanan şiddet olaylarını duramayınca, Türkiye'nin belli başlı on ilinde sıkıyönetim ilan ederek sert önlemler alamaya girişmiş; solcu, milliyetçi ve İslamcı örgütler kapatılmış ve basın özgürlüğü kısıtlanmıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, c.7, s.1986-1987). 12 Mart muhtırası sonrası, 1971 Anayasasıyla bazı değişiklikler yapılmış, bu değişikliklerden en çok etkilenen TRT olmuştur. Ara rejim, Nihat Erim'den sonra Ferit Melen hükümetiyle devam etmiş, Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Naim Talu zamanında yapılan 14 Ekim 1973 seçimlerinde, Süleyman Demirel'in başbakan olmasıyla sona ermiştir.

Fahri Korutürk cumhurbaşkanlığına gelmesinin ardından, 15 Nisan'da Naim Talu'ya AP- CGP ve MGP'den oluşan koalisyon hükümetini kurduğunu, daha sonra yapılan seçimlerle, 26 Ocak 1974 günü, CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP), Bülent Ecevit başkanlığında karma bir hükümet kurulması yoluna gidilmiştir. Böylece ilk Milliyetçi Cephe koalisyonu kurulmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983 c.7, s.1988). Kıbrıs Harekatı, iki partide fikir ayrılığına yol açmış, Erbakan'ın bütün adayı fethetme çağrılarına yanaşmayan Ecevit istifa yoluna gitmiştir. 16 Eylül 1974'te hükümetin istifa etmesinin ardından, iki ay boyunca kabine kurulamayınca, Fahri Korutürk, 17 Kasım 1974'te hükümeti kurmak üzere, Sadi İrmak'ı görevlendirmiş, 31 Mart 1975 yılında Demirel başkanlığındaki AP-MSP- CGP- MHP dördlüsünden oluşan hükümet, 222 güvenoyu almıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.7, s.1988).

5 Haziran 1977 yılında yapılan seçimlerde, CHP % 41,4 oy oranıyla 213 milletvekili, AP % 36, 9 oy oranıyla 189 milletvekili ve MHP % 6,4 oy oranıyla 16 milletvekilli Meclis'e girmiş, başbakanlık görevi Ecevit'e verilmiş ancak 3 Temmuz'da güvenoyu alamayınca yerine AP- MSP- MHP koalisyonuyla, ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, c.7, s.1990). 1977 yılı, grev ve direniş gibi işçi hareketlerinin yoğunlaştığı bir yıl olmuş, 1 Mayıs 1977 yılında Taksim Meydanı'nda 50'ye yakın insan öldürülmüş, şiddet olayları artmaya devam etmiştir. 5 Ocak 1978 yılında üçüncü Ecevit hükümeti, CHP- CGP- DP koalisyonuyla kurulmuştur. Ecevit hükümeti artan şiddet olayları, bozulan ekonomi ve eleştiriler sonucunda istifa etmiş ve Demirel hükümeti kurulmuştur. Ancak, artan şiddet olayları bozulan ekonomiyle birleşince, 2 Ocak 1980 yılında Orgeneral Kenan Evren tarafından bir muhtıra yollayarak, darbe mesajı verilmiştir.

12 Eylül 1980 öncesi, uyarı niteliğinde gönderilen muhtıranın içeriği şöyledir;

“Sayın Cumhurbaşkanım,

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğinin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin,

Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk görüşmektedir” (Velidedeoğlu, 1990, s. 28).

Süresi dolan Korutürk’ün yerine yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmemesi, artan şiddet olaylarıyla birleşmiş, başıboş kalan cumhurbaşkanı koltuğu, parlamentonun itibarını zedelemiş, 12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri adına, Genelkurmay Başkanı, üç Kuvvet ve Jandarma Genel Komutanı’ndan oluşan “Milli Birlik Konseyi” tarafından yönetime el konulmuş, siyasi partiler kapatılmış, dokunmazlıklar kaldırılmış, emekli generallerle teknokratlardan oluşan sivil bir hükümet kurulmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, s. 7,s. 1990).

“12 Eylül sonrası, yönetimi ele alan Milli Güvenlik Konseyi, devlet başkanı olarak Kenan Evren’i görmekteydi. İlk başta parti kapatma yanlısı olarak görünmeyen MGK, AP ve CHP partilerine hiç dokunulmaması gerektiğini düşünüyordu. Ancak MHP ve MSP’ ye karşı hiç de ılımlı değillerdi. Bir aylık zorunlu ikametden sonra Demirel ve Ecevit evlerine dönerken, Türkeş ve Erbakan hakkında Ankara Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinde kamu davası açılmıştır” (1995:35 akt. Bayram, 2008, s.125). Demirel ve Ecevit evlerine dönmüş ancak siyasi yasaklılar arasına girmişlerdi. MHP lideri ve MSP liderlerinin durumu daha farklı bir hal almıştı. “MHP Lideri Alparslan Türkeş ve MSP lideri Necmettin Erbakan yargılanmalarının ardından hapis cezasına çarptırılmışlardı. Her iki parti Genel Başkan ve yöneticileri uzun süre hapis kalmış, yıllar süren yargılanmalar sonunda MSP beraat ederken, MHP yöneticileri 4,5 yıl hapis cezasını çekmek zorunda kalmışlardır” (Dursun, 2005, s. 110 akt. Bayram, 2008, s. 142).

MGK’a tarafından hazırlanan 1982 Anayasası, 7 Kasım 1982’de halkoyuna sunulmuş, “Seçmenlerin %91.37 si evet oyu kullanmıştı. Bu evet oyları ile hem Türkiye yeni bir Anayasa’yı kabul etmişti hem de darbeyi yapan, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren 7. Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir” (Dursun, 2005:115 akt. Bayram, 2008, s. 138)

“Darbeyi gerçekleştiren generaller Atatürk’e gönülden bağlı bir siyasetçi olan CGP lideri Turan Feyzioğlu üzerinde anlaşmışlardı. Komutanların niyeti Atatürk ilkelerinden sapmayan, taviz vermeyen bir kişi olarak tanıdıkları küçük bir partinin

lideri Feyzioğlu'nu başbakan yapmak, kuracağı hükümette iki kişi AP'den iki kişi CHP'den bakan yapmak, gerisini de partili olmayan kişilerden seçmek suretiyle küçük bir AP, CHP koalisyonu gerçekleştirmek idi" (Dursun, 2005, s. 104 akt. Bayram, 2008, s. 122). Ancak, Turan Feyzioğlu hükümeti kurulmamış, yerine Bülend Uslu getirilmiştir. Hükümetin kurulması, MGK'nın yönetimden çekildiği anlamına gelmemiş, aksine yönetim üzerindeki baskısı devam etmiştir.

"Cumhurbaşkanı Evren'in 29 Nisan 1983 günü seçimlerin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağını açıklaması ve 15 Mayıs'tan itibaren siyasi parti kurma başvurularının kabul edileceğinin duyurulması ülkede kısmi bir rahatlama getirmiştir (...)" (Dursun, 2005, s. 117 akt. Bayram, 2008, s. 146). Evren'in bu açıklaması sonrası birçok parti siyasi yaşama dahil olmuş ancak bazı partiler kapatılmış, bazı partilerde veto edilmişlerdir. Kapatılan partiler arasında göze çarpan, Demirel'in siyasi yasaklı olmasına rağmen destek verdiği, Büyük Türkiye Partisi bulunuyordu. 20 Mayıs 1983 tarafından kuruluşunu ilan eden parti, MGK tarafından kapatılmış, gerekçe olarak feshedilmiş partinin devamı olması gösterilmiştir (Bayram, 2008, s.155). Seçime katılacak partilerden biri olan Anavatan Partisi, Turgut Özal başkanlığında, 20 Mayıs 1983 siyasi yaşama katılmıştır. Büyük Türkiye Partisi'nin kapatılmasının ardından yerini almak üzere Doğru Yol Partisi kurulmuş, bu partiyi, Türkiye Huzur Partisi, Fazilet Partisi, Bizim Parti gibi partiler izlemiştir (Bayram, 2008, s. 149). Seçime katılacak diğer iki parti ise, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti olarak belirlenmiştir.

MGK denetimi altında, 12 Eylül sonrası ilk genel seçim, 6 Kasım 1983 günü yapıldı. Sonuçlar özellikle, MGK için şaşırtıcı olmuştur. Bunun nedeni, "Oy verme gününden hemen önce Kenan Evren'in TRT konuşmasında ANAP ve Genel Başkanına cephe almış ve seçmeni bu partiye oy vermemeye davet etmiş olmasıdır. Seçimleri, % 45,15 oy oranıyla Anavatan Partisi kazanmış, Halkçı Parti % 30,46 oy oranıyla ikinci olmuş ve son olarak Milliyetçi Demokrasi Partisi % 23,27'lik oy oranıyla sonuncu olmuş, ANAP 211, HP 117, MDP ise 71 milletvekiliyle meclise girmiştir" (Tanör, 1995, s. 57 akt. Bayram, 2008, s. 155).

3.4 12 Eylül'den Günümüze (1980-2013)

12 Eylül sonrası MGK'nın yönetimi, ANAP ile son bulmuştur. Turgut Özal dönemi, ekonomik liberalleşme sürecinin başlangıcıdır. "24 Ocak 1980 Kararları, ekonomide liberalleşmenin hızlanması ve dış pazarlara tümleşik bir ekonomik yapının çıkmasını sağlamıştır" (Demir, 2007, s.186). Dışa açılım ve liberalleşme süreci en çok medyayı etkilemiş ve tekelleşme sürecinin başlamasını sağlamıştır. Demir'e (2007) göre; "80'li yıllara kadar ülke siyasetine hakim olan asker- bürokrat-seçkin "elit" in yanına 80 sonrası dönemde yeni bir aktör katılarak; sermaye ve iş çevreleri de siyasette ve medyada etkin olmaya başlamıştır" (s.186). Özal dönemi, tekelleşme ve holdingleşme açısından önemli bir dönemdir.

29 Kasım 1987 seçimleri öncesinde, 12 Eylül sonrası siyasi yasaklı listesinde olan; Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan'ın yasaklı listesinden çıkması için, 6 Eylül 1987 tarihli bir referandum gerçekleştirilmiş, %50,16 Evet oyu alarak siyasal haklarını geri kazanmışlardır (<http://www.referandumrehberi.com/turkiyede-yapilan-referandumlar-1987/>). Siyasi yasakların sona ermesiyle 29 Kasım 1987 seçimlerine katılan partiler şöyleydi; Süleyman Demirel başkanlığındaki Doğru Yol Partisi (DYP), Bülent Ecevit başkanlığında Demokratik Sol Parti (DSP), Alparslan Türkeş başkanlığında Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Necmettin Erbakan başkanlığında Refah Partisi (RP), Erdal İnönü başkanlığında Sosyaldemokrat Halkçı Partisi (SHP) ve Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi'dir.

29 Kasım 1987 seçimlerinin sonucunda, ANAP %36, 31 oy oranıyla birinci olurken, SHP %24,74 oy oranıyla ikinci olmuş, DYP ise %19,14'lük oy oranıyla sonuncu olmuş, Ecevit başkanlığındaki DSP %8,53, Erbakan başkanlığındaki RP %7,16 ve Türkeş'in başkanlığındaki MÇP %2,93 oy oranıyla barajın altında kalan partiler olmuşlardır (http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10). Bir kez daha Turgut Özal hükümeti kurulmuştur.

20 Ekim 1991 günü yapılan seçimlerde ANAP devri kapanmış, koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Seçime katılan partiler şu şekildedir; Demirel

başkanlığında DYP, Özal başkanlığında ANAP, İnönü başkanlığında SHP, Erbakan başkanlığında RP, Ecevit başkanlığında DSP ve Özal başkanlığındaki ANAP katılmıştır. Seçimin galibi %27,03 oy oranıyla Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP olmuştur. İkinci parti %24,01 oy oranıyla ANAP, üçüncü parti %20,75 oy oranıyla SHP, dördüncü parti %16, 88 oy oranıyla RP ve son olarak beşinci parti %10,75 oy oranıyla DSP olmuştur (http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11). Yeni hükümet Süleyman Demirel başkanlığında, DSP- SHP koalisyon hükümeti olarak kurulmuştur. Ancak Demirel'in başbakanlık görevi kısa sürmüş, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatıyla görevine, 9. Cumhurbaşkanı olarak devam etmiştir. DYP'den boşalan parti başkanlığına seçilen isim Tansu Çiller olmuş, aynı zamanda başbakanlık görevini de üstlenen Çiller, Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmuştur.

Tansu Çiller'in başbakan olması sonrasında, birçok parti değişime uğramış, koalisyon hükümetinde çatırdamalar başlamıştır. SHP başkanı Erdal İnönü istifasını vermiş yerine Murat Karayalçın getirilmiş, 12 Eylül dönemiyle birlikte kapatılan CHP, yeniden siyasi hayattaki yerini almış ve 1992 yılı itibarıyla Deniz Baykal başkanlığında yoluna devam etmiş, 1995 seçimleri istifa etmiş, kısa bir süreliğine yerine Hikmet Çetin gelmiştir (Birand ve Yıldız, 2012, s.27-112).

Biranda'a (2012) göre; "Madımak Katliamı, İSKİ Skandalı, ekonomik kriz ve yerel seçimlerdeki büyük kaybı, en önemlisi artan terör olaylarıyla, Türkiye'nin en kritik yıllarından biri yaşanmaktaydı" (s.66). 24 Aralık 1995 günü yapılan seçimlerde Refah Partisi'nin öne geçmesi, SHP ile CHP'nin birleşmesi, Baykal'ın istifası ve geri dönüşü, 28 Şubat dönemi hazırlayan sürecin başlangıcıdır. 24 Aralık 1995 günü yapılan seçimin sonuçları şu şekildedir; Erbakan başkanlığındaki RP %21,38 oy oranıyla birinci parti olurken, ikinci çıkan parti %19,65 oy oranıyla Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANAP olmuş, üçüncü parti %19,18 oy oranıyla Çiller başkanlığındaki DYP olmuştur. Ecevit başkanlığındaki DSP %14,64, Baykal başkanlığındaki CHP ise %10,71 oy oranıyla sonuncu olmuştur (http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12).

Seçimler sonrası, hükümet kurma hakkı Erbakan'ın olmasına rağmen kimse Erbakan'lı bir koalisyonda görünmek istememiş bu da Erbakan'ın görevi iade etmesine neden olmuş, bu sefer Demirel hükümet kurma görevini Tansu Çiller'e

vermiştir. Birand'a (2012) göre; "Kamuoyunun, iş çevreleri ve medyanın, zinde güçlerin ideali iki merkez partinin birleşmesi yani ANAP- DYP koalisyonuydu " (s.138). Ancak bu sefer başbakanlık yarışı başlamış ve yine bir hükümet kurulamamıştır. Yine gözler, en güçlü koalisyon adayı olan RP'ye çevrilmiştir. Sonunda Çiller ve Erbakan masaya oturmuşlar ve bir koalisyon hükümeti kurma yoluna gitmişlerdir. 28 Haziran günü resmi olarak RP- DYP koalisyonu kurulmuş oldu ve siyaseti yeni bir yöntem denenmeye başlandı. Çiller ve Erbakan dönüşümlü olarak başbakanlık koltuğuna oturacaktı (Birand, Yıldız, 2012 s.242). Ancak, Birand'a (2012) göre; "Çiller'in masaya oturması, laik kesimdeki karamsarlığı artırmış, Erbakan- Çiller koalisyonun, tarihi bir laik-dindar uzlaşısı olacağını söyleyenlerin yanı sıra bu koalisyonun Türkiye'yi karanlığa götüreceğine inanlarda vardı" (s.147).

1996 yılının ikinci yarısından itibaren iktidarın gitmesine yönelik, TSK tarafından koalisyon oluşturulmuş, özellikle RP irticanın kaynağı olarak belirlenmiştir. 28 Şubat 1997 Cuma günü Türk siyasal yaşamına "son darbe" olarak damgasını vuran toplantı Çankaya Köşkü'nde, 15.10'da başlamış, 9 saat süren toplantı sonrasında 18 maddelik bir karar listesi çıkmıştır (Birand, Yıldız, 2012, s.207-211). 18 maddelik karar listesi şu şekildedir;

"İlköğretimin 5 yıldan 8 çıkarılması, imam hatip liselerin orta kısımlarının kapatılması, Kuran kurslarının Diyanet İşleri'ne bağlanması, kaçak kursların önlenmesi, tarikatların faaliyetlerine son verilmesi, kıyafet yasalarının sert şekilde uygulanması, TSK'dan uzaklaştırılan personelin başka kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilmemesi, silah ruhsatları konusunun yeniden gözden geçirilmesi, kurban derilerinin rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına izin verilmemesi, üniversitelerdeki dinci kadrolaşmaya dikkat edilmesi, yeşil sermayeye kısıtlama getirilmesi ve daha çok madde belirlenmiştir" (Birand, Yıldız, 2012, s. 211).

MGK tarafından hazırlanan karar listesine Erbakan'ın imza atması gerekmektedir. Ancak, aradan zaman geçmesine rağmen imzalamış, askerin huzursuzluğu artmaya devam etmiştir. Bu arada, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı

21 Mayıs'ta, RP hakkında "laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle, kapatma istemiyle dava açmış, parti aynı gerekçeyle 16 Ocak 1988'de kapatılmış, Erbakan ve 6 Refah Partiliye 5 yıl siyaset yasağı konmuş, Erbakan bu kararı AİHM'e götürmüş ve haklı bulunmuştur (Birand, Yıldız, 2012, s.232-262). Necmettin Erbakan, 19 Haziran'da istifa etmiş, yeni hükümetin kurulması görevi Mesut Yılmaz'a verilmiştir. Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit başkanlığındaki DSP ve Hüsamettin Cindoruk başkanlığındaki DTP ile anlaşmaya varmış, Anadol-D hükümeti kurulmuştur (Birand, Yıldız, 2012, s. 253).

Anadol-D hükümetinin ömrü çok uzun olmamıştır. "Mesut Yılmaz'ın Türkbank'ın özelleştirilmesi ihalesine feshat karıştırarak görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle gensoru önergesi verilmiş, önerge 25 Kasım günü mecliste kabul edilmiş ve Anadol-D hükümetinin devri sona ermiştir" (Birand, Yıldız, 2012, s. 283,284) Anadol-D hükümetinin düşmesinin ardından, geçici olarak DSP lideri Bülent Ecevit başkanlığında seçim hükümeti kurulmuştur. Türkiye'nin iç işlerinin karıştığı, gerilimin tırmandığı bir dönem daha böylece sona ermiştir.

28 Şubat'ın ardından yapılan ilk seçim 18 Nisan 1999 günü gerçekleşmiştir. Anadol-D hükümeti sonrası, seçim hükümeti sıfatıyla hükümet kurma görevini üstlenen Ecevit başkanlığındaki DSP, seçimden %22,19 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Seçimlerde ikinci olan parti %17,97 oy oranıyla MHP olurken, RP yerine kurulan Fazilet Partisi %15,41 oy oranıyla üçüncü, ANAP ise %13,22 oy oranıyla dördüncü, DYP %12,01 oy oranıyla dördüncü parti olmuş, CHP ise %8,71 oy oranıyla barajı geçemeyen partiler arasında kalmıştır (http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13).

Seçim sonuçlarına göre, yeniden bir koalisyon hükümeti kurulacaktı. Demirel, hükümeti kurma görevini Ecevit'e vermiş, görüşmelerin sonunda DSP- MHP- ANAP koalisyonu oluşturulmuş ve böylece 57. Hükümet kurulmuştur (Birand ve Yıldız, 2012, s.300). Ecevit'in kurduğu koalisyon hükümeti süresinde Ahmet Necdet Sezer, 10. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kurulan son koalisyon döneminde, Türkiye en acı günlerinden biri olan 17 Ağustos Marmara depremini yaşamış, yaşanan olay hem toplumsal hem de ekonomik çöküntüye yol açmıştır. Ecevit'in rahatsızlanması üzerine, MHP erken seçim istemiş, bunun sonucunda 3 Aralık 2002 seçimleri gerçekleşmiştir.

Seçimlere doğru giderken, Refah Partisi'nin devamı olan Fazilet Partisi “laikliğe aykırı eylemlerin odağı olduğu” gerekçesiyle kapatılmış, yerine “yenilikçiler” ve “gelenekçiler” diye ikiye ayrılan iki parti siyasi hayata dahil olmuştur (Birand ve Yıldız, 2012, s. 340). İlk olarak Fazilet Partisi'nin devam niteliğinde, Recai Kutan başkanlığında Saadet Partisi (SP) kurulmuştur. Genel başkan Recai Kutan 20 Temmuz'da kameralar karşısına geçerek partisinin kuruluşunu şu sözlerle duyurmuştur;

“Siz değerli arkadaşlarımızla birlikte işte bugün yepyeni bir partiyi, Saadet Partisi'ni kuruyoruz, Laiklik asla dinsizlik ve din karşıtlığı olarak algılanamaz. Saadet Partisi laiklik ilkesini toplumsal barışın ve demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak görmektedir” (Birand ve Yıldız, 2012, s. 340).

28 Şubat sonrası demokrasi balansına giren RP-FP'nin devamı olan Saadet Partisi Kutan, söylemlerinde özellikle, laiklik vurgusu yapıyor ve kapatılmamak üzerine strateji geliştiriyordu. Ancak kapatılan partinin devamı olarak yeni bir partinin oluşumu sürüyor, kapatılan FP'nin içinde bölünmeler gerçekleşmiştir. Kapatılan partiden 100 milletvekilinden 51'i Saadet Partisi içinde yer alırken, geriye kalanlar yenilikçi harekette yer almışlar ve 14 Temmuz 2001 günü Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kurulmuştur. İktidar olabilmek için mevcut politikaların değişmesine inanan ekibe medya “yenilikçiler” adını vermiştir (Birand ve Yıldız, 2012, s. 344). Yeni oluşumun başını çeken iki isim, Bülent Arınç ve Abdullah Gül olmuştur. Kurulan partinin liderlik koltuğuna ise Recep Tayyip Erdoğan geçmiş, Erdoğan partiyi “demokrat, muhafazakâr, yenilikçi ve çağdaş bir parti” olarak değerlendirmiştir (Birand ve Yıldız, 2012, s.344). Seçimler yaklaşırken ön planda olan bir diğer parti ise, 2002 Temmuz ayında Cem Uzan başkanlığında kurulan Genç Parti (GP) olmuştur. Uzan, sahibi olduğu STAR TV üzerinden yaptığı propaganda yayınlar nedeniyle adından sıklıkla söz ettiren bir parti olmuştur.

3 Kasım 2002 seçim sonuçlarının birincisi %34,28 oy oranıyla 15 aylık yeni bir parti olan AKP olmuştur. %19,38 oy oranıyla CHP ikinci parti olurken, DYP %9,54, MHP %8,35 ve seçim mitingleriyle adından sıkça söz ettiren, GP ise %7,24 oy oranıyla barajın altında kalan partiler olmuşlardır

(http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14). 2002 seçim sonuçlarıyla yeni bir dönem başlamıştır.

Okuduğu şiir nedeniyle siyasi yasaklı olan Erdoğan, milletvekili de olmadığı için, hükümeti kurma görevini Abdullah Gül'e vermiştir. Erdoğan'ın siyasi yasağının kaldırılmasıyla birlikte Gül, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e istifasını vermiş, Sezer 59. Hükümeti kurmak için Erdoğan'ı köşke davet etmiştir. Seçimlerden üç ay sonra Erdoğan'ın başbakanlığında yeni hükümet kurulmuş, Abdullah Gül ise Dışişleri Bakanı olarak görevine başlamıştır (Birand ve Yıldız, 2012, s.361,363). 27 Temmuz 2007 tarihinde yapılan seçimlerde sonuç yine değişmemiş, AKP oy oranını artırarak iktidarda kalan parti olmuştur.

2007 seçim sonuçlarına göre; AKP %46,58 oy oranıyla birinci parti olurken, CHP %20,88 oy oranıyla ikinci, MHP ise % 14,27 oy oranıyla üçüncü parti olmuştur (http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15). Seçimler sonrası, görev süresi dolan Ahmet Necdet Sezer yerine Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 11. Cumhurbaşkanı olarak Köşk'e çıkmıştır. 20 Ekim 2007 tarihinde anayasada bulunan cumhurbaşkanının seçim şekli ve görev süresi ile ilgili maddenin değişimi için, referanduma gidilmiştir. Referandum; %69,12 Evet, %30,88 Hayır oyuyla kabul edilmiş, 31 Ekim 2007 tarihinde Resmi Gazete'den duyurulmuştur. (31 Ekim 2007 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 26668).

AKP iktidarı, 12 Eylül 2010 tarihinde anayasa değişikliği için bir kere daha referanduma gitmiştir. 1982 anayasasının belirli maddelerinin değişmesi için sunulan 26 maddelik anayasa değişikliği paketi, 12 Eylül 2010 tarihinde halkoyuna sunulmuştur. Değişikliği istenilen maddeler arasında en dikkat çeken, 12 Eylül darbecilerinin yargılanmalarını engelleyen maddenin değişmesidir.

12 Haziran 2011 yılında yapılan son seçimlerde, AKP iktidar %49,95oy oranıyla birinci olurken, CHP %25,94 oy oranıyla ikinci, MHP ise %12,98 oy oranıyla üçüncü olmuştur (<http://secim.haberler.com/2011/>). Yapılan genel seçimlerde aldığı yüksek oy oranlarıyla, iktidarda kalmayı sürdüren AKP, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan hükümetiyle iktidardaki, egemenliğini sürdürmeye devam etmektedir.

Türk siyasi yaşamına kısaca özetlemek gerekirse; Çok partili yaşama geçişle birlikte, siyasi partiler arasındaki gerilimler gün geçtikçe farklı bir boyut kazanmış, ideolojik ayrılıklarla oluşan toplumsal ve siyasal gerginlikleriyle askeri müdahalelere sahne olmuş ve iktidara hangi parti gelirse gelsin ideoloji çatışmaları sürekliliğini korumuştur.

4. ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE RADYO TARTIŞMALARI

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir döneme girmişti. Yirmi üç yıllık tek parti idaresi, karşısına yeni bir muhalif parti çıkmıştır. İç ve dış etkenler sonucunda, İnönü'de çok partili dönemi desteklemiş ve bazı etmenler sonucunda, 7 Ocak 1946 yılında, liberal ve demokrat bir parti olan Demokrat Parti kurulmuştur. Daha önceden radyonun kuruluşundan itibaren nasıl konumlandığına ve işlev arayışına değinmiştik. Radyonun bazı Avrupa ülkelerinde siyasi çalkantılarının içinde yer almasını ve güç aracı olarak, ideolojik bir aygıt dönüşüm süreci, Türkiye'de de radyonun sorgulanmasına ve devlet tekeline geçmesine sebep olmuştur. Nazi Almanya'sı İkinci Dünya Savaşı boyunca, başta radyo olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarını ustalıkla kullanmış ve felsefe doktoru olan Joseph Goebbels başkanlığında, Propaganda Bakanlığı kurmuşlardır (Kuruoğlu, 2006, s. 21-22). Avrupa ülkelerinde radyonun giderek artan önemini ve propaganda aracı olarak kullanımını, Türkiye'de dikkatle izlenmiştir. "Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 1942 bütçesi üzerinde TBMM'deki tek konuşmayı yapan Cavit Oral da yalnızca propaganda konusuna değinmekte ve bir Propaganda Bakanlığı kurulmasını önermektedir" (Zabıt Ceridesi, Devre 6, İçtima 3, C. 25, s. 176-177 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.237). Türkiye'de Propaganda Bakanlığı kurulmamışsa da, daha önce değindiğimiz, 16 Temmuz 1943 tarihli, 4475 sayılı kanunla, radyo yayınları sıkı bir denetim altına alınmıştır. CHP iktidarı, "Halkın politik ve ideolojik eğitimini sağlama" (Timur, a.g.e., s.203 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 303) amacıyla Halkevlerine önem vermiştir. Halkevlerinin amacı, halka CHP politikalarını aşlamak, halkın kültür seviyesini artırmak vb. olarak belirlenmiştir. Ancak, radyoya gereken önem verilmemiştir. Kocabaşoğlu'na (2010) göre bunun nedeni; "siyasi iktidarın, radyodan yararlanarak geniş halk kitlelerine gerçek anlamıyla yönelmeyi hiçbir zaman düşünmemiş olmasıdır" (s.305). Tek parti döneminin bitişi ile radyodan faydalanmak isteyen muhalefet ile iktidar arasında radyoda söz hakkı tartışmaları başlamıştır. Demokrat Parti için, radyonun önemi şu sözlerle vurgulanmaktadır;

"Radyo deyip geçmeyelim. Radyo, büyük bir kuvvettir. Mikrofon başında konuşan bir adam, sesinin tonuna, ve ikna kabiliyetine göre

büyük halk kütlelerini şu fikir veyahut bu cereyan üzerinde toplayabilir. Son umumi harp esnasında kaç defa gazetelerde okuduk. Herhangi bir işgal kuvveti, bir yeri zaptettiği zaman ilk el koyduğu yer, radyo istasyonlarıdır. Çünkü buradan her tarafa söz ulaştırmak ve propaganda yapmak, halkı korkutmak, veyahut bir fikir etrafında toplamak imkanları vardır. Bu bakımdan radyoların ikna kabiliyeti gazetelerden çok büyüktür. Çünkü gazete göze ve iz'ana hitap eder; muayyen bir gazeteye alışmak, karar verip almak, okumak ve okuduğu şey üzerinde düşünmek lazımdır. Bunun için gazete telkinleri daha çok mücerrettir. Halbuki radyo, doğrudan doğruya kulağa hitap eder. Burada fikirlerle beraber, ses tonu ve ikna kabiliyeti müessirdir. Dolayısıyla, telkinleri daha yakın, daha şahsidir” (Fenik, Vatan 22.4.1947 akt. Aksoy, 1960, s.79).

DP Başyazarına göre; radyo kitlelere hipnoz etkisi yaratan bir araçtır. Radyoda konuşan kişinin ses tonu bu etkiyi daha da arttırmakta, dinleyicileri üzerinde herhangi bir konudaki fikri kabul ettirme yeteneğine sahiptir. Gazeteler, üzerinde düşünmeyi gerektiren bir iletişim aracıyken radyo, dinleyicisini anında etkileyen, düşünmeye bile fırsat vermeyen bir iletişim aracıdır. Fenik'in de dediği gibi, özellikle İkinci Dünya savaşı süresince, işgal edilen yerlerdeki radyo istasyonlarına el konulmuş ve buradan işgal eden birliklerin zaferleri ilan edilmiş, muhalif tarafa silah gücü yerine, sesin gücüyle psikolojik baskı yapılmıştır. Fenik'in anlatımıyla radyodan çıkan ses, konu her ne olursa olsun, yönlendiren, ikna eden, korkutan, geri püskürten bir güçtür ve bu gücü elinde bulunduran ideolojisini kitlelere kati olarak yayar.

DP Başyazarı Mümtaz Faik Fenik, radyoyu bir mecradan öteye taşımış, radyoyu kişileştirmiştir. Radyodan çıkan sesin, dinleyici karşında bir bedene büründüğünü ve ikna yeteneğiyle, kitleleri yönlendirdiğini, “(...) telkinleri daha yakın, daha şahsidir.” sözleriyle ima etmiştir. Ahıska'ya (2005) göre; “Radyonun en ayırt edici özelliği gerçekliğin engellerini ses dalgaları yoluyla aşabilmesi, sadece seslerin oyunuyla gerçekliği yeniden imleyebilmesidir ” (Ahıska, 2005, s.23).

Çok partili döneme geçilmesinin ardından, Demokrat Parti üyeleri radyo da söz hakkı istemeye başlamışlardır. Bu çok tabii bir haktır. İktidarın söz hakkı olduğu kadar muhalefette söz hakkı olması gerekmektedir. Çok partili yaşamın Ocak 1946 yılında başlamasından hemen sonra 21 Temmuz 1946 yılında genel seçimleri yapılmıştır. DP, 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiş, ancak bu adaylardan sadece 62 milletvekili seçilebilmiştir (Eroğul, 1990, s. 16). DP'liler seçimde usulsüzlükler olduğunu savunmuşlar ve sonuçlar belli olmadan İnönü'ye telgraf çekerek haksızlığın düzeltilmesini istemişlerse de hiçbir yararı olmamıştır (Eroğul, 1990, s. 16). 1946 seçimlerinin ardından, iktidar ve muhalefet arasında soğuk rüzgarlar esmeye başlamıştır. Sonucunda, DP'liler radyoda faydalanmak için harekete geçmişlerdir ve hukuksal yoldan hak talebinde bulunmuşlardır. DP Meclis Başkan Vekillerinden Fikri Apaydın tarafından hazırlanan kanunun gerekçesi şu şekildedir;

“ Radyo cihazları asrımızın en çok dinleyici olan modern yayın vasıtasıdır. Birçok memleketlerde şirketler malı olan bu tesislerden siyasi partiler ücretli ücretsiz neşriyat yapmak suretiyle fikirlerini, söylemek istediklerini, halk tabakaları arasında kolayca yayabilmektedirler. Ancak radyo tesisleri memleketimizde devlet malı olup bu cihazlarla yapılacak neşriyata Hükümet bir takım tahditler koymuş olduğu için, İktidar Partisinin haricinde kalan siyasi partiler memleket olaylarına ait fikir ve düşüncelerini bu vasıta ile halka yaymak hakkından mahrum kalmışlardır.

Demokrasinin memleketimizde esaslı bir şekilde yerleşmesi ve kökleşmesi konusunda radyo cihazlarıyla yapılacak neşriyatın en büyük rolü oynayacağı, inkarı mümkün olmıyan hakikatlerin başında gelir. Gerek bu Milli gayenin tahakkuku, gerek siyasi partilerin eşit haklara sahip olmaları düsturunun fiilen belirtilmesi, teklif olunan fikranın kanuna ilavesi zaruretini doğurmuştur.” (Aksoy, 1960, s.17-18)

Sözü geçen ve Fikri Apaydın tarafından teklif edilen kanun ise şu şekildedir;

“...Teşekkülleri Hükûmetçe kabul ve tasdik edilmiş olan siyasi partiler, yukarı fıkralarda yazılı kayıtlara tabi olmaksızın haftada

ikişer saati geçmemek şartıyla seçecekleri organlarıyla ücretsiz olarak Devlere ait radyolarda neşriyat yapabilirler.

Partilerin bu şekilde yapacakları neşriyatın saatleri parti idareleriyle Radyo İdaresi arasında kararlaştırılır. Bu gibi neşriyattan Radyo İdaresi mesul değildir” (TBMM 13.12.1948, D. 8, T. 3, C. 14, S. Sayısı 13 akt. Aksoy,1960, s.17).

Fikri Apaydın radyonun özellikle diğer ülkelerdeki önemine ve konumuna dikkat çekmiş ve üzerinde muhalefetine hakkı olduğunu savunmuştur. Çok partili yaşamın bir gerekliliği olarak, muhalif partilerinde halka ideolojilerini benimsetmek, icraatlarını paylaşmak adına kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı doğmuştur. 23 yıl boyunca rakipsiz olarak icraatlarını sürdüren CHP için, bu yeni oluşum çekişmelere neden olmuştur ve siyasilerin gözünde radyonun değeri dahada artmıştır. Celal Bayar’a göre; “(...) Radyo halkın parasiyle kurulmuştur. Tek taraflı kullanılmaması icap eder. Halbuki zaman zaman, yalnız bir tarafın menfaatına çalışmaktadır. Bununla da kalmamakta, bazen DP aleyhinde yazılan makaleler de okumaktadır” (Bayar Sivas, 27.6.1947 akt. Aksoy, 1960, s.17). Radyonun CHP iktidarı tarafından tek taraflı kullanımı, DP’lileri rahatsız etmekte, icraatlarını, ideolojilerini paylaşmak ve yaymak için hak istemektedirler. Tek partili dönemde radyo ağırlıklı olarak “eğlence aracı” olarak kullanılmış, İkinci Dünya savaşındaki önemi fark edilince bazı tedbirler alınmış ve “ideolojik araç” olma yolunda devlet denetimine geçmiştir.

Radyonun kulağa hitap etmesi, manipüle gücü yüksek bir araç olması ve özellikle savaşa katılan ülkelerin radyoyu “ideolojik araç” olarak kullanması, radyonun devlet denetimine geçmesini kolaylaştırmıştır. CHP’nin karşısına muhalif bir partinin çıkması, radyonun “ideolojik araç” olarak önemini artırmıştır. İdeolojiyi yaymanın mutlak yolu egemenliği yani hegemonyayı sağlamaktır. Hegemonya ve ideoloji iç içe geçmiş kavramlardır. Hegemonya güç ve rızaya dayalı bir bileşimdir. Egemen sınıfın güç ve baskı kullanmadan rıza elde eder ve hegemonyanın sağlanması v sürekliliği için devamı için, rızayı sağlamaya ve üretmeye mecburdur. Hegemonya; “(...) iktidardaki grubun iktidarını koruyabilmesi ve yeniden üretebilmesi için egemenliği altındaki insanların uzlaşımını ve rızasını kazanmak için başvurduğu stratejiler alanı olarak tanımlanabilir” (Çoban, 2013, s. 55). Gramsci,

hegemonya kuramında, iktidarı elinde bulunduran sınıfın, ideolojilerini yaymak, elde ettikleri gücü sürdürmek ve konumlarını daha da güçlendirmek için kitle iletişim araçlarını kullandıklarını belirtir. Bu bağlamda, DP ve CHP kitleler üzerinde etkili olmak, mutlak hegemonya kurmak için radyonun gücüne sahip olmalıydılar. CHP elinde bulundurduğu gücü paylaşma taraftarı olmasa da DP radyoyu ortak kullanmaları için söylemlerini sürdürmeye devam etmiştir.

CHP iktidarı tek parti döneminde radyoya gereken önemi vermemiş olsa da çok partili dönemle birlikte, hegemonyasını yaymak, kitlelere ulaşmak için radyonun gücüne ihtiyaç duymuştur. Her iki parti içinde radyonun önemi giderek artmıştır. DP Genel Başkan Vekili Fuat Köprülü CHP'yi şu sözlerle eleştirmektedir;

“(…) Demokrat Partinin sesini devlet radyosunda duyurmamak hususunda ısrar eden, basın ve yayın umum müdürüdür. Demokrat Parti aleyhindeki makaleleri, beyanatı, hücumları en geniş surette bütün Türkiye'ye ve bütün dünyaya yaymak hususunda elinden geleni yapan bu Umum Müdür, Demokrat Parti'nin sesini boğmak hususunda da kendi şahsi mütalaasına mı dayanıyor? Doğrudan doğruya Başvekile bağlı bulunan, onun emri altında işleyen bir idarenin bu hareketi, Başvekilin mes'uliyeti dairesinde cereyan etmiyor mu? (...) Muhalefetin radyoda hakkı yok mudur? Hakikatte bunun cevabı çok basittir. Peker kabinesinin zihniyeti radyoda Demokrat Partinin sesine tahammül edemediği için! Onun sesini boğabilmek, halka duyurmamak maksadıyla elinden her geleni yaptığı için! Tek partili otoriter demokrasinin icabı bu değil midir?” (Köprülü, Şaşkınlık ve Mantıksızlık Örnekleri, Kuvvet 28.7.1947-Aksoy, 1960:22,23).

DP Genel Başkan Vekilinin, Basın ve Yayın Umum Müdürüne yüklenme nedeni adı geçen müdürlüğün, Başbakanlığa bağlı olan bir kurum olmasıdır. “31 Mayıs 1940 tarihinde yürürlüğe giren 3837 sayılı yasanın ikinci maddesine göre “ Matbuat Umum Müdürlüğü bir umum müdürün emri altında matbuat, radyofizyon ve turizm müdürlüklerinden ve bunların bürolarından” oluşmaktadır” (Kavanin Mecmuası, C. 21, s. 347 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 231). Radyo gücünü seste barındırır. Köprülü,

DP'nin sesinin kısıldığını ve bu şekilde CHP hegemonyasının sürdürüldüğünü iddia etmekte ve sesin önemine dikkat çekmektedir. Sesin önemini Baltacıoğlu şu sözlerle vurgulamaktadır; “Radyo kutusu her şeyden önce ses kutusu, güzel ses kutusudur. Radyodan güzel sesi, güzel okuyanları, güzel konuşanları kaldırın, radyo ölür. Güzel ses radyo politikasının özüdür (...)” (Baltacıoğlu, “İşkence Kutusu”, Yeni Adam, sayı 600, 27 Haziran 1946 akt. Ahıska, 2005, s. 148). Demokrat Parti üyeleri her fırsatta sesin önemini vurgulamıştır.

Tek partili sistemin sona ermesinin ardından, seçim dönemlerinin önemi artmıştır. Seçim zamanı, her partinin seçim propagandası yapması en tabii hakkıdır. DP'nin kuruluşundan çok kısa bir süre yapılan seçimlerde, DP'liler seçimlerde hile yapıldığını savunmuş, hatta bu konuyla ilgili bir dilekçe vermişlerdi. Bayar seçim zamanı radyodan faydalanamadıklarını şu sözlerle belirtmiştir;

“Seçim zamanı, mücadele zamanıdır. Son seçimler esnasında radyodan faydalanmak istedik, radyo kanununa göre okunacak yazılar bir heyet tarafından kontrol edilecektir, dediler. Eğer heyet konuşmalarınızı tasvip ederse, o zaman konuşabilirsiniz. Demokrat Parti, seçim esnasında kendi prensiplerini yayabilmek için, o komisyonun atıfetine sığınmak zorunda kalacaktır. O komisyon ki, hükûmet ve Halk Partisi aleyhinde söz söylemeği cinayet addeder ” (Bayar, Sivas, 27. 6. 1947 akt. Aksoy, 1960, s.33).

Çok partili dönemin 21 Temmuz 1946 yılında yapılan ilk seçimini, CHP kazanmış ve DP'liler seçimlerde usulsüzlükler yapıldığı iddiasında bulunmuşlar ve seçimlerin ardından protesto mitingleri düzenlemişlerdir. Seçim döneminde, söylemlerinin kontrol edilmesi DP'nin hoşuna gitmemiş ve radyonun gücünden yararlanamamışlardır. Bu da radyo konusu üzerine daha çok düşmelerine neden olmuştur. DP Başkan Vekili başka bir konuşmasında CHP iktidarını sert sözlerle eleştirmiştir;

“Demokratik prensiplere sadık olduğunu iddia eden bir hükûmetin ilk yapacağı şeylerden biri, muhalefetin her türlü neşir ve propaganda vasıtalarından istifadesine imkân bırakmaktır. Bugün bütün dünyada matbuat kadar, hattâ belki de ondan daha mühim bir neşir, telkin ve

propaganda vasıtası “Radyo’yu kendi inhisarında tutan ve muhalefetin ondan faydalanmasına imkân bırakmayan bir hükûmetin, hattâ şeklen olsun, kendisinin demokratik prensiplere taraftar olduğunu iddia etmesine imkân yoktur. Bugün yer yüzünde hiçbir demokrat memleket gösterilemez ki, onun radyo istasyonlarından, muhalefetin sesi yükselmesin. Muhtelif şirketler tarafından kurulmuş muhtelif radyo istasyonlarına malik olan memleketlerde, her partinin bunlardan istifade etmesi pek kolaydır; fakat bizde olduğu gibi, ancak bir tek Devlet radyo istasyonu bulunduğu takdirde, hükûmetin bu en kuvvetli bir propaganda vasıtasını, yalnız iktidar partisinin inhisarında tutmayarak muhalefetin de bundan faydalanmasına imkân vermesi icab eder” (Köprülü, Devlet Radyosu Hükûmet İnhisarı Altında, Kuvvet 20.4.1947 akt. Aksoy, 1960, s.24).

“Medya sadece toplumda varolan herkesin sesini çoğulcu ve özgür bir şekilde duyurduğu zaman demokratik olabilir.” (Rotschild, 1979; 509-27 akt. Kuruoğlu, 2006, s.97) DP Başkan Vekili, radyonun özgür bir şekilde kullanılması gerektiğini sözlerinde vurgulamıştır. Ancak radyonun devlet denetimi altında olması, radyonun özgürce kullanımını engellemektedir. Demokratik, özgür bir siyasi ortamda, her parti düşüncelerini denetim altında olmadan paylaşma hakkına sahiptir. Kuruoğlu’na (2006) göre; “radyo yayınlarının gerçekleşmesini sağlayan hava kamu malıdır. Dolayısıyla kamunun malı olan havanın kullanılarak yayının gerçekleştirilebildiği düşünüldüğünde de radyonun en demokratik araç olması gerekliliği anlaşılmaktadır” (s.96).

Demokrat Parti üyeleri, radyodan herkesin eşit haklarda faydalanması gerektiğini birçok kez vurgulamışsa da, gerekli yasa tasarısı 1948 yılında Bakanlar Kurulunca TBMM’ne sunulmuştur. Tasarının İçişleri Komisyonu raporunda; “Fikir, söz, yayın ve haberleşme hürriyetinin medeni dünyada en müterakkî vasıtalarla umumun faydasına en mütekâmil şekillerle tatbikatı müşahade olunurken, çok partili siyasi hayatı günden güne olgunlaşan Türkiye’imizde de devletin elinde bulunan Radyodan siyasi partilerimizin eşit şartlarla faydalanması esasının kabulü (...)” (Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 9/2, (S. Sayısı 186), s.1 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s.308-309). Sunulan yasa tasarısı, çok partili sistemin radyodan eşit haklarda yararlanması adına atılan ilk adımdır. Ancak, tasarı TBMM geri alınmış, bunun yerine

Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu tasarısı Meclis'e sunulmuştur (Kocabaşoğlu, 2010, s. 309). 24 Mayıs 1949 tarih ve 5392 sayılı Basın- Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu kabul edilmiştir. Basın Yayın Kanunu 23'üncü maddesine göre;

“Genel kongrelerini yapmış bulunan siyasi partilerden en az on il merkezinde teşkilâtını kurmuş veya Büyük Millet Meclisinde en az üç kişilik grubu ve en az üç il merkezinde teşkilâtı bulunan her siyasi partiye, Büyük Millet Meclisinin genel seçimlerinde programlarını izah için seçim tarihine on beş gün kala başlayıp bu tarihten iki gün öncesine kadar olan süre içinde Devlet radyolarında parasız konuşma zamanı ayrılır. Konuşma yetkisini taşıyan her siyasi parti, bu süre içinde ancak on beşer dakikalık dört konuşma yapabilir. Parti genel merkezlerinin kanuni temsilcileri tarafından yazı ile İstenilecek olan bu konuşmalar, müracaat sırasına göre, radyo postalarından birinde, Saat on sekizden yirmi ikiye kadar, mütat olarak konuşmalara ayrılan zamanlarda yapılır. Gün ve saatleri partilere yazı ile bildirilen ve radyo ile ilân olunan bu konuşmaların metinleri iki gün önce Genel Müdürlüğe verilir. Bu konuşmalarda suç unsuru bulunup bulunmadığını incelemek üzere metinler Cumhuriyet savcılığına gönderilir” (28 Mayıs 1949 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 7218, s. 16207).

Bu kanunun en can alıcı noktası, radyo üzerinden yapılacak konuşmaların, savcılık denetimden geçmesi ve uygun görülürse radyodan konuşma yapılabilmesidir. Demokrat Parti üyeleri sadece seçim zamanı verilen kısıtlı konuşma hakkına karşı çıkmışlar ve daha fazlasını istemişlerdir. Muhalefetinde radyodan istifade etmesi için kanun tasarısı veren isim olan DP Başkanvekilli Fikri Apaydın, sadece seçim dönemlerine mahsus olan konuşma hakkı ile ilgili, CHP'ye yüklenmeye devam etmiştir;

“Demokrat Parti, adına yapılmış olan teklif siyasi partilerin eşit haklara sahip olmaları esasını kanunlaştırmak maksadı ile yapılmıştır.

Halbuki komisyon tarafından radyoda konuşma hakkının umumî seçimler zamanına ve 15 günde 60 dakikaya hasredilmiş olması elitlik esasına tamamen aykırıdır. Radyo Gazetesi her gün isim zikretmeksizin İktidar Partisi lehine mütemadiyen propaganda yapmaktadır (...) Binaenaleyh seçim zamanlarına inhisar ettirilmemek üzere siyasî partilere; radyoda ayda bir defa hiç olmazsa yarım saat ücretsiz konuşma hakkı verilmelidir. 23 ncü madde, bu sebeplerle, çok eksik halde huzurunuzda sevk edilmiş bulunduğundan, sansür usulü kaldırılmak ve seçim zamanları haricinde de siyasî partilere ayda bir defa yarım saat konuşmak hakkı verilmek üzere maddenin komisyona iadesini teklif ederim” (Fikri Apaydın TBMM 24.5.1949, D. 8, T. 3, C.19, S.654 akt. Aksoy, 1960, s. 27).

DP Başkanvekilli Fikri Apaydın önderliğinde verilen kanun tasarısında, DP milletvekilleri haftada ikişer saati geçmemesi şartı ile radyoda konuşma hakkı istemişler, ancak değiştirilen kanun tasarısının 23’üncü maddesine göre sadece seçim zamanlarına mahsus olmak üzere bu hakkı elde etmişlerdir. Apaydın, iktidarın ve muhalefetin radyodan eşit şartlar altında yaralanmasını istemekte ve iktidarın daha önce bahsettiğimiz Radyo Gazetesi üzerinden propaganda yaptığını savunmaktadır. Radyo, her iki parti içinde gücü temsil etmektedir ve elde etmek mutlak hegemonyayı yaymak anlamına gelmektedir. DP’liler radyo üzerinde eşit haklar istemekte sonuna kadar haklıdırlar. Yine DP milletvekillerinde Adnan Adıvar, radyonun önemini şu sözlerle vurgulamaktadır;

“Arkadaşlar radyo ile konuşma ve radyo ile propaganda yapmanın en müessir çare olduğuna şüphe yoktur. Onun içindir ki fark yapmadan radyoda diğer partilerin de konulması kadar âdil ve meşru bir şey yoktur” (Adıvar, 24.5.1949, TBMM, D. S, T. 3, c. 19, s. 655 akt. Aksoy, 1960, s. 32).

Bu söylemler üzerine CHP, 1950 seçimlerinden önce çıkardığı, 22 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu’yla muhalefetin radyodan faydalanma imkânlarını genişletmiştir ve bu kanuna göre en az beş seçim bölgesinde aday göstermiş partiler günde bir defa, yirmiden fazla çevrede aday göstermiş

partiler iki defa onar dakikalık propaganda konuşmasını seçimden önceki onuncu ile üçüncü günler arasında yapılabilecektir (Devran, 2011, s.24). En önemlisi, savcılık denetimi kaldırılmış ve konuşma sırası için kura şansı tanınmıştır.

Demokrat Parti'nin şüana kadar olan tutumu, eşitlikleri gözeten, her partiye adil davranılmasını öneren, radyonun önemini ve gücünü farkında olan özgür bir tutumdur. Çok partili siyasi yaşama alışılması uzun bir dönem almıştır. Her iki partinin de üyeleri, radyonun "ideolojik araç" olduğunu ve sahip olan partinin güce, iktidara sahip olacağını farkındadır. CHP elinde bulundurduğu gücü paylaşmak istememişse de, bir süre sonra kısmide olsa DP'nin de radyodan yaralanmasına fırsat vermiştir. Tüm partilerin, kitlelere ulaşma gücü olan bir araçtan faydalanmaya hakkı vardır. Ancak, CHP radyonun gücünü tam anlamıyla paylaşmamıştır. Demokrat Parti üyeleri, radyo konusunu gündemde tutmuşlar ve sonucunda 1950 yılında iktidara gelmeleri ile birlikte radyonun üzerinde daha fazla söz hakkına sahip olmuşlardır. Ancak, DP'liler muhalefetken sergiledikleri tutumu çok fazla sürdürmeyeceklerdir. Çünkü; "Hiçbir sınıf Devletin İdeolojik Aygıtları içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamaz" (Althusser, 2003, s.172) Her iki partinin de radyo üzerinde egemen güç olma arzusunun nedeni devlet iktidarını elinde bulundurmadır. Ancak, DİA'lar zor kullanmadan rıza üretimi ve hegemonya ile ikna yoluna giderler. Siyasi partiler için, radyo Devletin İdeolojik Aygıtlarının bir parçasıdır ve iktidarda kalmanın en kesin çözümüdür. Genel olarak bakmak gerekirse, İdeolojiyi yaymak ve kitleler üzerinde hegemonya kurmak için, Devletin İdeolojik Aygıtlarına ihtiyaç vardır. Tüm baskı aygıtları hem ideoloji, hem de baskı kullanarak işlerler. Aradaki fark, Devletin (Baskı) Aygıtının ağırlıklı olarak baskıya öncelik vererek işlemesine karşın, DİA'ların ağırlıklı olarak ideolojiye öncelik vererek işlemeleridir (Althusser, 2010, s. 174). Demokrat Parti, iktidarı elinde tutmak için önceliğini, Devletin İdeolojik Aygıtlarından biri olan radyoya verecektir. Çoban'a (2013) göre; "Medya ideolojik hegemonyanın sağlanması için kullanılmakta ve bu anlamda propaganda yapmaktadır. Yönetenler ideolojilerini tüm topluma yaymak zorundadır. Çünkü yaymazlarsa bu boş alanı değerlendirecek başka bir ideoloji ortaya çıkar ve onlara yaşamı zehir eder hatta iktidarı ellerinden alır" (s.130). CHP iktidarı süresince, radyodan tam manasıyla istifade edemeyen DP, iktidarı geldiği süre itibarıyla radyo üzerindeki egemenliğini ilan edecektir.

4.1 Demokrat Parti İktidarı ve Partizan Radyo

1950 yılında yapılan genel seçimleri Demokrat Parti kazanmış, 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. Demokrat Parti 22 Mayıs 1950’de iktidarı resmen devralmış, Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan meclis başkanlığına, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirelli meclis başkan vekilliklerine seçilmişler ve hemen ardından Adnan Menderes hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Eroğul, 1990, s. 55). Eroğul’a (1990) göre; “9 Haziran 1950 tarihinde parti başkanlığına Adnan Menderes gelmiş, böylece Demokrat Parti’nin kaderiyle Adnan Menderes’in kaderi artık bir daha birbirlerinden ayrılmamak üzere birleşmiş ve Türk siyasi tarihinde yepyeni bir devir başlamıştır: Menderes Devri” (s. 57).

DP iktidara gelmesinin ardından radyoya ilişkin bazı ilkeler benimsemiştir;

- “Devlet radyolarında iktidar ve muhalefet partilerinin propagandası yapılmaz.
- Devlet icraatına ait haberler verilir.
- Mesul devlet adamları radyoda konuşurlar.” (Ulus, 24 Şubat 1952 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 408)

Kocabaşoğlu’na (2010) göre; DP iktidarı radyoyu etkili bir “telkin ve propaganda” aracı olarak değerlendirmiş ve bu araçtan kendisi dışında hiç kimsenin yararlanmasını kabul etmemiştir (s.408). DP’nin bu tutumu karşısında, CHP üyeleri Demokrat Parti’yi partizanlıkla suçlamaya başlamıştır. Bunun nedeni DP’nin radyoyu devletin malı olarak görmesidir. Demokrat Parti üyeleri muhalefetken yaptığı eleştirilerde haklı olsa da iktidara geldiğinden haklılığını yitirmiştir. DP Başvekili Samet Ağaoğlu partizanlık ilgili suçlamalara şu sözlerle karşı çıkmaktadır;

“Radyoda katiyen partizanlık yoktur. Bu haldeki radyo iktidarın elindedir diye bühtan etmek katiyen doğru değildir. 7 aydır İstanbul Radyosunda tek bir milletvekili konuşmamıştır. Ankara’da 12 milletvekili konuşmuş, bunların büyük bir kısmı demokrat partili, bir kısmı müstakil, bir kısmı da CHP lidir. Neden bir kısmı demokrat partilidir diyecekler. Ona da cevabım var. Çünkü TBBM nin büyük

ekseriyeti demokrat partilidir de onun için” (Ağaoğlu Başb. Yard. İstanbul, 8.1.1951 akt. Aksoy, 1960, s.74).

Ağaoğlu, radyoyu tek taraflı kullanmadıklarını iddia etmekte, bu durumu konuşma yapanlar üzerinden ispat etmeye çalışmıştır. Ağaoğlu'nun bir başka söylemi ise;

“Radyonun partizan bir radyo olduğu iddiası neye dayanıyor? Bu iddiada bulunanların ellerinde delil yoktur ve olamaz. Ben kendilerine partizan radyonun vasıfları nedir diye sorarsam cevapları ne olacaktır? Radyoda Demokrat Parti ismi diğer partilerden daha az geçmektedir. Parti umumi Kongrelerine ait haberler ise, tam müsvi nisbette verilmiştir. Eğer radyoyu partizanlıkla itham ederken, Başbakan ve Bakanların, Hükümet icraatına ait beyanatlarını kasdediyorlarsa, Devlet radyosunda Hükümet icraatının anlatılması kadar tabii bir şey olamaz” (S. Ağaoğlu, Bütçe Komisyonu, 21.12.1951 Aksoy, 1960, s. 74).

Radyonun devlet egemenliği altında olduğunu ve bu yüzden iktidarın kullanması gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Muhalefetken eşitliği savunan üyeler, iktidar oldukları zaman tek taraflı propagandayı “devletin aracı” adı altında kullanmaya başlamışlardır. Adnan Menderes radyonun devletin olduğunu vurgulamaktadır; “Kendilerinin vaktiyle Devlet radyosu hakkında yapmış oldukları beyanlara tamamen iştirak etmekteyiz. Devlet radyosu, Devletin malıdır. Hükümet de Devletin organıdır. Devlet, Hükümet vasıtasıyla kendi noktai nazarını herkese bildirir. Devlet radyosu, Devletin malı olan radyo, devletin organı olan Hükümet tarafından, kendi noktai nazarlarını memleketin dört bir tarafına yaymak maksadiyle kullanılır” (Menderes, TBMM, 11.1.1952, D. 9, T. 2, C. 12, S. 89 akt. Aksoy, 1960, s.97). Menderes'in 1951 yılında yaptığı konuşmada DP'nin radyoyu nasıl kullanacağına dair mesajını veriyordu; “Hakikaten söyledikleri gibi radyo Devletin malıdır, Devletin icra vasıtasıdır. Devlet malı ve vasıtasına devlet ve memleket menfaatına olarak Hükümet kullanır. Devlet radyosunun orta malı olduğunu iddia etmek hiç kimsenin hakkı değildir (...) Derhal kabul edeyim ki, radyo neşriyatında daha

dikkatli, daha objektif olmaya çalışacağız ” (Menderes, TBMM, 2.4.1951, D. 9, T. 1, C. 6, S. 119 akt. Aksoy, 1960, s.67).

CHP'nin radyo ile ilgili tutumlarına karşı çıktıkları ve eşitlikten bahsettikleri halde, iktidara geldikleri andan itibaren radyonun gücünü elinde bulundurmalarının verdiği rahatlıkla, radyoya “devletin aracı” olarak tanımlamaya başlamışlardır. Devletin İdeolojik Aygıtlarından, radyo egemen iktidarın eline geçmiş ve hegemonyasını oluşturmak için tek taraflı kullanmayı seçmişlerdir. Egemen güç konumdaki iktidar rıza ile toplum üzerinde hegemonyasını kurmak ve devam ettirmek için ideolojik aygıtları kullanır ve DP iktidarı ideolojik aygıt olarak radyoyu kullanır. DP iktidarının, bu yolda attığı ilk adım 30 Haziran 1954 tarih ve 6428 sayılı kanunla, 5545 sayılı kanundur. Bu kanunla seçim zamanlarında partilerin radyodan yapacakları seçim propagandasını düzenleyen 45 ve 46. Maddeleri yürürlükten kaldırmışlardır (Devran, 2011, 25). Düzenlenen ve Resmi Gazetede ilan edilen maddeye göre; “Devlet ve Hükümet işlerinde vazife alanların, bu işler etrafında yapacakları konuşmalarla, alâkalı daire ve müesseselerin kendi faaliyetlerini gösterir şekilde yayınlayacakları her türlü matbu seçim propagandası mahiyetinde sayılmaz” (7 Temmuz 1954 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 8748, s. 9834).

Demokrat Parti, muhalefet olduğu dönemde, radyoda seslerinin kısıldığından yakınmış ve konuşma hakkı için uzun süre iktidarın üstüne gitmiş, seçim döneminde radyodan konuşma hakkını elde ettiklerinde de bu yasayı az bulmuş ve daha fazlası için tasarı vermişlerdi. Ancak, iktidar partisi oldukları andan itibaren DP'lilerin bu tutumu tam tersi hal almaya başlamış ve az buldukları konuşma hakkını şimdi tamamıyla kaldırma karar vermişlerdir. Bunun nedeni, iktidar konumu korumak, icraatlarını, ideolojilerini tek seslilikle yaymaktır. Yasanın gerekçesi şu şekildedir;

“Devlet radyosu her şeyden evvel bir terbiye ve kültür müessesesidir. Bunun dışında her hangi bir şekilde ondan istifadeye kalkışmak; hattâ daha ileriye gidip seçim gibi heyecanlı bir zamanda bu kültür müessesesini başka türlü halka tanıtmak doğru bir şey değildir” (Adliye Encümeni adına İsmail Hadımlıoğlu, TBMM, 30.6.1954 D. 10 T. 1, Fev. C. 1, S. 325 akt. Aksoy, 1960, s. 64).

Muhalefet oldukları dönemde, herkesin eşit haklarla faydalanabilmesi için ellerinden geleni yapan DP'liler, iktidar oldukları andan itibaren radyonun "kültür ve terbiye" aracı olduğunu savunmaya başlamışlardır. Yasa tasarısını makul gösterebilmek adına ortaya atılan bu söylemler sadece, birer bahaneden ibarettir. Radyo güçtür ve hiçbir parti özellikle iktidarken paylaşmak istememiştir. DP'liler radyo üzerindeki güçlerini oluşturmak için söylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Söylemler üzerinde daha çok etkili olabilen güçler, doğal olarak daha güçlü olacaklardır (s.27). Foucault'ya göre; "Söylem, iktidarın aracı ve sonucu ya da karşıt bir strateji için engel veya çıkış noktası da olabilir" (akt. Canpolat, 2005 s. 107). Çünkü söylem, güç ve ideoloji yakından ilişkili kavramlardır. İdeolojileri iletme bu yolla hegemonya sağlamak için, söyleme ihtiyaç vardır. İdeolojik hegemonyayı yaymak içinde, Devletin İdeolojik Aygıtlarından yararlanmamız gerekmektedir. Burada DP'nin, ideolojik aygıtı radyodur ve söylemleri yoluyla hegemonyasını oluşturma yolunda, kanunu yollara başvurmuştur. Değişen yasa tasarısı için hükümetin gerekçesi ise şöyledir;

"Devlet Radyosundan, seçim propagandası vesilesiyle, Devlet otorite ve emniyetini za'fa uğratacak ve siyasî ahlâkı bozacak mahiyette konuşmalara müsaade edilmesinin, memleket menfaatlerine aykırı olduğunu, son seçim münasebetiyle yapılan radyo konuşmaları açıkça göstermiş bulunmaktadır" (30.6.1954 Seçim Kanunu değişikliği gerekçesi akt. Aksoy, 1960, s. 65).

DP'lilerin gerekçe olarak gösterdikleri, "siyasi ahlakı bozacak konuşmalara müsaade edilmesinin, memleket menfaatlerine aykırı olduğu" söylemi, kendileri haricinde bir partinin ortaya çıkıp, icraatlarını kötüleyecek olmasından duydukları korkudur. Menderes kaldırdıkları yasa ile ilgili konuşurken bu korkuyu açıkça ortaya koymuştur;

"Şimdi bu radyodan kaldırdığımız konuşma hakkı nasıl bir haktır? Dört senede bir kullanılacak bir hak; çıkacak orada bir iki laf söyleyecek de, bilhassa burada olduğu gibi tahrifat yaparak konuşacak, bu, kaleminden kan damlıyan arkadaşımız bu şekilde 10 dakika konuşacak ve Demokrat Partinin 4 senelik idaresinin bütün köylere

kadar nüfuz eden çalışmaları ortadan silinecek ve Devlet çapında ta uzak şubelere kadar yayılmış işler millet tarafından görülmiyecek, takdir olunmiyacak, sadece radyoda on dakika konuşmakla bütün işler olup bitecek, buna imkân yoktur. İşte muhalefettin elinden alınan böyle bir silâhtır. Fakat onlara göre bundan sonra muhalefete kelimeyi şahadet getirmek düşmektedir. Böyle konuşmak bu yüksek kürsünün ehemmiyeti, ciddiyeti ve kutsiyetiyle mütenasip olmiyan mübalâğalardır, hattâ mülâtafa yerine alınacak kadar hakikatle asla irtibatı olmiyan mübalâğalardan ibaret kalacak” (Menderes, TBMM 30.6.1954 D. 10, T.F, C.1, S.319 akt. Aksoy s.60).

Adnan Menderes yaptığı konuşmasında korkusunu açıkça belirtmektedir. Radyoyu bir silah olarak görmektedir. DP hegemonyasını, muhalif partilerin konuşma hakkını kısıtlayarak sürdürmek zorundadır. Çünkü “ideolojiler dil ile yeniden inşa edilmekte, iletilmekte ve böylece hegemonyanın devamını sağlamaktadır” (Devran, 2010, s.26). İdeolojinin dil ile inşası, söylemi oluşturmaktadır. Devran’a (2010) göre; “Türkçe yazılı ve sözlü metinlerde söylem dil, sav, anlatım biçimi, bakış açısı, ideoloji, öğretisi (...)” (s.56) anlamında kullanılmaktadır. DP’liler konuşma hakkını kısıtlayarak, muhalif partilerin kendi ideolojilerini söylem yoluyla, DİA’lar üzerinden hegemonyalarını oluşturma yollarını kısıtlamaktadır. Demokrat Parti muhalefet parti konumundayken söz hakkı istemiş, CHP kısıtlı olsa bu hakkı muhalefete tanımıştır. Ancak, Demokrat Parti iktidarı, muhalif partilerin seçim zamanlarında radyodan faydalanması için çıkarılan maddeyi kaldırmış ve muhalif partilere hiç söz hakkı tanımamıştır. CHP’liler iktidardan söz hakkı hiç olmazsa cevap hakkı istemeye başlamışlardır. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, iktidardan haftada bir 15 dakikalık konuşma olanağı istemiş, nedenini ise şu sözlerle açıklamıştır; “böylece biz de sesimizi ve görüşümüzü memlekette duyurmak imkânını bulacağız” (Ulus, 29 Temmuz 1960 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 410). Ancak, DP iktidarı muhalif partileri bu hakkı tanımamış, radyoyu tam anlamıyla tekeline almıştır. Aksoy’a (1960) göre; “İktidarın her türlü sövüp sayması ve hakikatları tahrif etmesi karşısında, tecavüze uğrayan muhalefete veya bağımsızlara cevap verebilme hakkını dahi tanımıyan bir rejim, demokrasi ve hürriyet nizamından kilometrelerce uzakta bulunan, totaliter veya yarı totaliter bir

sisteme mensup olabilir” (s.39). Aksoy, duruma tamamıyla rejimsel yaklaşmış, totaliter veya yarı totaliter benzetmesi, Almanya’nın Hitler’ini ya da Sovyetler Birliği’nin Stalin yönetimini akla getirmektedir. Ancak, onlardan farklı olarak, DP üyeleri radyonun devletin malı olduğunu ve sadece hükümetin paylaşımlarda bulunabileceği görüşünün arkasına sığınmışlardır. Kısacası, radyoyu tekellerine almalarının nedeni radyonun sadece devlet icraatlarını paylaşması gereken bir araç olduğudur ve Menderes’in sözleri bu görüşü onaylar niteliktedir;

“(…)Evet, İnönü, radyonun beraber kullanılmasından bahsediyor (...) Ona, evvelâ iktidarda olmakla muhalefete düşmenin arasında esaslı fark bulunduğunu anlattıktan sonra bu bahse girmenin münasip olacağı kanaatindeyim. Ekseriya eşit haklardan dem vurular ve sözde farklı muamelelere maruz kaldıklarından şikayet ederler. Partiler arasında eşit haklardan bahsetmek. Evet, yerinde bir şey (...) Ancak, hükümet, devlet başka; partiler başka (...) Hakikat şudur ki radyo devlet malıdır; devler bir mücerret mefhumdur. Devlet muhtelif müesseseleriyle mevcuttur, fakat aslolarak devlet hükümette temsil olunur ve devletin icra vasıtası hükümettir (...)” (Menderes, Beyanat 21.1.1960 akt. Aksoy, 1960, s.20-21).

Radyo devlet malıdır ve hükümetten başka kimse kullanamaz. Söz hakkı vermeleri halinde, elinde bulundurdukları gücü ve kitlelerin rızası yoluyla sağladıkları hegemonyanın yerle bir olması anlamına gelmektedir. Menderes daha önce bu korkusunu açık bir dille paylaşmış ve seçim zamanı söz hakkı verilmemesinin nedenini, CHP’li bir üyenin kısa bir konuşmasıyla yok sayılacağı endişe olduğunu dile getirmiştir. İşte bu sebeple, DP iktidarı, muhalif partilere söz hakkı vermemekte, gün geçtikçe radyo üzerinde daha sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Ancak, muhalefet oldukları dönemle iktidara geldikleri dönemler arasında, söylemlerinde oldukça büyük değişiklikler oluşmuştur. Bunun tek nedeni elbette ki korku olamaz. DP’liler, radyo ile ilgili planlarını söylemlerinde paylaşmış, radyonun tek taraflı bir propaganda aracı olarak kullanılmasına karşı çıktıklarından bahsetmişti.

“Yapılacak iş basittir. Parti ve otorite tesirini, radyo neşriyatı üzerinden kaldırmak ve onu sadece bütün memleketi alakadar eden hadiselerin tarafsız izhanı hasretmek gerekir. Fakat bu, fertlerin kararıyla olmaz. İşin devamlılığını temin için, bunu bir kanun mevzuu halinde mütalaa etmek çok daha yerinde olur” (M. F. Fenik, Vatan, “Radyoyu tarafsız kılmak gerekir” 22.4.1947 akt. Aksoy, 1960, s.80).

DP Başyazarı Fenik, söylemlerinde radyonun üzerinde bulunan egemenliğin son bulmasını savunmuş ve radyonun sadece memleket meselelerinde ön planda olması gerektiğinden bahsetmiştir. Radyo tarafsız, özgür, demokratik bir araç olmalı, her partinin görüşlerini, icraatlarını aynı eşitlikle yayınlamalı en önemlisi bağımsız olmalıdır. DP Başyazarı ve diğer Demokrat Partililer CHP üyelerini propaganda yapmakla, tek taraflı kullanmakla ve söz hakkını elde edemediklerinden yakınmışlar ve yaptıklarını haklı göstermek için CHP iktidarını irdelemeye devam etmişlerdir.

“Biz radyonun, tek taraflı bir propaganda vasıtası olarak kullanıldığına, asıl Halk Partisi zamanında şahit olduk. Onlar, radyoyu istedikleri gibi istismar ediyorlardı. Demokrat Partiye karşı yapılmak istenen bütün hücumları, radyo vasıtasıyla en ücra köylere kadar yaymağa çalışıyorlardı. Demokrat Partinin değil sesini, ismini bile kimseye duyurmamak için azami derecede itina gösteriyorlardı. Hatta seçim zamanları dahi türlü türlü bahanelerle ve partilere ayrılan saatler dışında mütemadiyen Halk Partisi propagandası yapılıyordu. Nitekim o zamanki Başbakan Şemseddin Günaltay her türlü tarafsızlık endişelerini bir yana bırakarak radyonun mikrofonunu 72 dakika siyasi işgal altına almaktan çekinmemişti!” (Fenik, Zafer, 24.1.1951 Aksoy, 1960, s.83)

Çok partili dönemle birlikte, zamanla ideolojik aygıtı dönüşen radyoyu, iktidarın olduğu kadar muhalefesinde yararlanma hakkı doğmuştur. CHP iktidarı uzun bir süre, radyonun gücünü paylaşmak istemese bile, 1949 yılında çıkarılan kanunla, partilere özellikle seçim dönemlerinde söz hakkı verilmesine müsaade etmiştir. Çok partili yaşamın gerekliliği olan demokrasi, eşit haklara ve özgürlüklere işaret eder. CHP iktidarı demokrasinin gerekliliği olan eşit haklara tam manasıyla vermiş olmasa

bile özellikle DP'lilerin söz hakkı bir nebze olsa sağlamıştır. CHP iktidarı boyunca, radyo manipülatif amaçlarla kullanılmaya devam etmiştir. Ancak, DP'lilerin iktidara geçmesiyle birlikte, CHP iktidarı tarafından verilen söz hakkı dahi kısıtlanmış, CHP iktidarın muhalefete uyguladığı sansür aynı şekilde hatta fazlasıyla DP tarafından muhalefete uygulanmıştır. Muhalifken CHP'ye yapılan itamlar şimdi DP'lilere yapılmaktadır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Demokrat Partinin radyo politikasını sert bir dille eleştirmiştir;

“En tesirli telkin vasıtası olan radyo, yalnız iktidarın dilidir. Senelerden beri radyonun tek taraflı propaganda vasıtası olarak kullanılmıyacağı hakkındaki vaatlerin artık hatırlanmasına da lüzum görülüyor. İktidar ricali tarafından muhalefet aleyhine söylenen ağır isnatlar ve tecavüzler, seçim öncesi devirde, radyonun başlıca yayın programı olmuştur. Radyonun mağdura hiçbir tashih ve müdafaa hakkı tanımayan tecavüz âleti rolü, insan insafına durgunluk veriyor” (İnönü, CHP XIII. Kurultayın açış söylevi, 9.9.1957 Aksoy, 1960, s. 158).

İsmet İnönü, DP'nin radyo politikasını en ağır şekilde eleştirmektedir. Bunun nedeni, seçim öncesi ve seçim sırasında DP'nin uyguladığı yoğun propagandadır. CHP iktidar olduğu süre boyunca, DP'lilere 15 dakikada olsa söz hakkı vermişse de, DP'liler bu hakkı muhalif partilerin elinden almakla kalmamış, devlet icraatları adı altında, sert bir tutum izlemiştir. DP iktidarı, siyasi yaşamda yaşanan gerginliklerinde etkisiyle bu sert tutumu daha da ileri taşımıştır. Kurduğu mutlak hegemonyanın devamı adına, ilk olarak seçim yasağını “devlet icraatı” altında ihlal etmiş, daha sonrasında ise Vatan Cephesi yayınlarıyla halkın seçiminin DP olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

4.1.1 Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Radyo: 1957 Genel Seçimleri

Genel seçimlerin, 27 Ekim 1957 yılında yapılması kararlaştırılmış ve seçim kampanyalarına başlanmıştır. Ancak, CHP ve DP arasındaki gerginlik seçim kampanyaları boyunca sürmüştür. CHP'li milletvekili Sırrı Atalay seçim sonrası ile ilgili şunları söylemiştir;

“Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Müstakil bir mahkeme kuracağız. Ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir” (Eroğul, 1990, s.125).

Eroğul'a (1990) göre; Menderes iktidardan düşmemek için her şeyi göze almaya hazırdu ve kitleleri sürüklemek arzusuyla safsatadan en sınır saldırıya kadar, her türlü silaha başvuruyordu. Seçim kampanyaları boyunca, CHP'li ve DP'li milletvekilleri arasında sert rüzgarlar esmiş, seçimlerin sonucunda %47,70 oyla yine DP kazanmıştır. Ancak, seçim kampanyaları boyunca, büyük çekişmeler yaşanmasına rağmen, 1957 seçimlerinin yapıldığı gün seçim yasağı delinmiş ve bu olay Yassıada yargılamalarında da yerini almıştır.

Seçim düzenine ve oy kullanımına dair propaganda suçları, 134'üncü madde gereği;

“Oy verme gününden önceki üç gün içinde ve oy verme gününde umumi veya umuma açık yerlerde seçim propagandası için toplantı veya propaganda yapanlar veya bu maksatla yayınlarda bulunanlar veya her ne suretle olursa olsun seçimin düzenini bozabilecek veya oy vermenin tam bir serbestlikle yapılmasına tesir edebilecek mahiyette söz veya yazı ile propaganda yapanlar ve asılsız şayialar çıkaranlar altı aya kadar hapis veya beş yüz liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar” (21 Şubat 1950 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 7438, s. 17812).

Propaganda suçları kapsamına giren, 134'üncü madde, 1957 yılında yapılan seçimlerde, DP'liler tarafından ihlal edilmiştir. 27 Ekim 1957 günü seçim devam ederken, saat 14.30'da seçim sonuçları açıklanmaya başlanmıştır. Radyodan sonuçların açıklanmaya başlanması, birçok oy kullanmayan seçmeni etkilemeye yöneliktir. 21 Şubat 1950 günü Resmi Gazeteden yayınlanan 47'inci madde gereği;

“Radyolarda propaganda, oy verme gününden önceki onuncu gün sabahından üçüncü gün sabahına kadar devam eder.” (21 Şubat 1950 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 7438, s. 17804) Ancak DP'liler bu süreyi de uzatmışlar ve seçim gününde yayına devam etmişlerdir. CHP'liler yayını durdurmak üzere iktidara ve Yüksek Seçim Kurulu'na başvurmuşlardır. Yüksek Seçim Kurulu'nun yayının durdurulması kararına rağmen, radyoda seçim sonuçlarının açıklanmasına devam edilmiştir. Yüksek Seçim Kurulu'nun kararı şu şekildedir;

“Radyo saat 14 ten itibaren seçim neticelerini yayınlamaya başlayacağını öğle ajansı yayınından bildirmiştir. Seçim neticelerinin, resmen malûm olmadan, hususî bilgilerle ilân edilmesi Milletvekilleri Seçimi Kanununun 134 ncü maddesine aykırıdır. Seçim saat 17 de hitam bulup, neticeler seçim kurullarınca tesbit edilmeden radyo tarafından yapılacak neşriyat, oyunu kullanmayan milyonlarca vatandaşın reyini tam bir serbestlikle kullanmasına tesir edebileceği gibi, vatandaşlar arasında telâş yaratmak suretiyle seçimin düzenini de bozabilecek mahiyettedir. Resmî olmıyan seçim neticesinin bütün radyolarda neşredilmemesi hususunun çok acele karara bağlanmasını arz ederiz, diye yazılı bulunduğu ve 514 sayılı yazıda da, bu husustaki il seçim kuruluna müracaatlarının yetkisizlik sebebiyle reddedildiğinden bu karara itiraz edildiği ve resmî olmıyan seçim neticelerinin radyolarda neşredilmemesi hususuna acele karar verilmesi istenildiği anlaşılmalı, gereği düşünüldü: Milletvekilleri Seçimi Kanununun 94 ncü maddesi sarahatine göre oy verme müddeti saat 17 de biteceğine ve sandıkların tasnif neticesini ancak sandık başında ilân etmeleri mümkün olup radyo ile yapılacak ilânın, seçmenin kararı üzerinde müessir olabileceği memul ve bu itibarla Seçim Kanununun aradığı hüküm sükûneti ve karar serbestesine

müessir olabileceğine göre, itiraz hakkında karar verilmesi lâzım iken vazifeleri dâhilinde bulunmadığından bahisle müracaatın reddine karar verilmesi yolsuz ve itiraz varit bulunduğundan, Ankara İl Seçim Kurulu kararının bozulmasına... 27.X.1957 tarihinde ittifakla karar verildi” (Yüksek Seçim Kurulu Kararı sayı 178/173 akt. Aksoy, 1960, s. 127-128).

Yüksek Seçim Kurulunun kararı, açık ve nettir. Derhal yayının durdurulması kararı verilmiş, ancak DP’liler bu kararı göz ardı etmişlerdir. Radyodan yapılan yayınların, oyunu kullanmayan seçmenleri paniğe sürükleyip, seçmenlerin üstünde baskı uygulayabileceği gerçeği, radyodan yapılan yayınların partizan bir yayın anlayışı olduğu iddialarını onaylamaktadır. Althusser’e (2010) göre; “devlet iktidarını ellerinde bulunduranlar, devletin baskı aygıtını kullanarak doğrudan, devlet ideolojisinin, devletin ideolojik aygıtlarında gerçekleşmesi ile de dolaylı olarak sınıf mücadelesi için etkin olurlar” (s.58). 1957 seçimleri DP iktidarını toplum üzerinde tahakküm kurma mücadelesini içine sokmuştur. Devletin ideolojik aygıtı yoluyla baskı rıza yoluyla uygulanmış, seçim sırasında seçilen parti oldukları imajı yaratılmaya çalışılmıştır.

Seçim yasağının ihlaline dair, DP’li radyo vekillerinden Emin Kalafat şöyle cevap vermektedir;

“Seçim günü öğleden sonra radyonun neşriyatı propaganda mahiyetinde imiş ve vatandaşı şaşırtmış imiş. Halbuki seçim günü tasnif edilen sandıklara ait müteferrik neticelerin radyo ile verilmesi, millî iradenin tecellisi gibi bir hâdise etrafında umumî efkârı biran evvel tenvir etmesi gayesine matuf ve propaganda ile alâkası olmıyan alelâde bir haber verme hizmetinden ibarettir. Seçimlerdeki tasnif alenîyetinin fiilî neticelerinden biri olan bu ilânın, sandık başındaki kanunen mecburî ilândan hemen hiç bir farkı da yoktur. Esasen radyodaki müteferrik seçim neticelerine göre, birkaç yüz seçmenin şu veya bu partiye rey vermiş olmasını bildiren bu haberler üzerine, seçmenin seçim serbestesini kaybederek korkuya kapılıp, o birkaç yüz

rey kazanan parti lehine oy vereceğini sanmak, Türk seçmenin aklı selimine, civanmertliğine, siyasî olgunluğuna hakaret etmekten başka bir mâna etmez” (E. Kalafat, Dah. Vek., İstanbul, Basın Toplantısı, 31.10.1957 akt. Aksoy, 1960, s. 121-122).

Kalafat’ın seçim ihlaline dair olan yaklaşımı şaşkıncı derecede umursamaz bir tavidir. Radyodan yapılan yayının, sadece halkı bilgilendirmek üzere olduğunu ve haber mahiyetinde olduğunu vurgulamaktadır. Yapılan yayın seçim yasağını ihlali değil, sadece seçimlerle ilgili bilgi vermek amacını içermektedir. Aksoy’a göre; “Yüksek Seçim Kurulu kararına rağmen bile, bu yayını bir iki saat sonraya bırakmamak hususunda inat eden bir zihniyet karşında, bu davranışın, sadece “ haber verme hürriyetine karşı duyulan dayanılmaz aşk”tan ileri geldiğini kabul etmemize imkân var mıdır? ! (...)” (Aksoy, 1960, s. 121) DP’lilerin yaklaşımı, haber verme hürriyetinin uygulanmasından öte, seçimi kaybetmekten duydukları korkudur. Açıkça anayasa ihlali söz konusudur. 27 Mayıs 1927 ihlali sonrasında, Yassıada duruşmalarında “Radyo Davası”nın en önemli yargılamalarından biride, radyodan yapılan, seçim yasağının ihlalidir. Kalafat bir başka konuşmasında, yayınların dürüstlük içerdiğini iddia etmiştir;

“(…) Seçim neticelerinin böylece ilânında, hiç bir şekilde maksadı mahsus yoktur. Bunun tamamen aksine olarak, tam mânasiyle bir dürüstlük hâkimdir. Dürüstlük hâkim olmuştur. Kaldı ki, saat 14.30 dan 17.05 e kadar devam eden bu neşriyatta ancak 20.000 oy’un ciheti tevzii bildirilmiştir (...) 20.000 oy’a inhisar eden bir seçim neticesinin ilânı, 7 milyonluk bir seçimin neticesini gösteremeyeceği gibi, bunun seçmen üzerinde müessir olacağı da düşünülemez (...)” (E. Kalafat, Dah. Vek. İstanbul, Basın Toplantısı, 31.10.1957 akt. Aksoy, 1960, s. 122).

Kalafat konuşmasında, 14.30 itibariyle yapılan yayında 20.000 oy’un açıklandığını ama açıklanan oyların seçmenleri etkilemediğini ve bu yayının tamamıyla dürüstlük ihtiva ettiğini iddia etmiştir. Ancak ortada seçimin sürdüğü zaman içerisinde ihlal söz konusudur. DP’liler radyodan yapılan yayının, seçmenleri bilgilendirme ve haber alma özgürlüğü olduğunu iddia etmeyi sürdürmüşlerdir. DP

Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, diğer DP'liler gibi, radyonun devlet icraatını halkın bilgisine sunduğunu iddia etmiştir;

“27 Ekim 1957 tarihinde yapılan Milletvekilleri seçimi dolayısıyla Devlet Radyosunun seçim kampanyası müddetince seçim ve ceza kanunları ile diğer mevzuata aykırı olarak partizan bir gaye ile Demokrat Partinin propagandası için kullanıldığı ve Milletvekilleri Kanununun 134 üncü maddesinin koyduğu sarih yasağa ve cezai müeyyidelere rağmen seçim günü oy verme devam ederken seçim neticeleri namı altındaki bir takım gayri kanunî haberleri peyderpey radyo ile yayınlamak suretiyle seçmenin tam serbestlikle oy verme prensibinin ihlâl edildiği ve seçim günü Devlet Radyosu ile yapılan bu yayınların seçmeni manevî baskı altında bırakmak için kanunen yasak edilen propagandadan ibaret olduğu yüksek seçim kurulu kararı ile de teyit edildiği ve seçmenin oy verme serbestesini ihlâl eden bu partizan neşriyat için (...) hakkımda meclis tahkikatı açılması istenmektedir.

(...) Bir kere Devlet Radyosunun devlet icraatını milletin bilgisine arzetmesinden tabii bir şey yoktur. Bütün vatandaşlar memleketlerinde muhtelif sahalarda neler yapıldığını öğrenmeği elbette ki isterler (...) Modern dünyada neşir vasıtalarının başında radyo gelmektedir. Binaenaleyh radyonun devlet icraatını muhterem halkımıza haber vermesinden ve memlekette olan bitenleri ona duyurmasından tabii bir şey yoktur. Bu hiç bir zaman bir suç teşkil edemez. Ve buna onların anladığı, mânâda propaganda demek de doğru değildir (...)” (F. R. Zorlu, TBMM, yazılı cevabı, 16.2.1960 akt. Aksoy, 1960, s.124).

DP iktidarı, seçim günü radyodan yayın yaparak, seçmenlerin üstünde psikolojik olarak baskı uygulamış, Devletin İdeolojik Aygıtı olan radyo ile iktidarını sürdürmek için seçim sürerken yayına devam edilmiştir. DP hegemonyasını etkin kılmak, seçimde üstün gelmek adına seçim yasağını ihlal etmiştir. Bu ihlal, hiçbir şekilde haber alma özgürlüğü ve bilgi verme özelliği ile açıklanamaz. DP iktidarı hegemonyasını sürdürmek, iktidarda kalmak adına radyodan propaganda yapmış, iktidarı kaybetme korkusuyla paniğe sürüklenerek, radyoyu partizanca kullanmıştır.

DP'liler seçim yasağını ihlal etmediklerine dair söylemlerde bulunsa da, CHP üyeleri tarafından da, sert bir dille eleştirilmişlerdir. İsmet İnönü, seçim yasağının ihlali ile ilgili şu sözleri söylemiştir;

“Radyo kanunlara aykırı ve insanların bildiği manevi ölçüler dışında kullanılmıştır. Vatandaş oy verirken radyonun aldatıcı tesiri altında tutulmuştur. Seçimin başladığı ilk saatten itibaren radyo, yalnız DP nin kazandığı haberlerini ve takiben rakamları, kasten tahrif ederek yaymıştır. Kars'ta CHP ile DP nin bir zamanda kazandığı oy rakamlarını parti adlarını değiştirerek vermiştir. Radyonun seçim gününde tesir için kullanılmasının kanuna aykırı ve nameşru propaganda olduğunu telgraf isdidası ile Devlet Bakanına bildirdim. Hareketlerinin kanuna uygun olduğunu söyleyerek devam ettiler. Yüksek Seçim Kuruluna müracaat ettik. Yüksek Seçim Kurulu radyonun bu yolda kullanılmasını kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle hükme bağladı. Ancak bu zamana kadar saat 17.00 olmuştu. Şu halde seçim gününde radyo vasıtasıyla seçmenlerin reyini iktidar tarafından ifsat edilmiş olduğu ilâm ile sabit bir hakikattir (...)

Radyonun, seçim gününde, seçim esnasında ve tasnif zamanında vatandaşı aldatmak için kullanıldığı mahkeme hükmü ile diğer aşikâr delillerle sabittir (İnönü, Demeç, 27 Ekim 1957 saat 1.30 akt. Aksoy, 1960, s.134).

İnönü yaptığı başka bir konuşmada, seçimin ertesi gününde usulsüzlükler olduğunu, açılmamış sandıklara rağmen, sonucun DP'liler tarafından hileyle ilan edildiğini söylemiştir;

“27 Ekim günü radyonun faaliyeti, kanunsuzluğun ve seçim emniyetine tecavüzün ayrı bir misâldir... İstanbul'da sandık yakınlarına alıcı makine koydular, vilâyetlerde radyoyu hoparlöre bağlayarak şehirlere ve sandıklara verdiler...

...28 Ekimin ilk saatlerinden itibaren, Başbakan emrindeki Yüksek Seçim Encümeni, bir hummalı faaliyet içine girmiştir. Pek çok vilâyetlerde, seçim iktidar için kaybolmuş görünüyordu. Başbakan,

Dahiliye Vekili, Dahiliye Müsteşarı, valilerle can havli temasında idiler. Bir yandan da radyo, mütemadiyen seçimleri muhalefetin kaybetmiş olduğunu yayıyordu. Benim ağızımdan içeriye ve dışarıya seçimi kaybettiğimiz, ancak 120 mebus kazanmağı ümit ettiğimiz yayılıyordu. Radyonun kaybettiğimizi söylediği her yerden derhal haber alıyorduk, baş başa gidiyoruz, açılmamış yeni sandıklar var, ümitliyiz. Bir ara radyo, İstanbul için rakamlar söyleyerek kesin netice ilân etti. Bu esnada, İstanbul tasnifi daha alınmamış ilçeler olduğunu söyledi. Bu usulsüzlükler boğuşması içinde radyo, mebuslar ilân etti ” (İnönü, CHP Grup’u adına V. Menderes Hükûmetine tenkit, TBMM 4.12.1957 Devre 11, İçtima 1, Cilt 1, S. 75 akt. Aksoy, 1960, s.134-135).

27 Ekim 1957 günü, oy kullanma işlemi devam ederken, DP’liler saat 14.30’dan itibaren seçim sonuçlarını açıklamaya başlamış, Yüksek Seçim Kurulunun yayını durdurmalarına ilişkin kararı görmezden gelip yayına devam etmişler ve yapılan yayını haber alma özgürlüğü adı altında gerçekleştirmişlerdir. Özellikle seçim sandıklarının yakınlarına yerleştirilen hoparlörlerle, seçmenleri etkilemeye, yönlendirmeye çalışmışlardır. DP’lilerin radyodan seçim sonuçlarını açıklamaya başlaması, CHP’lilere karşı başlattıkları psikolojik bir savaş halini almıştır. Seçimin sona ermesinden sonra, seçim sandıklarının açılması ve sayıma geçilmesi sırasında DP’liler psikolojik savaşlarını sürdürmüşler ve seçim sonuçları kesinleşmeden, milletvekillerini radyodan duyurmaya başlamışlardır. Hiçbir partiye söz hakkı vermeyen DP iktidarı, seçimleri kaybedeceği korkusuyla çığırdan çıkmış, radyoyu umarsızca kullanmaya, en sert politikaları uygulamaya başlamıştır. Hegemonya her ne pahasına olursa olsun sürdürülmelidir. CHP milletvekilleri, 14. Kurultayında DP’nin radyo politikasına dair bir rapor hazırlamış ve kabul edilmişlerdir;

“Devlet radyosu, muhalefete en küçük konuşma hakkı tanımazken iktidar partisi tarafından hükûmet icraatı bahanesi altında, pervasızca tek taraflı propaganda vasıtası haline getirilmiş ve bu âlet muhalefete karşı en ağır ve haksız isnatları yaymakta kullanmıştır.

Üç günlük kanunî propaganda yasağına hiçbir suretle riayet edilmemiş bir takım merasimler vesile ittihaz edilerek DP nin propagandası yapılmıştır” (CHP XIV, Kurultayınca kabul edilen Parti Meclisi raporu akt. Aksoy, 1960, s. 166).

Kabul edilen raporda, DP'nin “devlet icraatı” adı altında radyoyu düşüncesizce, DP propagandası yapmak adına kullandığı vurgulanmıştır. İsmet İnönü'de radyonun propaganda ve telkin aracı olduğuna dikkatleri çekmiş ve tek taraflı kullanımı totaliter rejimleri özgün olduğunu vurgulamıştır;

“Seçim devrinde radyo, iktidar propaganda âleti olarak çalışmakta ileri dereceye varmıştır. Radyo asrın en tesirli telkin ve propaganda vasıtasıdır... Devlet malı olarak yalnız iktidarın tek taraflı organı hali, totaliter memleketlerde vardır. Bir de bizdeki demokratik rejimde! İnsan hakları dışında kullanılış şeklinin ıstırabını çekiyoruz...” (İnönü, CHP Grubu adına V. Menderes Hükûmeti programını tenkit TBMM 4.12. 1957, D. 11, T. 1, C. 1, S. 71 akt. Aksoy, 1960, s. 165).

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Hitler Almanya'sının Propaganda Bakanı Goebbels, fabrikalara, ofislere, restoranlara, hatta sokak köşelerine hoparlörler yerleştirerek, Hitler'in bildirilerinin her bir tarafa yayılmasını sağlamış, hatta işgal edilen yerlerdeki radyo vericilerinde el koyarak, psikolojik bir savaş başlatmıştır. Koşullar ve durum aynı olmasa da, DP iktidarı psikolojik baskı uygulamak amacıyla, benzer bir uygulamaya imza atmış, seçim sürerken yapılan yayınlarla, seçmenleri paniğe sürüklemiştir. 27 Ekim 1957 yılında yapılan seçimler, DP'nin % 47,70, CHP'nin ise % 40,82 oyla sonuçlanmış, DP yüzde ellinin altına düşerek, seçimleri kazanmıştır (Eroğul, 1990, s. 126). Seçim sonuçları, DP'lilere hezimete uğratmış ve içinde buldukları panik havasının daha da artmasına sebep olmuştur. 1957 seçimleri, radyonun DP'nin ideolojik aygıtı olarak, toplum üzerinde tahakküm kurma mücadelesini en açık şekilde ortaya koyduğu icraatıdır.

4.1.2 Rıza Üretimi ve Hegemonya: Vatan Cephesi

DP'liler yalnızca, söz hakkını kısıtlamakla kalmamış, hegemonyanın sürdürülebilmesi için söylemlerinin yanında "rıza üretimi"ne başvurmuşlardır. "Hegemonik ideoloji, egemen değerleri kitle bilincine ekerek, o doğrultuda bilinç/ rıza üretmeye çalışır (...)" (Lull, 2001, s.19 akt. Çoban 2013, s. 65). Bunun nedeni söylemlerinin, yeterli kalmayışı ve ideolojilerinin yeniden üretimi aşamasında radyo programlarıyla bu süreci sürmek istemesidir. " Egemen ideoloji, durmaksızın, alternatif ideolojilerle mücadele etmek ve kendini her gün yeniden inşa etmek, bağımlıların 'rıza'sını her gün yeniden almak zorundadır" (Çoban, 2013, s.71). Hegemonya güç ve rıza kavramlarının birleşimiyle oluşur. DP iktidarı rızayı üretmek için Vatan Cephesi yayınlarına başlamıştır. "Vatan Cephesine katılanların listelerinin okunmasına 1 Ekim 1958 tarihinde başlamış ve 26 Ocak 1960 tarihine değin bu listeler haber bültenleri içinde yayınlanmıştır" (Cumhuriyet, 21 Mart 1959 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 415). Vatan Cephesi yayınları Kocabaşoğlu'na (2010) göre; "(...) hayatta olmayan kişilerin, 7- 8 yaşlarında çocukların CHP'den ayrılıp DP'ye geçtiğinin duyurulması için radyonun işgal edilmiş olması, bir yandan da radyo programlarının sınırsız bir biçimde işgal edilmesidir" (s.415).

Ali Kaptan (2002), dönemin spikerlerinden Jülide Gülizar'ın Vatan Cephesine dair bir anısı şöyle aktarıyor;

" Çok garip uygulamalar oluyordu. Örneğin bir spiker arkadaş, ertesi gün dinlemeleri için mahalle komşularına söz veriyormuş. Yarın sizin apartmandakilerin isimlerini okuyacağım diye. Listede isimleri olsun olmasın okunuyordu. Okunuyordu çünkü kimse spikerlere hesap sormuyordu. Hatta memnun oluyorlardı. Bazı yazarlar o günlerde ülke nüfusunun Vatan Cephesi'ne kaydolanların okunmasıyla 70 milyona ulaştığını söylüyorlardı" (Kaptan, 2002, s. 22).

1957 seçimleri, ideolojik aygıtın üzerinden yapılan tüm icraatlara rağmen, DP iktidarı oy kaybetmesiyle sonuçlanmış, parti hegemonyasının devamı için Vatan Cephesi yayınlarına başvurulmuştur. Gramsci'ye (2011) göre; "Yönetilenlerin rızasıyla fakat seçimler sırasında belirtilen gelişigüzel ve genel türde bir rızayla

değil, örgütlü bir rızayla oluşmuş hükümette devlet rızaya sahiptir ve rıza talep eder fakat özel örgütler olan egemen sınıfın özel inisiyatifine bırakılan siyasi ve sendikal kurumlar üzerinden bu rızayı ‘eğitir’” (c.1, s.190). DP, rızanın üretilmesi, toplum içerisinde süregelmesi için, Vatan Cephesi yayınlarına başvurmuş, var olamayını yaratmıştır.

DP’nin radyo vekili Server Somuncuoğlu Vatan Cephesi programını şu sözlerle açıklamıştır;

“(…) Vatan Cephesi neşriyatı ise, biraz evvel de belirttiğim gibi, bir memleket meselesidir. Milli tesanüdü ve Devlet otoritesini yok etmediği ve iktidara karşı milletin itimadını sarsmayı hedef tutan muhalefetin ve bazı basın mensuplarının sözleri karşısında memleketin huzur ve emniyetine inandıklarını beyan edenlerin isimlerini radyodan vermeği, Hükümet millî tesanüdü (dayanışma) siyanet eden bir âmme hizmeti saymaktadır. Bunun parti ile hiçbir alakası yoktur. Zira bu cepheye Halk Partililer de iltihak edebileceklerdir... Eğer bir tel’in varsa, o, muayyen bir zihniyete aittir. Memleket menfaatlerini ve bütünlüğünü haleldar edecek kardeş kavgasını körükleyen zihniyet, hakikatin mel’un ve menfur bir zihniyettir. Söylenmiş bütün sözler, onların ne partilerine ne de şahıslarına aittir. Doğrudan doğruya ve yalnız o zihniyete müteveccihdir. Buna rağmen bunu şahıslara mal etmek ister ise, buna mâni olamam. Fakat bu noktada hassasiyetlerini bildiğim için, Vatan Cephesi neşriyatına devam ederken, bu gibi hususlara dikkat edileceğini arz etmek isterim.” (S. Somuncuoğlu, Bütçe Komisyonu 3.2.1959 akt. Aksoy, 1960, s.38)

Vatan Cephesi kelime anlamı itibariyle de manidardır. Bunun nedeni, cephe kelimesinin, savaşı çağrıştırması, dahası “Vatan” kelimesiyle de vatani kurtaran cephe mesajının verilmesi, DP’lilerin bu programla ulaşmak istedikleri hedefi açıkça gözler önüne sermektedir. CHP’den istifa edenler, devlet memurları ve daha birçok kişi, Demokrat Parti’ye üye oluyor, böylece DP güçlendiğini CHP’ye ispat etmiş oluyordu. Devletin İdeolojik Aygıtlarından radyo, Vatan Cephesi programıyla, kitlelerin kendi rızalarıyla DP’yi tercih ettiklerini onaylatıyor ve böylece DP’nin

hegemonik yapısı sağlamlığını korumuş oluyordu. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Vatan Cephesi programını kanun dışı bir icraat olarak değerlendiriyordu;

“İktidar, Demokratik rejimi yerleştirmek için Güç Birliği şeklinde çalışmalarını birleştiren idealistlere karşı, “Vatan Cephesi” namı altında yeni bir faaliyete geçmiştir. Bu faaliyetin kanun ve insaf dışı olan mahiyeti şuradadır: Devlet müessesesi olan radyo, bütün vatandaşlara karşı eşit mesuliyetleri olan devlet memurları, iktidar partisinin hususî ve şahsî faaliyeti olan Vatan Cephesi teşkilâtında faal bir suretle kullanılmıştır. İktidarın bu tasarrufu, bütün mânasiyle kanun dışındadır” (İnönü, Basın Top. 20 Mart 1959 akt. Aksoy, 1960, s. 163).

Demokrat Parti üyeleri hemen hemen her konuşmalarında radyonun devlet malı olduğunu, sadece hükümetin icraatlarını paylaşıldığı, kültür ve terbiye aracı olarak kullanılması gerektiğini vurgulamışsa da, Vatan Cephesi ile parti propagandası yapmıştır. Dahası CHP’liler ve bağımsız milletvekilleri tarafından da partizan radyoculuk yapmakla suçlanmaya devam etmişlerdir. Kaptan’a (2002) göre; “Hükümetin radyo haberlerine müdahaleleri ve sansürcü bir politika izlemeleri nedeniyle radyolar “Devlet Radyosu” veya “Partizan Radyo” adıyla anılmaya başlanmıştır” (s. 22). Adnan Menderes, bu suçlamaları şu sözlerle yalanlamaktadır; “(...) Radyo katiyen ve katibeten partizan bir zihniyetle kullanılmamıştır. Hükümet icraatını memlekete yayması onun bir hakkıdır” (Menderese, TBMM, 4.3.1954, D. 9, T. 4, C. 29, S.218 akt. Aksoy, 1960, s.97). Seçim zamanı muhalefete söz hakkını kısıtladıkları andan itibaren, partizan radyoculukla suçlanmış olsalar da, eleştirilerin yoğunlaşmasının nedeni 1957 seçimlerinde seçim yasağının delinmesi ve Vatan Cephesi yayınlarıdır. DP iktidarı, elinde bulundurduğu gücü kaybetmemek ve devamlılığını sağlamak için, ideolojik aygıtı yoluyla Vatan Cephesi yayınlarını gerçekleştirmiş, kitleri DP üzerinde rızası olduğuna inandırarak, partisinin seçilen taraf olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Egemen güç olarak, hegemonyasının devamı için, kitleleri rızaları olduğuna inandırarak, seçilen taraf olduğuna ikna etmeyi amaçlamıştır.

Eleştirilerin yoğunlaşmasına katkıda bulunan yayınlardan bir diğeri de *Radyo Gazetesi*'dir. *Radyo Gazetesi*'nin daha önce paylaşmış olsak da, kuruluş amacına değinmekte yarar var. *Radyo Gazetesi*'nin kuruluş amacı, “ bir yandan cephelelerdeki askercil, cephe gerisindeki siyasal olayların dinleyiciye aktarılması, bir yandan da çeşitli ülkelerin Türkiye'ye yönelttikleri yoğun propaganda saldırılarının karşılanabilmesiydi” (Radyo, C. 1, S. 2, 15 Ocak 1942, s.27 akt. Kocabaşoğlu, 2010, s. 274). Kocabaşoğlu'na (2010) göre; 1940-1945 yılları arasında büyük titizlikle hazırlanan bu program daha sonraki yıllarda radyo yayınlarının en olumsuz örneklerinden biri olacak ve 27 Mayıs sonrası Yassıada Mahkemelerinde yargılanacaktır” (s.275). Özellikle, 1958 yılından sonra *Radyo Gazetesi*, DP iktidarın sesi olmuş, iktidar ve muhalefet arasındaki gerginliklerin polemik aracı işlevine dönüşmüştür. *Radyo Gazetesi*'nde yayınlanan ve muhalefeti sert sözlerle eleştiren konuşmalardan birkaçı şu şekildedir;

- “ Onlar umumî efkârı bulandırıcı, yalan isnatlarla zehirli bir şüphe ve suizan havası yaratmayı kendi iktidar ümit ve emellerinin temeli saymaktadırlar... Onların maksadı halk arasında kendi yaymağa çalıştıkları zehirli dedikoduları istismar ederek ayrı ayrı her vatandaş zümresinde iktidara karşı hoşnutsuzluk ve düşmanlık hisleri aşılacaktır” (17.8.1959 günlü radyo gazetesi akt. Aksoy, 1960, s. 107).
- “Bir avuç muhalefet idarecilerinin başvurmuş olduğu yıkıcı, inkârcı metod, eminiz ki kendi saflarında bulunan binlerce hakiki vatan evlâtlarının da asla tasvip etmediği ve etmiyeceği bir metottur. Bu usulü kullanan Halk Partisi idarecilerinin, takip ettikleri yol, tezvir, isnat ve iftira yoludur. Ve bütün bunların gerisinde, - daha vahimi – Memleketin İstiklâl ve bütünlüğü de bahis mevzudur. İşte yıkmak istedikleri kuvvet budur (...)” (30. 7. 1959 günlü radyo gazetesi akt. Aksoy, s. 106).

- “Muhalefetin müzmin bir inatla tekrarlayıp, fikir ve kanaatlerde açılma ve yıpranma hasıl etmek ve böylece vatandaşları aldatmaya müsait bir yol açma hususundaki gayretleri karşısında, Başvekillimizin sözleri, hem memleket hakikatlerini hem de bu hakikatleri bulandırmak isteyenlerin iç yüzünü aydınlatmak gerekir... İşte Halk Partisi, bu âciz vesikasıyla sabit olduğu üzere bir taraftan memleket kaynaklarına karşı bilgisizliği, diğer taraftan her hangi bir iktisadî inkişaf hareketi için lüzumlu malî imkânlardan mahrumiyeti açıkça itiaf etmekte, bu vaziyet karşısına yıllar yılı Türk Vatanını sefalet ve atalet içinde tutan kısır siyasetini makul gösterebilecek bahaneler aramaktadır (...)” (Radyo Gazetesi 3.8.1959 akt. Aksoy, 1960, s. 106).

Aksoy’a (1960) göre; “Dolambaçlı yoldan “ muhalefetin bizzat hukuk dışına çıkmak suretiyle kendi kendisini kanun dışı hale getirdiği” iddia edilmekte ve muhalefet liderine, milletvekillerine karşı hakaretler, tehditler savrulmaktadır ve tam diktatörlüklerde bile bu kadar garip, hukuka aykırı bir durum bulunmamaktadır” (s.105).

1957 yılında seçim yasağının delinmesi, Vatan Cephesi yayınları ve Radyo Gazetesi yayınları sonrasında, radyo yayınlarını kınamak ve kamuoyu oluşturmak adına Avukat Bedri Çalışkur aracılığıyla, “Radyo İstasyonlarından ajans haberlerini ve partizan neşriyatı dinlemeyenler Derneği” kurulmuş, İstanbul Valisi Ethem Yetkiner’in verdiği emirle kapatılmıştır. Derneğin kapatılması ile ilgili İstanbul Valisinin beyanatı şu şekildedir;

“Radyo istasyonlarından ajans haberlerini ve partizan neşriyatı dinlemeyenler derneği tüzüğü namıyla üç şahıs tarafından hazırlanarak 1.12.1958 tarihinden vilâyete getirilen kâğıtlar, gerek muhtevaları, gerekse bu üç şahsın kasit ve niyetleri bakımından, suç mahiyetinde görülerek, kanunî gereği yapılmak üzere Cumhuriyet Savcılığına tevdi olunmuştur. Kendilerince, merkez telâkki ettikleri her yerde güya faaliyete geçtiklerine bu sabahki gazete neşriyatı ile muttali olunması üzerine haklarında verilecek adlî karara intizaren merkez telâkki

ettikleri yer polis tarafından kapatılmak suretiyle, faaliyetleri vilâyetlerimizce men edilmiştir” (Dünya Gazetesi 3.12.1958 akt. Aksoy, 1960, s. 115).

Seçim yasağının ihlali ile başlayan sert politika, Vatan Cephesi yayınlarıyla tahammül sınırlarını zorlamaya başlamış, radyo dinlemeyenler derneği kurulmuş, ancak dernek en kısa zamanda kapatılmaya zorlanmış ve mühürlenmiştir. “(...) 1958’in ikinci yarısında CHP de çeşitli düzeylerde “ Hukuk Büroları” kurarak radyo yayınlarını banda kaydetmeye ve suç unsuru bulunan yayınlar hakkında dava açmaya karar vermiştir” (Cumhuriyet, 28 Ekim 1958 akt. Devran, 2010, s. 48). CHP Meclis Grubu toplantısında suç duyurusunun içeriğini açıklamıştır;

Devlet Radyosunun :

“Çocukları, ölüleri, halen DP den olanları, hukukî olmayan vatan cephesine geçenler diye devamlı surette yalan yayınlar yapması, Vekillerin, DP li Mebusların, DP Kongrelerinde söyledikleri Devlet icraatiyle bir ilgisi bulunmayan tek taraflı partizan nutuklarını yayması, ...Demokrat Partinin ocak, bucak, ilçe ve il teşkilâtının her çeşit ilân, beyan ve nutuklarını hiç çekinmeden yayınladığı halde diğer partilere bu yolda bir hak tanınmaması, Neşriyatında sadece devlet müesseselerinin uymağa mecbur olduğu tarafsızlığı ve doğruluğu ihlâl ederek, taraf taraf tutup yalan söylemekle de kalmayıp 1957 seçimlerinde kampanya süresince ve propagandanın yasak olduğu günlerde ve seçim gününde Yüksek Seçim Kurulunca da yapılmaması gerektiği ve suç olduğu tesbit edilen propaganda yayınlarına devam etmesi ve bu neşriyatı sıralarında ayrıca yalnız vekilleri değil, Demokrat Parti sözcülerinin devlet icraatiyle hiçbir bir ilgisi bulunmayan şahısları tezyif ve tahkir edici, itham, isnat ve iftiralarla dolu ve dinî hissiyatı Demokrat Parti lehine istismar mahiyetinde beyanları yaymak suretiyle 5545 sayılı Seçim Kanununu, 6187 sayılı Vicdan ve Toplantı Hürriyetlerini Koruma

Kanununu, 6334 sayılı basın ve radyo yoluyla işlenen suçlar hakkındaki Kanunu ve nihayet Türk Ceza Kanununun 163 nci maddesini ihlâl ederek hapis cezalarını müstelzim suçları mütemadiyen ve mütevaliyen işledikten başka, bu müessesede çalışan masum Devlet memurlarını da bu sulara teşrik ettirdiği milletçe ve dünyaca red ve inkâr olunmayarak bir surette bilinmekte olan Devlet radyosu için, 1960 bütçesinin 417 nci faslına konan 5.675.000 liralık tahsisatın tamamen kaldırılarak, Devlet radyosunun hakikî hüviyetini iktisap ettiği zaman gerektirdiği tahsisatın konması imkânını muhafaza etmek üzere, faslın karşılığına 1 (Bir) lira konmasını arz ve teklif ederiz. 26.2.1960” (Devlet Radyosu tahsisatının kesilmesi hakkında Nüvit Yetkin ve 100 den fazla CHP Mebusunun imzasıyla BMM Riyasatine verilen tahrir akt. Aksoy, 1960, s. 166-167).

Demokrat Parti'nin iktidarda kalma hırsı, siyasi gerginlikler 27 Mayıs'a giden süreci hazırlarken, radyodan yapılan yayınlarının içeriği, seçim yasağının ihlal edilmesi ve Vatan Cephesi yayınları bu sürece katkıda bulunmuştur. DP 'nin iktidar olduğu süre içinde radyoyu ideolojik aygıtın ötesine taşınması, partizan yayınlar yapması tarihi süreçte büyük bir öneme sahiptir. Ancak, iktidarda olduğu dönemde yaşanan, yanlış siyasi tutumların bir sonucu olan ve devlet kontrolünde olan ideolojik bir araçla başlatılan 6-7 Eylül Olayları, radyonun yanlış ellere geçtiğinde nelere sebebiyet vereceğini en büyük kanıttır. DP'nin iktidar olduğu dönemde yaşanan bu olaylar, Türkiye tarihinin kara günlerinden biridir.

4.1.3 İkna ve Sesin Gücü: 6-7 Eylül Olaylarında Radyo

Kıbrıs sorunu, DP döneminin önemli sorunlarından biridir. Siyasi açıdan konumuz dahilinde olmasa da kısaca değinmekte yarar var. Kıbrıs sorunu, Yunan ve Türk hükümetinin adaya kesin olarak elde etme istekleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Kıbrıs adasının jeopolitik konumunu Gürhan Gürcan şu şekilde aktarmaktadır;

“Yunanistan’a 800km., Suriye’ye 120km., Süveyş kanalına 360km. ve Türkiye’ye 70km. mesafedeki Kıbrıs, 9.283km² lik yüzölçümü ile Akdenizin üçüncü büyük adası olup, bu konumu itibariyle, Avrupa’dan Ortadoğu’ya oradan Süveyş kanalı ile Çin, Hindistan ve diğer Uzak Doğu ülkelerine uzanan ticaret yollarını kontrol altında tutan stratejik bir konuma sahiptir. En yakın Akdeniz adası Girit’ten 555km. uzakta olarak, Anadolu’nun güney sahillerini, Süveyş kanalını ve Orta Doğu’yu kontrol eden Kıbrıs, bu önemli konumu dolayısıyla her zaman ilgi çekmiştir” (Yılmaz, a.g.e., s. 438- 440 akt. Gürcan, 2006, s.31).

Ada’nın önemi, ticaret yollarına olan yakınlığı ve jeopolitik olarak önemli bir yere sahip olmasıdır. Kıbrıs, Türkiye’nin güney sahillerinin güvenliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Gürcan’a (2006) göre; “Kıbrıs’ın Türkiye’ye düşman bir ülke elinde olması halinde Anadolu’nun bütün ikmal yollarının kapatılmış olacağı ve Türkiye’nin kendi güvenliğinin tehlikeye gireceği açıktır” (s.33). Ancak, tüm bunlara rağmen, Türkiye sessiz kalmayı tercih etmiş, özellikle ada yüzünden İngiltere ve Yunanistan ile olan ilişkilerinin bozulmaması çabası içine girmiştir. Hükümetin sessiz kalmasına rağmen özellikle gençlik teşkilatları harekete geçmiş ve komiteler kurup örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Türkiye Milli Talebe Federasyonu 24 Temmuz 1954’de yaptığı toplantıda Kıbrıs komitesi kurmuş ve sorunu gündemde tutmak için yaygın mitingler örgütlemeye başlamış, 24 Ağustos 1954 tarihinde de basın, gençlik ve üniversite temsilcilerinin katıldığı bir kongre toplamış, 4 saat süren toplantının sonunda “Kıbrıs Türktür Komitesi”ni kurmuşlardır (Gürcan, 2006, s.44). CHP iktidarı döneminin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak öğrencilerin ve basının başlattığı hareketlenmelere şu şekilde cevap vermiştir;

“Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur... İngiltere hükümeti Kıbrıs adasını başka bir devlete terk etmeyecektir. Bu böyle olunca gençlerimiz beyhude yere heyecana kapılıyorlar. Lüzumsuz yere yoruluyorlar” (Gürcan, 2006, s.41).

CHP hükümeti, konuya sessiz kalmayı tercih etmiş, 1950 yılından sonra iktidara gelen DP bu tutumu sürdürmüştür. DP'li Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Haziran'da verdiği bir demeçte bir kez daha Kıbrıs sorunu diye bir sorunun mevcut olmadığını yinelemiştir (Gürcan, 2006, s. 41). 1955 yılının Mart ayından itibaren konu daha ciddi bir hal almaya başlamış, “21 Haziran 1955'den itibaren açıkça Kıbrıs'lı Türklere karşı saldırılar başlamış ve yüzlerce Türk kurşunlarına hedef olmuş, Yunan örgütleri Rumların Türklerle konuşmalarını, alışveriş yapmalarını, Türklere toprak ve mal satmalarını, Türk otobüsleriyle seyahat etmelerini yasaklamıştır” (Gürcan, 2006, s. 41). İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi Kıbrıs konusunun çözümü için konferansa çağırma kararı almış, Türkiye daveti kabul edip, Yunanistan'a bir nota vererek, Kıbrıs konusundaki kışkırtmalara son vermesini istemiştir (Eroğul, 1990, s. 109). Konun açıklığa kavuşturulması, Kıbrıs sorunun görüşülmesi ve çözüme kavuşturulması için, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, 27 Ağustos 1955 yılında Londra'da bir araya gelmiştir (Eroğul, 1990, s.110). Görüşmeler sürerken, hem Türkiye tarafı hem de Yunanistan tarafında protestolar hız kazanmış, 4 Eylül'de Londra'daki Kıbrıslı Türkler gösteri yapmışlardır (Eroğul, 1990, s.110). Dikkatleri Türkiye'ye çekmek amacıyla Türkiye'de gösteriler yapılması doğru olacaktı. Ancak, naif, amacına uygun bir gösteri yerine halktan belli bir kesim, hem radyodan hem de yazılı basın tarafından yapılan yayınlarla amacının dışına taşı ve Gayrimüslimlere yönelik şiddet içerikli eylemler gerçekleştirme yoluna gitti. 6 Eylül 1955 günü, Atatürk'ün Selanik'teki evininin yakınlarında patladığı iddia edilen bomba, saat 13.00 haberlerinde radyodan şöyle duyuruldu;

“Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu binası arasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnfilak esnasında insanca zayıat olmamıştır.

Yunan polisi tahkikata başlamış ve daha sıkı emniyet tedbirleri almıştır. 5 şüpheli şahsın tevkif edildiği bildirilmektedir. Yunan Hükümeti meydana gelen hasarı ödeyeceğini söylemiştir. Yunan Dahiliye Vekili basına verdiği beyanat da ‘bu işi hakiki bir Yunanlının

yaptığını zannetmiyorum' demiştir" (Demirer, a.g.e. s. 412 akt. Gürcan, 2006, s. 74).

Gerginliğin hat safhada olduğu ortamda, fitil ateşlenmiş ve radyodan yapılan, "bilgi alma özgürlüğü" halkı galeyana getirmiştir. Radyonun tek silahı sestir ve radyodan çıkan ses güzel olabileceği kadar kışkırtıcı, yönlendirici ve manipülatif olabilmektedir. Nitekim, bu süreç içerisinde sesin ikna gücü, olayların tetikleyicisi olmuştur. Radyonun yayının ardından, DP'ye yakınlığı ile bilen Mithat Perin'in sahibi olduğu, *İstanbul Ekspres Gazetesi* ikinci baskısını yaparak, olayları sürmanşetten duyurmuş, basılan 300 bin adet bastırılarak İstanbul sokaklarında dağıtılmaya başlanmıştır (Gürcan, 2006, s.75). "Aynı günün öğleden sonrasının geç saatlerinde, çeşitli öğrenci birliklerinin ve "Kıbrıs Türktür Cemiyetinin (KTC) çağrısı doğrultusunda, Taksim Meydanı'nda bir protesto mitingi düzenlendi. Bu mitingin ardından, bazı gruplar İstiklal Caddesi'nde bulunan gayrimüslimlere ait işyerlerinin camlarını taşlamaya başladılar" (İstanbul Başkonsoloslugu Raporu, 14.09.1955 akt. Güven, 2005, s.13). Gürcan'a (2006) göre; 6 Eylül olaylarında Kıbrıs Türktür Cemiyetinin olaylara olan katkısı azımsanmamalıdır (s.73). Nitekim, "29 Ağustos 1955 tarihi ile 2 Eylül 1955 tarihi arasındaki dört gün içinde ve yalnız İstanbul'da 15 Kıbrıs Türktür Derneği, 27 Ağustos 1955 tarihi ile 6 Eylül 1955 tarihi arasında ise bütün yurttaki 45 Kıbrıs Türktür Derneği açılmış ve dernek o günlerde 135'e ulaşan şube sayısı ile toplum üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmuştur" (Gürcan, 2006, s.73). Radyoda yapılan yayın ve *İstanbul Ekspres Gazetesi*'nin ikinci baskıyla yaptığı sürmanşet kısa sürede İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük illerde, şiddet olaylarını desteklemiştir. Olayın boyutunu, Güven'in aktarımıyla görebiliyoruz;

"Kısa sürede Taksim civarındaki gayrimüslimlerin geleneksel ikamet ve iş çevresi olarak bilinen Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı gibi bölgeler, çeşitli araç gereçlerle donanmış olarak gelen ve işyerlerini, evleri, okulları, kiliseleri ve mezarlıkları tahrip eden insan yığınlarının akınına uğramış, İstanbul'un Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek gibi daha uzak semtlerinde, kentin Asya kıtasında yer alan Moda, Kadıköy, Kuzguncuk, Çengelköy gibi semtlerde ve hatta Adalar'da şiddet olayları meydana

gelmiştir” (Eleuphtheria, 09.09.1955; Vırna 08.09.1955 akt. Güven, 2006, s. 13-14).

Başvekil Yardımcısı Fuat Köprülü, 12 Eylül günün yaptığı konuşmada, olayların vuku bulacağına dair bilgileri olduğunu ancak ne zaman olacağını bilmediklerini (!) savunmuş, tahrik aracı olarak basını göstermiştir. Unutmamak gerekir ki, ilk yayın “devlet aracı” olan radyodan gerçekleşmiştir. Köprülü’nün mecliste yaptığı konuşmanın devamı şöyledir;

“(…) Arkadaşlar şundan bundan, emniyet kuvvetlerinin zafiyetinden, vaktinde haberdar olamadığından bahsettiler. Şunu söyleyeyim ki, bu hâdiseden Hükümet evvelce haberdardı. Ona göre bâzı tertibat da almıştı. Fakat bu hâdisenin günü ve saati muayyen değildi, ve bu bütün gayretlere rağmen âdeta bir baskın şeklinde her tarafta birden tecelli etmiştir. (Sağdan: Gürültüler, tedbirler noksan sesleri) (...) Hâdise Kıbrıs hâdisesinden dolayı bilhassa gençler ve umumiyetle vatanperver insanlar tarafından takibedilen vatani bir hâdise olarak meydana çıktı, fazla galeyanlı bir kısım gençlik bu mevzuda çok fazla hassas davranıyorlardı. Diğer taraftan matbuat da bu hassasiyeti mütemadiyen tahrik etmekte idi ” (Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 12.09.1955 s. 684).

Köprülü, olayların vuku bulacağından haberdar olduklarını kabul etmiş, ancak zamanını bilmedikleri için müdahalede bulunamadıklarını, matbuat’ın halkı galeyana getirdiğini iddia etmiştir. Konuşmasının devamında ise, yaşanan tüm olaylardan komünistleri (!) sorumlu tutmuş, olayları gerçekleştirenlerin ideolojik kökenli kışkırtmalar olduğunu iddia etmiştir;

“(…)Selânik'te patlıyan meşhur bomba haberi buraya gelirlmez, derhal arzu edilen fırsat ele geçirilmiş oldu. Komünistler derhal harekete geçtiler ve gençliğin vatanperverlik tezahürü gibi görünen bu hal birdenbire mahiyetini değiştirerek ve tahripkâr bir hal aldı ve her tarafa hücumlar, yakmalar, yıkımlar başladı. Çünkü komünist unsurlar hâdiseyi evvelce tertitledikleri gibi sevku idareyi ele geçirmişlerdi.

Zemini aylar ve aylarca evvel hazırlamış olmasalardı böyle bir hâdise vukua gelmez, meydana elbette çıkmazdı (...)

(...) Mabetlerin yakılması tamamiyle bir komünist taktiğidir. Türkiye'de, Türk tarihinde mabet yakılması gibi bir hâdise vâki değildir. Bunu yapanlar doğrudan doğruya Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostlukları bozmak, Türkiye'yi Garp âlemine karşı geri, mürteci ve mutaassıp göstermek; bu suretle tarihin eski karanlık devirlerine gitmek ve Türkiye'yi oraya götürmek isteyen meşum kara kuvvetlerdir, kızıl kuvvetlerdir” (Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 12.09.1955, s.685).

Fuat Köprülü, meclisten yaptığı konuşmada, tahrik aracı olarak basını, yaşanan olayların sorumlusu olarak da komünistleri suçlamış, tekellerinde bulundukları radyodan yapılan yayını görmezden gelmiştir. Dahası, olayların yaşanacağına dair bilgileri olmasına rağmen gerekli tedbirler alınmamış, tahribat gücü yüksek saldırıların gerçekleşmesine izin (!) verilmiştir. Adnan Menderes ise konuşmasında olayların biranda meydana geldiğini, haberleri olduğu halde hareketsiz kaldıklarını (!) ve müdahale edemediklerini iddia etmiştir;

“(...) Düşman, düşman kılığı altında gelse idi, şeytan rahmani kılığa bürünüp de karşımıza çıkmamış olsa idi elbette hâdise böyle olmazdı. Hâdise, başladığında, tamamiyle nezih bir talebe ve gençlik topluluğu şeklinde cereyan etti. Haberimiz yok mu idi? Vardı. Neden önlemediniz, diyeceksiniz. Önlemek için kâfi kuvvetlerimiz mevcuttu. Fakat hâdise bir anda öylesine imbisat etti ve yaratılmış olan pisikoz o derece müessir bir şekilde bütün zabıta kuvvetlerini ilk anda hareketsiz bıraktı ki, milletçe millî bir felâkete mâruz kalındığını, hakikaten baskına uğranıldığını kabul etmek lâzımdır” (Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 12.09.1955, s.689)

Demokrat Parti'nin iktidar olduğu bir dönemde, vuku bulan olaylardan kendilerini sorumlu tutmamaları, günah keçisi olarak ideolojik gruplar (komünistler) üstünde yoğunlaşmaları umursamaz tavırlarını ortaya koymaktadır. Daha da önemlisi, radyo üzerinden sansürcü bir politika izledikleri halde olayları tetikleyen

haberini, radyodan öğlen haberlerinde yayınlanması, yayının hemen ardından DP'ye yakınlığıyla bilenen Mithat Perin'in sahibi olduğu *İstanbul Ekspres Gazetesi*'nden aynı haberin ikinci baskı olarak 300 bin adet basılması gerçeği görmezden gelinmektedir. Olaylarda, Türkiye'de yaşayan Gayrimüslimlere yönelik birçok saldırıda bulunulmuş, aralarında Müslümanlarında olduğu ev ve işyerleri tahrip edilmiş, tecavüz ve yağmalamalar gerçekleştirilmiştir. Saldırılarda kutsal resimler, haçlar, ikonalar ve diğer kutsal eşyalar tahrip edilmiş, hatta bazı kiliselerin tamamı ateşe verilmiştir. Özellikle Şişli ve Balıklı'daki Rum-Ortodoks mezarlıklarına da zarar verilmiştir. Buralarda mezar taşları parçalanmış hatta çıkarılan bazı iskeletler kırılmış ya da yakılmıştır (İstanbul Başkonsolosluğu Raporu, 13.09.1955 akt. Güven, 2005, s.19-20). Akıl almaz şiddet dolu bu olaylar, Türkiye tarihinin en kara günlerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan azınlıkların canı hiçe sayılmış, birçok gayrimüslim saldırılarda zarar görmüş ve yerini yurdunu, yaşadığı yeri bırakıp kaçmak zorunda kalmıştır. Olayların yaşandığı akşam, sıkıyönetim ilan edilmiş, başta basın olmak üzere birçok konuda sansürler uygulanmaya başlanmıştır. Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz tarafından konulan yasaklar şu şekildedir;

- "Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclisteki görüşmeler halkı heyecanlandıracak nitelikteyse yazılmayacaktır.
  - Hükümeti tenkit etmek yasaktır.
  - Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.
  - Sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır.
  - 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yönündeki yazı ve yorumlar yasaktır.
  - 6 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır (...)"
- (Tokmak,2007, s.74).

Sıkıyönetim adı altında getirilen yasaklarla, iktidara yönelik suçlama yapılmasının önüne geçilmekte, basına açık bir biçimde sansür uygulanmaktadır. Özellikle, yaşanan olayların faturasının komünistlere kesilmesine yönelik açık bir madde ile basın özgürlüğü hiçe sayılmıştır. Bu tutum, özgür ve eşit haklara sahip olduğu iddia edilen bir ülkede, sansürcü politikanın resmidir.

Sonuç olarak, 6-7 Eylül olayları, hem azınlıklar hem de Türkiye açısından hatırlanmak istenmeyen olayların başında gelmektedir. DP iktidar olduğu dönem boyunca radyoyu sansürcü bir politikayla kullanmışsa da, 6-7 Eylül olaylarının başrolünde radyonun ve basın bulunuşu ve hükümetin yaşanan olayları bildiği halde tedbir almaması ve tahribat gücü yüksek olaylara sebebiyet vermesi nedeniyle, Yassıada mahkemelerinde yargılanmalarına neden olmuştur. Radyo, sahip olduğu güç nedeniyle, yanlış ellere geçtiği takdirde tahribat gücü yüksek bir silaha dönüşebilmektedir. Görselliğin olmadığı, sesin hükmünü sürdüğü bir mecrada, güç sestir, radyodan çıkan ses güzel olduğu kadar kışkırtıcı ve tetikleyici olabilir ki maalesef olmuştur da. Sesin içinde barındırdığı ikna gücüyle, DP döneminin ideolojik aygıtı olarak kullandığı radyo, “haber alma özgürlüğü” adı altında, halkı galeyana getiren etkenlerin başında gelmiştir.

4.2 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve Yassıada Mahkemeleri

Çok partili yaşamın kurucusu DP, iktidarda kaldığı süre boyunca muhalefetle gerginlikler yaşamış, kurduğu hegemonyanın yıkılacağı korkusuna yenik düşüp, hem radyo üzerinden hem de basın üzerinden sert bir politika izlemiştir. 1957 seçimlerinde, açıkça anayasayı ihlal etmeleri, sonun başlangıcı olmuş, Vatan Cephesi yayınları ve 6-7 Eylül Olaylarıyla da süreci desteklemiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türk siyasi yaşamının ilk askeri darbesidir. Seçimle gelen bir partinin seçimle gitmesi beklenirken, siyasette yaşanan gerginlikler, radyonun sansürcü bir politikayla yürütülmesi, basın ve öğrenci ayaklanmaları sonucunda askeri darbe zaruri (!) görülmüştür.

27 Mayıs 1960 günü, radyodan İstiklal Marşı çalındıktan sonra, “ Dikkat Dikkat, burası İstanbul Radyosu... Silâhlı Kuvvetler, 27 Mayıs gece saat üçten başlayarak yurdun her tarafında idareyi ele aldı (...)” (Yalman, 1997, s. 1689 akt. Demir, 2007, s.166) anonsuyla, DP iktidarı devrilmiş, idarenin başına Milli Birlik Komitesi geçmiştir. Albay Alparslan Türkeş tarafından saat 05.25'te Ankara Radyosu'ndan yapılan Türk Silahlı Kuvvetler Bildirisi'nde darbenin gerekçesi şöyledir; “Bugün

demokrasinin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini devir almıştır.” (Ş. Özkaya, a.g.e, s. 269 akt. Kaya, 2008, s. 46) Darbe anonsu sonrasında, sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, darbenin kimler tarafından yapıldığı muamması sürerken, darbenin lideri Orgeneral Cemal Gürsel Ankara’ya gelmiş, radyodan bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın en dikkat çekici noktası, “Asla diktatör olmayacağım.” (Milliyet, 28 Mayıs 1960 akt. Kaya, 2008, s. 47) söylemidir.

DP dönemi boyunca “Partizan Radyo” adı, Milli Birlik Komitesi ile birlikte “Yassı Radyo” adıyla anılmaya başlanmıştır (Devran, 2010, s. 50). Devran’a (2010) göre; “1960’dan önce Demokrat Parti’yi radyoyu partizanca kullanmakla, kendi partisinin yayın organı olarak tek taraflı yayın yapmakla itham eden Milli Birlik Komitesi bu sefer kendi darbesini meşru kılmak için radyoyu kullanmada bir beis görmemiştir” (s.51). Radyo, hegemonyanın sürdürülmesinde ki en önemli aygıtlardan biri konumundadır. Bu da darbe sonrasında, Milli Birlik Komitesi’nin ilk olarak radyoyu ele geçirmesi kaçınılmazdır. İhtilal yönetimi de radyoyu kendi çıkarları için kullanmaktan kaçınmamıştır. Radyonun her iktidar değişiminde, yeni gelenin bir öncekini kötüleme aracı olduğu, toplumda genel bir düşünce haline gelmiştir.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrası, sanıklar Marmara Denizi’nde bulunun Yassıada’da yargılanmışlardır. “Yassıada davaları” için özel bir mahkeme salonu hazırlanmış, 700 kişilik kapasitesi olan salonda, 220 sandalye izlemek isteyen halk için, 50 sandalye sanık yakınlarına, 200 sandalyelik yerde basın için ayrılmıştır (Kaya, 2008, s.71). MBK’nın hazırladığı plana göre, duruşma sırasında DP’liler aileleriyle konuşturulmayacak, adada bulunduruldukları kısma kimse girmeyecek, bu kısımlar tel örgü ve mayınlarla kapatılacaktır (Hürriyet, 3 Eylül 1960 akt. Kaya, 2008, s. 71). 14 Ekim 1960 günü Yüksek Adalet Divanı’nda başlayan, 15 Eylül 1961 yılında sona eren duruşmalarda, sanıklar 19 davadan yargılanmışlardır (Kaya, 2008, s.73-82).

Yassıada duruşmalarında Adnan Menderes’e yöneltilen radyo ile alakalı suçlamalar şu şekildedir;

- “ Radyo Gazetesi adlı programı hazırlayan Burhan Belge’ye para verilmesi,
- 1957’de yapılan genel seçimlerde oy kullanımı devam ederken, seçim sonuçlarının radyodan açıklanmaya başlanması,
- Radyo Gazetesi adlı programda partizanca yayın yapılması,
- Vatan Cephesi yayınları” (Devran, 2010, s. 48)

Vatan Cephesi, 1957 seçimleri ve 6-7 Eylül Olayları ile ilgili yapılan yargılamaların sanıkları ve cezaları şu şekildedir;

6-7 Eylül Olayları Sanıkları ve Cezaları;

6 Eylül 1955 günü, Atatürk’ün Selanik’teki evine atılan bombanın radyodan 13.00 haberlerinde yayınlanmasının ardından, Mithat Perin’nin sahip olduğu İstanbul Ekspres Gazetesi’nin 300 bin adet ikinci baskısı halka dağıtılmış, tahribat gücü yüksek saldırılar, Rum, Ermeni, Musevi ve bazı Müslümanlara karşı gerçekleştirilmiştir. Fuat Köprülü, daha sonra yaptığı açıklamada, olaylardan bilgileri olduğunu ancak ne zaman olacağını bilmediklerinden dolayı müdahale edemediklerini iddia etmiştir. Cana ve mala kastetme suçlarından; Celal Bayar (Cumhurbaşkanı), Adnan Menderes (Başbakan), Fatin Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı), Fuat Köprülü (Dışişleri eski Bakanı), Fahrettin Kerim Gökay(İstanbul Valisi), Alattin Eriş (İstanbul Emniyet Md.), Kemal Hadımlı (İzmir Valisi), Mehmet Ali Balın (Selanik Başkonsolosu), Mehmet Ali Tekinalp (SelanikKonsolos Yrd.), Hasan Uçar (Selanik Konsolosluk Kavası), Oktay Engin (Selanik Fuarında Tercüman) sanık sandalyesine oturmuş, sanıklardan Menderes, Zorlu, Bayar ve Köprülü 4-5 yıl arasında ağır hapis cezasıyla istemiyle yargılanmışlar, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu 6’şar yıl, İzmir Valisi Kemal Hadımlı’ya 4 ay 15 gün hapis cezası verilmiş, diğer sanıklar ise beraat etmişlerdir (Kaya, 2008, s.74).

Vatan Cephesi Yayınları Sanık ve Cezaları;

Olaylı 1957 seçimlerinin ardından, radyodan yayınlanan, 1 Ekim 1958 yılından başlayıp, 26 Ocak 1960 yılına kadar devam eden Vatan Cephesi yayınlarının sanıklarından bazı isimler şöyledir; Adnan Menderes, Refik Koraltan, Medeni Berk, Tevfik İleri, Sebati Ataman, Hadi Hüsman, Remzi Birand, Mükerrerem Sarol, Samet Ağaoğlu, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı'dır. İddianameye göre, Menderes ve öteki sanıkların, Türkiye'de demokrasiyi savunma görevini yürüten kurum ve kuruluşları susturmak ve yok etmek amacıyla Vatan Cephesi yayınlarına başlamıştır. Vatan Cephesi yayınları ile ilgili suçlamalar Anayasa ihlali davasıyla birleştirilmiştir (Kaya, 2008, s. 80-81).

Radyo Davası Sanık ve Cezaları;

Devlet radyosunu, sansürcü bir politikayla kullanmaları, muhalefete söz hakkı tanımamaları, partizan yayın yapmaları ve 1957 yılında oy kullanımı devam ederken seçim yasağının ihlal edilmesi nedeniyle; Adnan Menderes, Bakanlardan, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Saman ile Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç yargılanmış, Altemur Kılıç suçsuz bulunmuştur (Kaya, 2008, s. 77). Radyo Davası, Vatan Cephesi yayınları gibi Anayasa İhlali Davasıyla birleştirilmiştir.

“Bütün bu yargılamaların sonucunda MBK bir karar almış, karara göre oy birliği ile ölüm cezasına çarptırılanlar idam edilecekler, oy çoğunluğu ile olanlar ise cezaları müebbet ağır hapse çevrilerek idam edilmeyeceklerdi. 15 kişinin idamı istenmiştir. Bu kişiler şunlardır: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Nedim Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Baha Akşit, Bahadır Dülger, Osman Kavrakoğlu, Rüştü Erdelhun, Nusret Kirişciöhlü, Hami Sancar, Zeki Erataman” (Kaya,2008, s. 83).

9 ay 25 gün süren Yassıada Duruşmalarında, 202 duruşma ve 71 sanık yargılanmış, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam cezasına

çarpıtılmış, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül 1961 günü yarım saat arayla asılmış, intihara teşebbüs eden Adnan Menderes'in de sağlık durumu iyileştirildikten sonra infazı gerçekleştirilmiştir (Kaya, 2008, s.82).

Siyasi yaşamına 1949 yılında başlayan Demokrat Parti, gerek siyasi hayatın polemikleriyle gerekse radyo üzerinde uyguladığı sansürcü politika nedeniyle, basınla, öğrencilerle ve diğer partilerle ters düşmüş ve MKB tarafından yapılan, Türkiye'nin ilk askeri darbesiyle düşürülmüştür. Yassıada Mahkemelerinde görülen dava sonucu, üç devlet adamının idamına karar verilmiş ve zaman kaybedilmeden idam cezaları uygulanmıştır. Tutumları her ne olursa olsun, seçimle gelen devlet adamlarının askeri müdahaleyle idamına karar verilmesi anti-hümanist bir yaklaşım olmuş, Türk siyasi yaşamı açısından da demokratik, laik ve özgürlükçü yaklaşıma zıt bir görüntü sergilemiştir. Yargılamalar boyunca suçlamalara, "Bebek Davası" davası gibi özel yaşamı ilgilendiren konularda dahil olmuş, parti üyelerinin yaşamlarını gösteren ve "Düşükler Yassıada'da" ismiyle gazetecilere gösterilen bir film bile hazırlanmıştır (Kaya, 2008, s.73). On sene boyunca seçimle devlet yönetiminde kalmış bir parti ve milletvekillerinin bu şekilde itham edilmesi, ideolojiler her ne olursa olsun saygısızlık teşkil etmektedir.

5. 27 MAYIS 1960'DAN GÜNÜMÜZE RADYO

5.1 Anayasal Düzenlemeler ve TRT

Yassıada duruşmalarının en önemli konularının başında “Radyo Davası” gelmekteydi. DP'lilerin iktidarda kaldığı süre boyunca, radyoyu partizan bir tutumda kullanması, özellikle Vatan Cephesi, Radyo Gazetesi programlarıyla DP diktası uygulanması nedeniyle “Radyo Davası”, Yassıada'nın önemli konularının başında gelmiştir. 27 Mayıs sonrası, MBK yönetime el koymuş ve ilk olarak radyo üzerinden hegemonyasını yaratma çabası içine girmiştir. Radyonun iktidarın hegemonyasında işlevsel olarak kullanılmasını engellemek için, radyo ve televizyon yayınları anayasal teminat altına alınmıştır.

Demir'e (2007) göre; 1961 Anayasası, çoğulcu bir düzeni öngören temel düzenlemeleriyle bazı düşünce ve uygulamalara konan kısıntıların sürmesine rağmen siyasî ve toplumsal yapıyı sivil toplum doğrultusunda bazı teminatlara kavuşturmuştur” (s.167). 1961 Anayasasının getirdiği en önemli yenilik radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi olmuştur. Anayasada yapılan değişikliklerle, radyo ve televizyon yayınlarının özerk bir yapıya kavuşması amaçlanmaktadır. Anayasada yapılan değişikliğin gerekçesi şu sözlerle açıklanmıştır;

“Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde uzun seneler ciddi bir huzursuzluk kaynağı olmuştur. Bu sebeple radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir”(Cumhuriyet Ansiklopedisi, c.10, s.2744).

DP iktidarı boyunca radyodan uygulanan partizan ve sansürcü politikanın önüne geçilmesi ve tekrarlanmaması için, radyo ve televizyon yayınların tarafsızlık ilkesini benimsenmesi ve kamu tüzel kişiliğe olarak, özerk bir yapıya kavuşturulması öngörülmüştür. Anayasanın “özerk kuruluşlar” başlığı altında yer alan 121. Madde şu şekildedir;

“Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir. Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır. Devlet tarafından kurulan veya Devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır” (20 Temmuz 1961 tarihli Resmi Gazete, sayı: 10859, s. 4056).

Radyonun elinde bulundurduğu kitlesel güç, çok partili yaşamla birlikte önemli hale gelmiş, iktidar ve muhalefet arasında cevap hakkı ve seçim zamanı kullanıma dair tartışmaları alevlendirmiştir. CHP iktidarda olduğu süre zarfında kısmide olsa kullanım hakkı tanımışsa da, DP sansürcü bir politika izlemiş ve iktidarda kaldığı süre boyunca sert bir politika izlemiştir. İşte bu nedenle, radyonun iktidarın yayın organı haline gelmesinin engellemesi ve eşit haklarda kullanılması için özerk bir yapı statüsüne kavuşturulmuştur. “Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı” başlığı altında düzenlen 26. madde şu şekildedir;

“Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz” (20 Temmuz 1961 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 10859, s.4643).

Düzenlenen 26. Madde ile radyo ve televizyonun egemen ideolojiler tarafından ve tek taraflı kullanılmasının önüne geçilmiş, halkın haber alma özgürlüğünün sağlanmasının yanı sıra, televizyon yayının başlamasıyla birlikte çok sesliliğin olduğu bir ortam tasarlanmıştır. Ancak, anayasada değiştirilen maddelerin hükmü çok fazla sürmeyecek, radyo ve ilerleyen yıllarda televizyon yayınları, devletin tekeline girecek ve siyasi partiler arasındaki tartışmaların odak noktası olacaktır.

27 Mayıs sonrası, ilk olarak radyonun yayın politikasının düzenlenmesi ve radyonun özerk bir yapıya kavuşturulması kararlaştırılmış, ilk kez ciddi bir

düzenlemeye gidilmiştir. 27 Mayıs'a uzanan süreç içerisinde radyo, ideolojik araç konumdayken, tek partili dönemde eğlence aracı ve kültür aracı olarak kullanılmış, uzun yıllar boyunca profesyonellikten uzak biçimde yönetilmiştir. Radyonun örgütsel yapısının oluşturulması ve yayınların içeriğinin düzeltilmesi için Radyo Yayınları Danışma Kurulu toplanmış, alınan kararlar Basın Yayın ve Turizm Müdürlüğünün onayına sunulmuştur. Danışma Kurulu radyonun, "Türkiye Cumhuriyetinin resmî yayın organı olduğunu, devletin dünya çapındaki vekar ve haysiyetine layık olarak ve Türk milletinin genel kültür seviyesini her gün biraz daha yükseltmeye matuf plan ve programlarla çalışması (...) radyo programlarının ehil şahıslardan toplanan heyetlerce düzenlenmesi gerektiğini" (Nart, 2009, s. 60) vurgulamaktadır.

Anayasal düzenlemelerin yanı sıra, 24 Eylül 1963 yılında görüşmelere başlanan TRT Yasası, anayasanın 121. Maddesi yer alan "özerk bir kamu kuruluşu" sıfatıyla 1 Mayıs 1964 yılında kabul edilmiş böylece radyo ve televizyon hizmetlerinin tüm hakları bu kuruma geçmiştir. Resmi Gazete'den yayınlanan 359 sayılı gereğince TRT'nin (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) görevleri şöyle belirlenmiştir;

- "Radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek; eğitici, öğretici, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içerde ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmak;
- Yurdun gerekli yerlerinde yeni radyo ve televizyon tesisleri kurmak, bu tesisleri işletmek, mevcut radyo ve yayın tesislerini ihtiyaca göre geliştirip genişletmek;
- Radyo ve televizyon postaları arasındaki iş ve yayın ahengini sağlamak ve bu kanunda gösterilen esaslar içerisinde milletlerarası teşekküller ve yabancı radyo ve televizyon kuruluşları ile münasebetleri düzenlemek; ve
- Yayınlarının mümkün olduğu kadar geniş bir alanda en iyi bir şekilde yapılabilmesi için araştırmalarda bulunmak, tedbirler almak ve gerekiyorsa, kendi tesislerinde kullanılacak alet ve cihazlar üzerinde

araştırma yapmak, bunları kısmen veya tamamen imal etmek ve bunun için gerekli tesisleri kurmaktır” (2 Ocak 1964 tarihli Resmi Gazete, sayı: 11596, s.1).

TRT'nin kurulmasıyla birlikte radyo programlarındaki ilk değişiklik yayın saatlerinin düzenlenmesi olmuştur. Kesintili yayın yapan radyolarda yayınlar tam güne çıkarılmış, söz ve haber programlarının içeriklerinin düzenlenmesi ve çeşitlendirilerek her kesime hitap etmesi için çalışmalara başlanmıştır. 1927 yılından bu yana radyo ilk defa kamusal ve kurumsal bir kimlik kazanmıştır. TRT'nin kurumsal yapısı; Yönetim Kurulu, Genel Müdür, Koordinasyon Kurulu, TRT Seçim Kurulu, Genel Danışma Kurulu ve Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu şeklinde belirlenmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1983, c. 10, s.2744). Yönetim Kurulu, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna bu kanunla verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlar ve yayın esaslarını tespit eder. Kurulun görevlerinden birkaçı şu şekildedir;

- “Seçim kanunlarındaki hükümler de saklı kalmak üzere tam bir tarafsızlık içinde halka hizmet edilmesini;
- Haberlerin doğruluk, çabukluk ve çağdaş habercilik ilkelerine uygun olmasını ve kaynaklarının belirtilmesini;
- Siyasi yorum niteliğindeki yayınların, çeşitli ve karşıt görüşleri içine alacak şekilde hazırlanmasını ve kaynaklarının belirtilmesini;
- Haberlerin ve yorumların birbirinden açık olarak ayrılmasını;
- Programların yetkili uzmanlarca hazırlanmasını ve fikir, sanat, millî eğitim, halk eğitimi ve toplum kalkınması bakımlarından yeterli olması” şeklinde belirtilmiştir (2 Ocak 1964 tarihli Resmi Gazete, sayı: 11596, s.2).

TRT'nin kuruluş amacı ilk önce radyo daha sonra ise televizyon yayınlarını özerk statüye kavuşturmak, siyasi oluşumlarda iktidarın ideolojik aygıtı olarak kullanılmasını engellemektir. Radyonun özerk bir yapıya kavuşması için yapılan çalışmalar, herkesi umutlandırmış ancak bu durum uzun sürememiştir. “Bir yandan programcılıktaki bu halk yararına atılımlar, bir yandan soruşturmaya- kovuşturmaya uğrayan program ve programcılar, ulusal radyoculuğun en çelişkisi durumuna gelmiş, 1965-1969 yılları arasında 200 program hakkında soruşturma açıldı ve bunlardan 198'i takipsizlikle sonuçlanmıştır” (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1983, c.10, s. 2746). Radyo yayınlarının TRT kurumuna geçmesinin ardından, bölge ve il radyoları uygulamalarıyla bütün yurttan bir radyo ağı kurulmuş ve yurdun her yöresinden radyonun dinlenmesi amaçlanmıştır. İlk televizyon yayını ise 31 Ocak 1968 yılında deneme amacıyla Ankara'da Mithatpaşa Stüdyosu'nda başlamış, 1970 yılında İzmir Televizyonu ardından 1971 yılında da İstanbul Televizyonu faaliyete geçmiştir (<http://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce.aspx>). TRT kurumu özerk yapısıyla, radyo yayınlarının düzenlenmesi ve kurumsal bir yapıya kavuşması olumlu bir hava yaratırken, siyasi partiler TRT'nin özerkliğini sorgulamaya başlamışlardır.

AP milletvekili İbrahim Göktepe'nin TRT ile ilgili görüşleri şöyledir; “1950'den itibaren seçimle tek başına iktidara gelemeyeceğini anlayan CHP'nin, bu gayretleri çok zaman çeşitli devlet müesseselerini, seçilmiş iktidarın karşısına dikme gayreti şeklinde tezahür etmiştir. İşte 1961-1971 döneminde uygulanan ve hükümetlerin elini kolunu bağlayan TRT özerkliği de öyle bir gayretin sonucudur” (Devran, 2010, s.58) sözleriyle özerkliğe karşı çıkmış, Demirel ise TRT'nin ülkede yaşanan siyasi ve toplumsal olayları yayınlanmasını “TRT'nin anarşiyi kışkırtması” (Devran, 2010, s.58) olarak yorumlamıştır. TRT'nin özerk bir statüye kavuşturulması, siyasilerin radyo üzerindeki tartışmalarını durdurmamıştır. 12 Mart Muhtırası ile TRT'nin özerkliğine son verilmiştir. 1971 Anayasasıyla, radyo ve televizyon yayınlarının yanı sıra, özellikle TRT özerkliği kaldırılmış, bu da TRT'nin devlet tekeline geçişini kolaylaştırmıştır.

12 Mart yönetimi, ilk olarak TRT'nin yönetimine el koymuş ve yönetime Tuğgeneral Musa Ögün geçmiştir. Musa Ögün, “TRT, bütün vatandaşlara hitap edebilecek radyo postasını henüz kurmamıştır (...) Bazı TRT mensupları özerkliği yanlış anlamışlar, bu keşmekeşlik içinde kamuoyuna belli bir ideolojiyi oluşturmak

anlayışına dayalı yayın yapmışlardır (...)" (Özdek, 1977, s.74 akt. Devran, 2010, s.68) sözleriyle, TRT'nin hem siyasiler arasında hem de kendi içinde özerk, tarafız bir kuruluş olmadığını gözler önüne sermiştir. Yıllar geçse, iktidarlar değişse de radyonun tarafsızlığı sağlanamamaya devam etmiş, özerk bir kamu kuruluşu sıfatıyla radyo ve televizyon yayınlarını düzenleme ve tarafsız yayın gerçekleştirme amacıyla yola çıkan TRT'de siyasi çekişmelerin odak noktası haline gelmiştir.

Türk siyasi yaşamı, bir askeri uyarıyla yarıda kesilirken, 1971 anayasasıyla yeni düzenlemeler ve değişikliklere gidilmiştir. Dönemler farklı olsa da uygulamalar benzerlik göstermiş, 1960 askeri müdahalesi sonrası, radyodan yayınlanan programların benzeri 12 Mart'ı halka anlatmak için yayınlanmaya başlanmıştır. Bu programlar "Sağda Solda Vuruşanlar" ve "12 Mart'a Nasıl Geldik?" gibi süreci anlatmaya yarayan programlardır (Devran, 2010, s.69). TRT üzerinden yayınlanan programlar, Yassıada Mahkemeleri süresince radyodan yapılan "Yassıada Saati" gibi askeri müdahale ve yargılamalara ilişkin radyo programını hatırlatmaktadır. Muhtıra sonrası değiştirilen anayasayla birlikte, TRT'nin üzerinde çok tartışma yaratılan özerklik tartışmalarına son verilmiş ve düzenlen maddeyle kaldırılmıştır. 1971 Anayasasında değiştirilen 122. Maddenin yeni hali şöyledir;

"Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz." (Akarcalı, 1997, s.121)

Anayasal düzenlemelerle birlikte, 1961 anayasası gereği özerk bir yapıya sahip olan ve 1964 yılında kabul edilen yasayla yürürlüğe giren TRT, özerk yapısını kaybetmiş ve doğrudan devlet tekeli altına girmiştir. Nihat Erim TBMM'de yaptığı konuşmada "Radyo Televizyon Kurumu tarafsız olmalıdır, fakat bağımsız olmamalıdır. Devlete bağlı Radyo Televizyon Kurumu gibi bir kurum bağımsız olamaz... Özerklik yerindedir, fakat bu özelliği tarafsızlığı muhafaza etmek, ihlal etmemek şartıyla icradan tamamen uzak, icra hiçbir şeye karışamaz şekilde yetkilerle kurumun teçhiz edilmesi şeklinde anlamaya imkan yoktur" (Devran, 2010,

s. 70) diyerek TRT'nin devlet icraatlarından ayrı düşünülmesinin imkansız olduğu mesajını vermiştir.

Muhtıra sonrası yapılan 24 Ocak 1974 seçimlerinden sonra CHP- MSP koalisyon hükümeti kurulmuş, kurulan hükümet tarafından TRT genel müdürü olarak İsmail Cem atanmıştır. Akarcalı'ya (1997) göre; "Türkiye'nin geleneksel, tutucu, baskıcı ve tek merkezden kontrol anlayışı üzerine kurulu siyasi kültürü, kendi anlayışına yönelik kurumlarını yeniden oluşturmaya başlamıştır" (s.121). Çok partili dönem itibariyle, radyo üzerinde başlayan tahakküm politikası, TRT döneminde de artarak sürmeye devam etmiştir. Her gelen iktidar, TRT bünyesine kendisine yakın isimleri atamaya, böylece bir kurumu ideolojik aygıtı dönüştürmeyi hedeflemiştir. 1980 yılına kadar müdürlük koltuğu birçok kez el değiştirmiş, isimler değişse de iktidar- muhalefet arasındaki TRT tartışmaları bitmemiştir. 27 Mayıs sonrası, iktidarın ya da her hangi bir partinin radyo üzerinden partizan bir tutum sergilememesi, bağımsız ve özerk olması anayasanın ön koşuluymken, 1970 muhtırası sonrasında 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükler kısıtlanmıştır. Bağımsız, tarafsız yayıncılık anlayışı benimseyen TRT, hem iktidarın hem muhalif partilerin hem de kurumun içindeki farklı ideolojilerin odak noktası haline dönüşmüştür.

Türkiye'de yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal etmenler sonucunda, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren önderliğinde bir kez daha askeri müdahale ile siyasete ara verilmiştir. 12 Eylül 1980 günü, bir kez daha Türkiye'nin siyasi yaşamına askeri müdahale ile el koyulmuş, hükümet düşürülmüş, partiler feshedilmiştir. 27 Mayıs ve 12 Mart dönemlerinde darbe radyodan duyurulurken, 12 Eylül askeri müdahalesi TRT aracılığıyla duyurulmuş ve bir kez daha TRT genel müdürü görevden alınmış yerine emekli General Macit Akman atanmıştır. Her askeri müdahale sonrasında olduğu gibi askeri yönetim TRT'yi idaresi altına almıştır. Akman, TRT politikasını şu sözlerle açıklamıştır; "Her türlü siyasi düşünce ve akımların dışında kalarak, bu konuda en küçük bir hoşgörüyeye yer vermeden, yalnız Atatürk'ün çağdaş uygarlık yolunda, devletin ve büyük Türk Milleti'nin hizmet ve emrinde olacaklarını" (Akman, a.g.e.: 4 akt. Devran, 2010, s.136) belirtmiştir.

1980 askeri müdahalesi sonrasında, referanduma sunulan yeni anayasa %91,37 oy oranıyla kabul edilmiştir. 6 Kasım 1982 günü kabul edilen 1982 Anayasası'nın

133. Maddesi gereğince TRT yasasında değişiklik yapılmıştır. Radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin 133. Maddesi,“ Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir” (Akarcalı, 1997, s. 125) denilerek, TRT’nin devlet tekeli altında yayın yapan bir kurum olacağı bu madde ile kesinleşmiştir. 12 Eylül, hem siyasi partiler hem de medya açısından bir dönüm noktasıdır. Darbe sonrası tüm siyasi partiler kapatılmış, Demirel, Ecevit gibi siyasiler siyasi yasaklı listesine girmişlerdir. 6 Kasım 1983 seçimlerine kapatılan siyasi partilerin hiçbiri katılmamış, seçimleri Turgut Özal başkanlığındaki ANAP kazanmış, Özal hükümetiyle Türkiye yeni bir sürecin içine girmiştir.

TRT’nin kuruluş amacı, radyo yayınlarının tarafsız, özerk, bağımsız bir yapı içerisinde sürdürülmesi, siyasi partilerinin seçim dönemleri dahilinde radyodan eşit haklarda faydalanması olarak belirlenmiştir. Ancak, planlanan olmamış, TRT tam olarakta ideolojik çalkantıların odak noktası haline gelmiş, iktidarın ideolojisi doğrusunda TRT yönetimi de sürekli el değiştirmiştir. 1980 sonrası, askeri yönetim altına giren TRT yönetimi, 1984 yılında Tuncay Toskay’ın Genel Müdür olmasıyla son bulmuştur. Toskay, Türk-İslam ülküsüne uygun görüşleri, Osmanlı anlayışını ve İslam Dini’nin esaslarını gizlice ve sinsince topluma benimsetmeye çalıştığı gerekçesiyle itham edilmiş, buna karşılık HP Genel Başkanı Engin Aydın, “TRT, kurdun ve hilalin simgesi haline gelmez, buna heves edenler karşılarında bizi bulacaklardır” sözleriyle Toskay’ı eleştirmiştir (Devran, 2011, s.139).

Radyo ve televizyon yayınlarının, TRT üstü bir kurumla denetlemesi için görüşülen 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu bu dönemde hazırlanmış, 14 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni yasanın farkı ise, Türkiye’deki bütün radyo ve televizyon yayınları kapsayan bir yasa olmasıdır. Yasa gereğince, TRT öncesi Tuncay Toskay’ın da yönetim kurulunda bulunduğu, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) adıyla bir kurul oluşturulmuştur (Akarcalı, 1997, s.126). Kurulun amaç ve görevleri şu şekildedir;

“Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için milli siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, bu Kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak

maksadıyla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur” (14 Kasım 1983 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 18221, 2. Mükerrer, s.4).

Tüm radyo ve televizyon yayınlarının, gözetim ve denetiminde sorumlu olan RTYK, 12 üyeden oluşur ve en önemli görevlerinden biri, TRT Genel Müdür ve TRT Yönetim Kurulu Üyelerinin seçim ve atamalarından sorumlu olmalarıdır. (Akarcalı, 1997, s.129) Ancak, bir karar mekanizması formunda işlev gören kurulun, hükümetten bağımsız, özerk bir yapı olması beklenemezdi. Nitekim kurul, 27 Mart 1988 tarihinde Başbakan Özel Danışmanlığı görevinde bulunan Cem Duna’yı genel müdürlüğe atamıştır. Duna 25 Nisan 1989 tarihinde basın toplantısı düzenleyerek “Özal’ın emriyle göreve geldiğini ve talebiyle görevden ayrıldığını, Özal ile arasının açılmasına yol açan gerekçenin başında ittifakçı kanadın TRT’deki sol kadrolaşma iddiası ile kendisinin suçlanması olarak gördüğünü” ifade etmiştir (Devran, 2011, s.145).

TRT’de yaşanan kadrolaşma, partilerin ideolojik yaklaşımları doğrultusunda şekillenen yayıncılık anlayışı, DP döneminin radyo politikalarıyla doğrudan benzerlik göstermektedir. Duna sonrası, gelen genel müdürler içinde durum aynı olmuş, her parti TRT’yi ele geçirilmesi gereken kale olarak değerlendirmiştir. İktidara gelen her parti, TRT’yi ideolojisine uygun bir biçimde şekillendirmiş, her türlü siyasi ideolojiyi benimsemiş bir kurum haline gelmiştir. Günümüzde ise bir kamu kuruluşu olarak, iktidardan yana olan tutumunu sürdüren bir “devlet kurumu”dur. Özel yayıncılığın başlamasıyla, TRT üzerinde baskı bir nebze azalmışsa da, özel yayıncılıkla birlikte, siyasi arenada yaşanan tartışmalar mülkiyet tartışmaları sürekliliğini korumaya devam edecektir.

5.2 Tekelleşme ve Yandaş Medya

5.2.1 Özel Yayıncılığa Geçiş

12 Eylül 1980 sonrası, 1983 seçimlerinden ANAP birinci parti olarak çıkmış, hükümeti kurma görevi Turgut Özal'a verilmiştir. Özal politikasını ekonomik liberalleşme üzerine kurmuş, Demirel hükümeti (12 Kasım-12 Eylül 1980) sırasında hazırladığı ekonomik bir açılım olan "24 Ocak 1980 Kararlarını" uygulamaya sokmuştur. 24 Ocak Kararları sonucunda, "Ekonomi devletin tekelinden çıkarak girişimcilerin, tüketicilerin, iktisat uzmanlarının, piyasanın, borsanın alanına girmiş, ekonomi dünya pazarlarının dalgalanan taleplerine, tüketicilerin arzularına, çevrecilerin değerlerine, işadamlarının çıkarlarına, çalışanların taleplerine duyarlılık ve uyum sağlamaya yönelmiştir" (Demir, 2007, s.187). Ekonominin liberalleşme süreci en başta medya üzerinde etkisini göstermiştir. 1980 sonrası yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda medyanın mülkiyet yapısı değişmeye başlamış, tekelcilik olgusu oluşmaya başlamıştır. Medyada tekelleşme sürecinin ilk adımı, Turgut Özal döneminde özel yayıncılığa geçişle atılmıştır.

TRT tekelinin kırılması üzerine atılan ilk adım, 1989 yılı itibariyle belediye radyolarının deneme yayınlarıyla başlamıştır. Özellikle muhalefet partisi olan SHP yönetiminde olan İstanbul, Ankara ve İzmir belediyeleri seslerini duyurmak adına radyo yayıncılığı girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişimin nedeni, "TRT kurumu, muhalefet belediyeler ve belediyelerin açıklamalarına yeterince yer vermemesinden ve belediye yöneticileri seslerini kente duyuramamasından" (Akarcalı, 1997, s.148) kaynaklanmaktadır. Özel girişimlerin ve belediyelerin yayın yapabilmesi için TRT kanunda değişiklikler yapılması gerekmekteydi ve denetleme, gözetleme görevi ve yayın izni RTYK yetkisindeydi. Kurul, "hiçbir kamusal, yarı kamusal veya özel kuruluş ve kişilere radyo istasyonu kurma konusunda izin verilmeyeceğini, belediyelerin radyo yayını yapmalarının kanunun mümkün olmadığını" (Akarcalı, 1997, s. 150) açıklamışsa da, Belediyeler anayasal düzenlemeleri beklemeden, mevcut yasalar ve düzenlemelere rağmen, radyo yayınlarına başlamışlar, 1993 yılına kadar yayınlarını sürdürmüşlerdir.

TRT tekelinin kırılmasında atılan ikinci adım ise, 1992 yılında Kent FM adıyla ilk radyo yayınıyla gerçekleşmiş, ardından Süper FM, Metro FM, İstanbul FM gibi özel radyo kanalları faaliyet göstermeye başlamıştır. Özel radyo yayınlarıyla birlikte, çokseslilik, halkın sesi gibi kavramlar radyo ile özdeşleştirilmiş, çok partili dönem itibariyle oluşan devlet tekeli kırılmaya, TRT gücünü kaybetmeye başlamıştır. 1990 sonrası yasal bir düzenleme olmamasına karşı, fiilen yayına geçen radyo istasyonlarının sayısı 600'e ulaşmıştır (Haydari, 2010, s.109). Özel radyo yayıncılığıyla birlikte, ilk özel televizyon girişimleri de başlamıştır.

Televizyon yayıncılığında ilk özel girişim, Uzan ailesine ait Rumeli Holding'e bağlı Magic Box-MBI Filmcilik ve Reklamcılık AŞ adlı şirket aracılığıyla, Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal'ında ortaklığında kurulan Star 1 televizyonun Mart 1990'daki test yayını ile başlamıştır (Adaklı, 2006, s.232). Özal yaptığı bir konuşmada özel yayıncılık sinyallerini şu sözlerle vurgulamıştır: “Yarın birisi kalkar, Türkiye’de TV yayını yasaksa bende yurtdışından kurarım, uydu ile Türkçe yayını Türkiye’ye veririm diyebilir” (Adaklı, 2006, s.233) sözlerinden yaklaşık üç ay sonra, oğlu Ahmet Özal ve Uzan Grubu sahibi Cem Uzan ortaklığında ilk özel televizyon yayını başlamıştır. Cumhurbaşkanı Özal'ın oğlu ortaklığında Star 1'in yayınladığı ANAP'ın seçim kurallarına aykırı hareketlerde bulunması nedeniyle muhalefetin eleştirilerine neden olmuştur (Devran, 2011, s.191). Necmettin Erbakan Star 1 televizyonun yayınları için “Hiç kimsenin tenezzül etmeyeceği yakışsız propaganda ve neşriyatı “ diyerek iktidara gelmeleri durumunda bunun hesabının sorulacağını belirtmiştir (Devran, 2011, s.192). TRT üzerinde yoğunlaşan ideolojik çatışmalar, yerini özel televizyon yayıncılığındaki taraflı, manipülatif kullanıma bırakmış, partiler kendi özel kanallarını kurmak ve yanlı kullanmak üzere harekete geçmişlerdir. Star 1 televizyonunu SHP'nin kurduğu Mega-10 izlemiştir. İktidarı elinde tutanlar ile televizyon sahipleri arasındaki akrabalık ilişkileri üzerinden biçimlenen özel televizyon kurulma ve işleyiş serüvenine de öncülük etti (Köse, 2007:350 akt. Haydari, s.118). Devlet tekelinin kırılmasıyla partiler seslerini duyurabilecekleri, ideolojilerini yayabilecekleri bir platforma kavuşmuştur.

Siyasi partilerin yönetimde olan özel televizyonlar nedeniyle, radyo yayınları “çok seslilik”, “halkın sesi” gibi kavramlarla anılmaya başlamış, radyonun alternatif bir mecra olarak önemi ortaya çıkmıştır. Ancak, anayasal düzenlemelerin olmaması

nedeniyle çeşitli bahaneler gösterilerek, farklı seslerin bir arada oluşundan rahatsız olunmuş olmalı ki, koalisyon hükümeti tüm özel radyo yayınlarının kapatılmasını ve vericilerinin mühürlenmesi uygun görülmüştür. 3984 Sayılı Kanundan önce yaklaşık 2000 radyo kuruluşu, yayın içeriği ve yapısı açısından kalitesiz yayın yapmaya başladıkları, oluşan frekans kirliliğine neden oldukları ve anayasanın 133. Maddesi ve 2954 sayılı radyo ve televizyon kanun'a aykırı hareket ettikleri iddialarıyla, 1 Nisan 1993 yılında kapatılmıştır (Haydari, 2010, s.109). Ulaştırma Bakanı Yaşar Topçu, özel radyo ve televizyonlarını durumu “ruhsatsız silaha taşımaya” benzeterek “bu memlekette ha ruhsatsız silah taşımışsınız, ha bunları savunmuşsunuz” yorumlarında bulunmuştur (Tercüman, 2 Nisan 1993:9 akt. Haydari, 2010, s.116). Uzun yıllar boyunca devlet tekeli altında olan radyo yayınlarının, özel yayıncılıkla bağımsız, çoksesli bir yapıya kavuşması ve farklılıkları buluşturması koalisyon hükümetini rahatsız etmişse de, dinleyiciler radyolardan çıkan seslerin kısılmaması için “radyomu istiyorum” kampanyaları düzenlemeye başlamış, arabalarının antenlerine siyah kurdeleler takarak ve yürüyüşler düzenleyerek kapatmalara karşı tepkileri göstermişlerdir (Haydari, 2010, s.109).

Başbakan Demirel özel radyoların kapatılması ile ilgili, “Özel radyolar kanuna uyacak, uymayanı uydururuz” anayasanın gerekli maddelerini hatırlatmış, radyomu istiyorum kampanyalarıyla ilgili de “Türkiye'nin anayasa ve kanun devleti olduğunu bilmiyorlar mı?” diyerek tepki göstermiştir (Akarcılı, 1997, s.158). Demirel'in bu tutumu, ‘Konuşan Türkiye’ vaatlerine ters düşmüştür. Özel radyoların kapatılmasına ilişkin muhalefet partilerinden de tepkiler gelmiştir. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz “hükümet tek sesli bir demokrasi o tek sesin de kendisi olmasını istiyor” (Akarcılı, 1997, s.160) sözleriyle iktidarı eleştirmiştir. Nitekim dinleyicilerin ve muhalefetin eleştirileri sonucunda, özel radyoların ve televizyonların yayın yapabilmesi için düzenlenen 133. Madde ile devlet tekelide kaldırılmış oldu.

8 Temmuz 1993 tarihli 3913 sayılı yasa ile değiştirilen anayasanın 133. Maddesi şu şekildedir;

“Radyo televizyon istasyonları kurmak ve işletmek, kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir. Devletçe kamu tüzel

kişiliği olarak kurulan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu kamu tüzel kişiliklerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayın tarafsızlığı esastır” (Akarcalı, 1997, s.182)

Çok partili dönem itibariyle, DP iktidarını sansürcü politikalarıyla devlet tekeline giren radyo, TRT ile sürdürdüğü yasal tekeli, 1993 yılında değişen 133. Madde ile sonlandırmıştır. Çoksesli bir medya ortamının arzusu, konuşan, düşünen Türkiye hayalinin gerçekleşmesi özel yayıncılığın önündeki yasal engellerin kalkmasıyla mümkün duruma gelmiştir. Özel radyo ve televizyon yayıncılığının anayasal düzenlemelerle değiştirilmesi üzerinde, RTYK yeterli bir denetim mekanizması olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle, Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) 3984 sayılı yeni yasayla, 13 Nisan 1994 yılında Meclis’te kabul edilmiş, 20 Nisan 1994 tarihinden itibaren Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. RTÜK’nun kuruluş, amaç ve görevi;

“Radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek amacıyla, özerk ve tarafsız bir kamu tüzelkişiliği niteliğinde kurulmuştur. Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir. Bu Kanun, her türlü teknik, usul ve araçlarla ve her ne isim altında olursa olsun elektromanyetik dalga ve diğer yollarla yurt içine ve dışına yapılan radyo ve televizyon yayınları ile ilgili hususları kapsar” (20 Nisan 1994 tarihli Resmi Gazete, Sayı:21911).

RTÜK, özerk ve tarafsız olması nedeniyle, hem devlet tekeline bulunan TRT hem de özel yayın yapan radyo ve televizyonlar üzerinde denetim, düzenleme ve kısıtlama haklarına sahip olmakla birlikte yurtdışı yayınlarıyla ilgili faaliyetlerde de yetkili karar ve denetim mekanizması olmuştur.

1960 sonrası devlet tekeli altında, iktidarların ideolojik görüşleriyle şekillen TRT, özel yayıncılıkla birlikte devlet kurumu statüsüne kavuşmuş ve siyasi çalkantılardan bir nebze olsa uzaklaşmıştır. Özel yayıncılık, her türlü düşüncenin, farklılığın sesi olma yolunda büyük bir adımdır. Ancak, kapitalist sistemin bir getirisi

olarak holdingleşen, tekelleşen medya olgusu çok geçmeden Türkiye'deki yerini alacaktır.

5.2.2 Medyada Tekelleşme ve Yandaş Medya

1980 sonrası, Başbakan Turgut Özal'ın 24 Ocak Kararlarını uygulamasıyla başlayan ekonomik liberalleşme süreci, en başta medyanın mülkiye yapısını etkilemiştir. Çok partili dönem itibariyle devlet tekelinde olan radyo ve televizyonun sahiplik ve kontrolü, 1990 itibariyle değişmeye başlamıştır. “80’li yıllara kadar ülke siyasetine hakim olan asker- bürokrat- seçkin “elit”in yanına 80 sonrası dönemde yeni bir aktör katılarak; sermaye ve iş çevreleri de siyasette ve medyada etkin olmaya başlamıştır ” (Demir, 2007, s. 186). Özellikle 1990 sonrası özel radyo ve televizyon yayıncılığın başlamasıyla birlikte, medya-siyaset- ticaret üçgeni oluşmaya başlamıştır. Bu oluşum büyük şirketlerin, küçük ve orta ölçekli şirket üzerinde hakimiyet kurmasıyla, tekelleşen, holdingleşen tek sesli bir medya ortamı yaratmaya başlamıştır.

Medyada tekelleşme üç şekilde ortaya çıkmaktadır;

- 1) Yatay Tekelleşme; Şirketler, belli bir alt sektörde bir fazla kuruluşla/ürünle o sektördeki farklı hedef kitleleri kontrol ederler (Adaklı, 2006,s.36). Aynı medya grubunun birden fazla radyo kanalına sahip olması ya da birden fazla televizyon kanalına sahip olması, yatay tekelleşmeye örnektir.
- 2) Dikey Tekelleşme; Hammadde kaynağının temininden, malın tüketiciye ulaşmasına kadar süren üretim zincirinin tüm aşamalarını kontrol eden bir sistem, dikey tekelleşmeyi oluşturmaktadır (Adaklı, 2006, s.36). Medyada dikey tekelleşme, bir medya grubunun sahibi olduğu gazete ve derginin üretiminden dağıtımına kadar olan süreç içerisinde şirketin her aşamasını gerçekleştirmesiyle oluşur.

3) Çapraz Tekelleşme; Şirketlerin, farkı sektörlere el atarak kontrol alanlarını genişletmeleriyle çapraz tekelleşme oluşmaktadır (Adaklı, 2006, s.37). Bir medya grubunun, televizyon kanalından, bankacılığa birçok farklı alanda kontrol sahibi olması, çapraz tekelleşmeye örnektir. Türkiye’de en çok çapraz tekelleşme örneklerine rastlanmaktadır.

1990 sonrası özel radyo ve televizyon yayınlarının yasallaşmasıyla, medyadaki yapı tamamen değişmiş, holdinglerin egemen olduğu ticari bir oluşum içine girilmiştir. Türkiye’de özel yayıncılıkla birlikte desteklenen tekelleşme süreci, birden fazla kitle iletişim aracının büyük holdinglerin tekelinde olması nedeniyle, ticari çıkarlar doğrultusunda yanlı, teksesli bir tablo çizmektedir. “Eğer, birkaç megamedya holdingi kitap, gazete, TV gibi bütün bilgi kaynaklarını kontrol etmeye başlamışsa, demokrasinin temelleri ciddi ölçüde zayıflamış demektir” (Aglar,1998 akt. Kuruoğlu, 2006, s.4). Toplumsal olaylarda ya da iktidara eleştirel yaklaşımlarda, bu tür medya holdingleri, “tarafsız” yayıncılık anlayışını benimsemiş olmalarına rağmen, çoğu zaman çekimsiz hareket etmektedir. Elbette ki bunun nedeni, birden fazla sektörde kurulan egemenliğin, ekonomik yaptırımlarla sarsılmaması için, yöneten sınıfın güven ve onayına alma çabalarıdır. Oluşan medya düzeni, kitlelerin haber alma özgürlüğünü kısıtlamakta, tek bir bakış açısının egemen olduğu mecralar topluluğu yaratmaktadır.

Tekelleşme süreci, medyanın mülkiyet yapısını ticarileştirmiş, uzun yıllar devlet tekeli altında olan mecralar, holdinglerin tekeli altına girmişlerdir. Türkiye’de 2002 itibariyle iktidara gelen AKP iktidarıyla birlikte, tekelleşme yapılanmasının alt oluşumu olarak “Yandaş Medya” kavramı ortaya çıkmıştır. Çoban’a (2013) göre; “İktidarda bulunan ve ‘din’i politikasının merkezine oturan bir partinin devletin tüm alanlarında kendi kadrolarını hakim konuma getirmesiyle farklı bir noktaya evrilmiştir” (s.171). Ticari çıkarları doğrultusunda hareket eden holdingler bir yana, mevcut iktidar süresinde güçlenen “İslamcı ve Muhafazkar” medya olarak da adlandırılan iktidara yakın medya grupları ön plana çıkmaktadır.

Yandaş medya kavramının oluşumu, 2002 sonrasında mevcut iktidarın devamı olarak ortaya çıkmıştır. Devleti medya alanında temsil eden bir yapı olarak TRT, iktidarın ideolojik yaklaşımları doğrultusunda bir yayın politikası belirlemiştir.

Ancak, diğer medya grupları, ticari amaçlar başta olmak üzere, çeşitli nedenlerle iktidarın karışında yer almak istememişlerdir. AKP iktidarının, sürekliliği boyunca İslami medya grupları da güçlenmiş, iktidar yanlısı yayıncılık anlayışı üzerinden medya politikalarını şekillendirmişlerdir. İslami medyaya birkaç örnek vermek gerekirse; Çalık Holding, İhlas Holding, Samanyolu Yayın Grubu ve Feza Gazetecilik gibi şirketler mevcuttur.

Yandaş Medya kavramı, 1990 sonrası kısa bir süreliğine oluşan çoksesli, konuşan Türkiye hayalini tekelleşmenin de başlamasıyla yerini teksesli, kalıplaşmış bilgi kirliliği olarak sürdürmeye devam etmektedir. Aynı tip yayıncılık anlayışının benimsendiği teksesli, farklı seslere kapalı bir medya ortamı oluşmuştur. Yandaş Medya kavramını, alternatif mecralar aracılığıyla kırılabilir, farklı seslerin, görüşlerin var olduğu bir medya yaratılabilir.

6. SONUÇ

Çok partili dönemin başlamasıyla birlikte, radyo siyasi faaliyetlere açılmış ve 27 Mayıs askeri müdahalesine uzanan süreç boyunca, tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. DP dönemi iki neden dolayı önemlidir; birincisi DP dönemi siyasi yaşamda, farklı görüşlerin ve çok sesliliğin başlangıcını temsil etmektedir. İkinci nedeni ise, günümüzde medya-siyaset- ticaret üçgenine kadar geçen süre içinde, iktidar ve muhalif partilerin radyoyu ideolojik aygıt olarak kullanmalarının yaratıcısı olan DP iktidarının radyo politikalarını analiz ederek, radyoya atfedilen ideolojik aygıt olarak önemi ortaya konması amaçlanmıştır.

DP iktidarı öncesi, şirket (TTTAŞ) idaresine teslim edilen radyo, ticari amaçlarla sadece bir müzik kutusu olarak değerlendirilmiştir. Tek parti iktidarı, radyonun ideolojik ve kitlesel gücünü önemsememiştir. 1934 yılından sonra, Almanya ve Sovyetler Birliği gibi aktif yer alan ülkelerin savaş öncesi ve sırasında, radyoyu propaganda aracı olarak kullanması, Türkiye’de de radyoya atfedilen değer, değişmesine, geliştirilip, parti icraatlarında aktif olarak yer almasına neden olmuştur. Ancak yine de CHP iktidarı, radyoyu etkili kullanamamıştır. Çok partili döneme geçişle birlikte, radyonun siyasi, ideolojik boyutu önem kazanmıştır.

Gramsci ve Althusser’in medya-iktidar ilişkisine dair ortaya attıkları kavramlar çerçevesinde, DP iktidarının radyoya atfettiği değer ve icraatları analiz edilmiştir. DP kurulduğu günden itibaren, radyonun ideolojik önemini farkına varmıştır ve muhalif partilerinde radyodan faydalanması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak, iktidarı gelmelerinin ardından, radyo politikalarında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. DP dönemi, radyonun “Partizan Radyo” olarak değer bulduğu bir döneme dönüşmüştür. DP iktidarı, hegemonyasını güçlendirmek ve sürdürmek için radyodan faydalanmıştır. Bu görüşü onaylayan üç icraatı detaylı olarak ele alınmıştır. “1957 Seçimleri”, “Vatan Cephesi” yayınları ve son olarak da “6-7 Eylül Olayları” “hegemonya”, “rıza üretimi” ve “devletin ideolojik aygıt” kavramları altında incelenmiştir. DP iktidarının, radyoyu hegemonyasını devamını sağlamak için, sert bir tutum içinde kullandığı ve Partizan radyo döneminin iktidar-medya ilişkisinin başlangıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Demokrat Parti döneminde, devletin ideolojik aygıtı olarak kimlik bulan radyo, öncelikle TRT yasası ardından özel

yayıncılıkla, çoksesli bir konuşan Türkiye ortamı yaratmayı amaçlamışsa bile, günümüze uzanan tarihsel süreçte radyo ve diğer mecralar, DP döneminde olduğu gibi hegemonyanın devamını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk darbesi 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine uzanan süreçte, ekonomik, siyasal gidişatın yanı sıra, DP'nin sansürcü radyo politikasının da yeri büyüktür. 27 Mayıs sonrasında, MBK tarafından DP yönetimine el koyulmuş, askeri yönetime geçilmiştir. Yassıada'da gerçekleştiren mahkemelerde, "Radyo Davası"da görülmüştür. Yassıada Mahkemeleri sonucunda, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlunun idamına karar verilmiştir.

Türkiye'de ekonominin liberalleşme süreçleri ve askeri müdahaleler başta medyayı etkilemiştir. 1960 sonrasında, iktidar partilerinin radyoyu ideolojik aygıt olarak kullanmamalarının önüne geçilmesi için, 1964 yılında TRT faaliyete özerk bir kamu kuruluşu olarak geçmiştir. Ancak, politik görüş ayrılıkları bu kurum üstünde egemen olmaya başlamış, iktidar ve muhalif partiler arasında, TRT'nin "özerklik" statüsü tartışılmaya başlamıştır. Sonuçta, iktidar partilerin ideolojik aygıt olarak kullanımı önlemesi adına özerk bir statüyle kurulan kurum, 1971 anayasası ile tarafsız bir kamu kuruluşu olarak, devlet tekeline girmiştir. TRT üzerinde oluşan ideolojik baskılar sürekliliğini her daim korumuştur. 1982 anayasasında da TRT devletin ideolojik aygıtı olarak görevini sürdürmüştür. TRT günümüzde mevcut iktidarın ideolojisi doğrultusunda radyo ve televizyon yayınlarını sürdürmektedir.

12 Eylül 1980 sonrası, Türkiye hem medya açısından hem de siyasi ve ekonomi açısından farklı bir döneme girmiştir. Başbakanlık koltuğuna oturan Özal'ın, 24 Ocak Kararlarını uygulamaya koymasının ardından başlayan, ekonomik liberalleşme süreci medyada tekelleşme olgusunun temellerinin atılmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde, özel yayıncılığın radyo yayınlarının başlaması, devlet tekeli altında olan medyanın, çoksesli, konuşan bir Türkiye'ye dönüşüm süreci yaşanmıştır. İlk özel televizyon yayınlarının, Özal'ın oğlunun ortaklığında başlaması, özel yayıncılık sektöründeki siyasi oluşumun temellerini atmıştır. Televizyonun ön plana çıkması, özel yayıncılıkla partilerin kendi televizyon kanallarını kurma girişimleri, radyodan çıkan farklı seslerin kısılmasına, televizyonun ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. 1 Nisan 1993 günü, tüm özel radyoların sesleri kısılmış, devlet tekeli altından olan anayasanın 133. Maddesi bahane olarak gösterilmiştir. Ancak,

dinleyiciler radyolarına sahip çıkarak “radyomu istiyorum” kampanyalarıyla, yürüyüşler düzenleyerek, araba antenlerine siyah kurdeleler takarak eylemler gerçekleştirmişlerdir. Sonuçta, 20 Nisan 1994 yılında çıkarılan yeni kanunla, devlet tekeli kırılmış, özel yayıncılıkla birlikte kısa bir süreliğine çoksesli, özgür, tarafsız bir medya düzeni kurulmuştur.

Yandaş medya tarafından, iktidarı eleştiren yayınlar, toplumsal olaylar ve benzeri durumlarda medya haberleri üç maymunu oynar durumu gelmiş, getirilmiştir. Son günlerde yaşanan Gezi Parkı Olayları, yandaş medya kavramının Türkiye’de ne kadar yerleşik bir düzende oluşunun kanıtıdır. Toplumsal bir olay olarak vuku bulan olaylar, holdingleşen medya düzeni başta olmak üzere, yandaş medya kanallarında, yer bulmamıştır. Bunun üzerine ilk defa bir medya kuruluşu protestolarla karşılaşmıştır. Doğuş Holding’e ait NTV binası önünde toplanan ve olayların gösterilmemesine tepkili olan halk, kanalın önünde sloganlar atarak olayların gösterilmemesine tepki göstermiştir. Gezi Parkı olaylarında kurulan, Gezi Radyo ya da Açık Radyonun bağımsız bir radyo olarak yaptığı yayınlarla radyonun toplumsal olaylardaki önemini ortaya koymuştur. Gezi Parkı Olayları çerçevesinde, yandaş medya oluşumu irdelenmesi gereken önemli bir konudur.

Tekelleşmenin ve tekelleşmeyle birlikte yandaş medya kavramının günden güne bilgi kirliliği yarattığı, insanların haber alma haklarının çiğnendiği bir ortamda radyo, farklı sesleri ve kimlikleri bir araya getirecek, yandaş bilgi akışını tersine çevirecek bir mecra olmaya adaydır. Tarihsel sürece baktığımızda, radyonun müzik kutusu işlevinden çok, ideolojik bir aygıt olarak kullanıldığı sonucu, radyonun günümüzde fikir ve ideolojileri bir araya toplayıp, farklı sesleri duyurabilecek bir mecra olduğunu kanıtlamaktadır.

Radyo, daha ekonomik olması nedeniyle, genellikle karşıt söylemler oluşturmada, kimlik politikası sunmada ve çoksesli bir ortam yaratmada alternatif bir mecra olarak yer alır. Klasik bir söylem olsa da, televizyon, internet gibi mecralar toplumsal olaylarda, özellikle savaş, deprem gibi elektrik olmayan durumlarda işlevini yitirirken, radyo iletişim aracı olarak işlevini sürdürmektedir.

Sonuç olarak, tarihsel süreklilikte medya-iktidar ilişkileri bağlamında, her zaman egemen güç olan yönetici sınıf, mecra fark etmeksizin, hegemonik yapısını sürdürmek için, medya üzerinde tahakküm kurma yoluna gitmektedir. Tekelleşen

medya grupları, ekonomik çıkarlar doğrultusunda yandaş medyaya katılarak, toplumsal olay ve sorunlarda, iktidar karşıtı durmak adına üç maymunu oynar hale gelmişlerdir. Yeni iletişim teknolojilerinin de katkılarıyla, radyo alternatif bir mecra olarak bu düzeni, kırabilecek, çoksesli bir ortam yaratabilecek, kitlesel bir güce sahiptir. Tarihsel süreç, radyonun iktidarlar tarafından nasıl kullanıldığını ve gücünü ispatlamıştır. Yine iktidarın bir zamanlar, tekelinde bulundurduğu radyo, günümüzde bu tekeli kırmaya yarabilecek bir mecra konumundadır.

7. KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006), “ Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri” , İstanbul, Ütopya Yayınevi
- Ahıska, M. (2005), “Radyonun Sihirli Kapısı Garbiyatçılık ve Politik Öznellik”, İstanbul, Metis Yayınları
- Akarcalı, S. (1997), “ Türkiye’de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyon’a Geçiş Süreci”, Ankara, Turkuaz Yayın
- Aksoy, M. (1960), “ Demokrat Parti ve Partizan Radyo”, Ankara, Forum Yayınları
- Althusser, L. (2003), “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”, İstanbul, İthaki Yayınları
- Birand, M. & Yıldız, R. (2012), “ Son Darbe 28 Şubat Süreci”, İstanbul, Doğan Kitap
- Börtücene, İ. (1999), “Çok Partili Demokrasiden 1980 Müdahalesine”, Ed. Tunçay, M., “75. Yılda Düşünceler Tartışmalar”, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları
- Canpolat, N. (2005), “ Micheal Foucault”, Haz. Rigel, N. & Batuş, G. & Yücedoğan, G. & Çoban, B., “Kadife Karanlık”, İstanbul, Su Yayınları
- Çoban, B. (2011), “ Louis Althusser”, Haz. Batuş, G. & Alver, F. & Arık, B. & Çoban, B. & Çığ, Ü., “ Kadife Karanlık 2”, İstanbul, Su Yayınları
- Çoban, S. (2013), “ Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya”, İstanbul, Parşömen Yayıncılık
- Demir, V. (2007), “Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi”, İstanbul, Beta Basım
- Devran, Y. (2010), “ Haber, Söylem, İdeoloji”, İstanbul, Başlık Yayın Grubu
- Devran, Y. (2011), “ Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü”, İstanbul, Başlık Yayın Grubu
- Eroğul, C. (1990), “Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi”, Ankara, İmge Kitabevi
- Gramsci A. (2012), “ Hapishane Defterleri”, Cilt, 2,3 Ed. Buttigieg, J., İstanbul, Kalkeodon Yayıncılık
- Gramsci, A. (2011), “Hapishane Defterleri”, Cilt, 1, Ed. Buttigieg, J., İstanbul, Kalkeodon Yayıncılık
- Güven, D. (2005), “ Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları”, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

- Haydari, N. (2010), “TRT’den Özel Kanallara Geçişte Radyo ve Çok Sesliliğin Söylemsel Olarak Konumlandırılması”, Ed. Bilgili, C. & Akbulut, N., “ Kırılan Kalıplar 1: Kitle İletişimi ve Kültürel Dönüşüm”, İstanbul, Beta Basım
- Kaptan, A. (2002), “1927’den Günümüze Anılarla Radyo-Televizyon”, İstanbul, T.C. Maltepe Üniversitesi Yayınları
- Kocabaşoğlu, U. (2010), “Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna”, İstanbul, İletişim Yayınları
- Kuruoğlu, H. (2006), “ Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo”, Ankara, Nobel Yayın
- Mutlu, E. (2004), “İletişim Sözlüğü”, İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları
- Odyakmaz, N. & Acar, N. (2008), “ İletişim Sözlüğü”, İstanbul, Ege Basım
- Özbek, S. (2011), “İdeoloji Kuramları”, İstanbul, Notos Kitap
- Tanör, B. (1999), “İki Demokrasi- İki Yasa Anlayışı”, Ed. Tunçay, M., “ 75. Yılda Düşünceler Tartışmalar”, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları
- Turan, M. (2011), “ Felsefeyi Aşmış Marksizm”, İstanbul, Kalkeodon Yayıncılık
- Velidedeoğlu, H. (1990), “12 Eylül Karşı Devrim”, İstanbul, Evrim Yayınları
- Yaylagül, L. (2010), “ Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar”, Ankara, Dipnot Yayıncılık

TEZLER

- Bayram, S. (2008), “12 Eylül’ün Siyasi Hayatımıza Etkileri”, Sivas, Yüksek Lisans Tezi
- Gürcan, G. (2006), “ 6-7 Eylül 1955 Olayları”, Ankara, Yüksek Lisans Tezi
- Nart, S. (2009), “ 1964-1980 Arası TRT Radyo Yayın Politikaları Toplumsal ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi”, Ankara, Doktora Tezi
- Kaya, E. (2008), “ Türk Basınında 27 Mayıs İhtilali”, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi
- Tokmak, M.(2007) “Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu”, Ankara, Yüksek Lisans Tezi

RESMİ GAZETE

28 Mayıs 1949 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 7218

21 Şubat 1950 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 7438
7 Temmuz 1954 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 8748
20 Temmuz 1961 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 10859
2 Ocak 1964 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 11596
14 Kasım 1983 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 18221, 2. Mükerrer
31 Ekim 2007 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 26668

TBMM TUTANAK DERGİSİ

Zabıt Ceridesi, Devre 4, İçtima 3, Cilt 22, 1934, 20 Ocak 2013
Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 2, Cilt 19, 1937, 21 Ocak 2013
Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, Cilt 7, 1955, 10 Mart 2013

ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, Cilt 4, İletişim Yayınları, Basım Yeri Yok.
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, Cilt 7, İletişim Yayınları, Basım Yeri Yok.
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, Cilt 10, İletişim Yayınları, Basım Yeri Yok.
Grolier International Americana Encyclopedia, 1993, Cilt 4, Sabah Yayınları

İnternet Kaynakları

<http://www.referandumrehberi.com/turkiyede-yapilan-referandumlar-1987/>

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=15

<http://secim.haberler.com/2011/>

[http://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce.aspx.](http://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce.aspx)